

A klasszikus irodalom a magyartanításban

“

A klasszikus irodalom nem poros emlék, hanem élő párbeszéd – múlt és jelen között.

Tanulmányok a magyartanítás gyakorlatából • III. kötet

Mona Krisztina

A klasszikus irodalom a magyartanításban

Tanulmányok a magyartanítás gyakorlatából · III. kötet

Szerző: Mona Krisztina

© Mona Krisztina és Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

Tartalom

Előszó	6
1. „Kötelező” vagy „olvasmány”? - Vörösmarty Csongor és Tündéje	11
A Csongor és Tünde feldolgozása	14
Mérleg: szempontok, tapasztalatok, eredmények	29
2. Életalakító gondolatok Madách Tragédiájában	34
Szöveg- és megértésközpontú feldolgozás	36
A szövegvizsgálat menete	39
Az utolsó keretszín lehetőségei	43
A gondolkodás drámája	48
Első szín	50
Második szín	51
Harmadik szín	52
Negyedik szín	53
Ötödik szín	54
Hatodik szín	55
Hetedik szín	56
Nyolcadik szín	58
Kilencedik szín	59
Tizedik szín	60
Tizenegyedik szín	61
Tizenkettedik szín	62
Tizenharmadik szín	63

Tizennegyedik szín	64
3. Irodalom a kerettanterven kívül - Egy Mikszáth-novella tanulságai	67
Ismeretek vagy művekkel való ismerkedés?	68
A németke	72
A mű értelmezése, a szövegvizsgálat állomásai	79
Zárszó	86
4. Ady novellái a magyartanításban	87
A novellák sajátosságai	90
A novellista Ady – tanári szemmel	103
5. Szentek hónapjában - Történet egy hétköznapi szentről - Kosztolányi Öreg pap	104
Öreg pap?	106
A cselekvő szeretet ereje	108
Kétféle nézőpont	111
A megjelenítés írói eszközei	114
A műértelmezés szempontjainak összegzése	116
Szövegértési feladatlap Kosztolányi Öreg pap című novellájához	117
6. A műértelmezés fejlesztése Kosztolányi Pletyka című novellája segítségével	120
Három szereplő – három nézőpont	124
Lehetséges értelmezések	132
A Pletyka a szövegközpontú elemzés fejlesztésében	134
7. Móricz újrafelfedezése - A Pillangó	138
Móricz Zsigmond, a „kötelező”	139

Móricz – felnőtt szemmel	167
--------------------------	-----

8. A kis herceg mint kötelező olvasmány	169
--	------------

Hatodikos „kötelezők”	170
-----------------------	-----

Utazás a „bolygókon”	183
----------------------	-----

Emberi kapcsolatok és jelképek	185
--------------------------------	-----

Megjegyzés: A tanulmányok 2019 és 2024 között születtek. A tantervi, érettségi és intézményi szabályozásra, valamint az évfordulókra és az aktuális eseményekre vonatkozó utalások az egyes írások keletkezésének időpontját tükrözik.

Előszó

A sorozat harmadik, záró kötete a klasszikus irodalom tanításához tér vissza. Az első rész a kortárs műveket vizsgálta abból a szempontból, hogyan találhatnak utat a mai diákokhoz, a második kötet pedig főként a huszadik század olyan szerzőit állította középpontba, akiknek életművét érdemes újra és újra felfedezni az iskolában. A mostani válogatás a tananyag legmakacsabb és talán legizgalmasabb kérdéséhez érkezik: mit kezdjünk azokkal a művekkel, amelyek régóta a magyar irodalomtanítás alapjai, miközben nyelvük, világuk és a hozzájuk kapcsolódó „kötelező” jelleg sok diáktól egyre távolabb kerül.

A klasszikus irodalom tanítása különös helyzetet teremt. Vörösmarty, Madách, Mikszáth, Ady, Kosztolányi vagy Móricz neve megkerülhetetlen a magyar műveltségben, de ettől még egyáltalán nem magától értetődő, hogy műveik megszólítják a tizenéves olvasót. A tanárnak egyszerre kell tiszteletben tartania az irodalmi hagyományt és figyelnie arra, hogyan olvasnak a mai gyerekek, mennyi ideig tudnak egy szövegre összpontosítani, milyen nyelvi nehézségek állják útjukat, és milyen kérdések ébresztik fel valóban az érdeklődésüket. Ezek az írások ebből a mindennapi feszültségből születtek.

A kötet ezért nem a klasszikusok mellett vagy ellen érvel. Sokkal inkább azt keresi, hogyan lehet a régi szövegeket ismét olvasmánnyá tenni. Vörösmarty Csongor és Tündéje kapcsán már a tanulmány címe is ezt a dilemmát fogalmazza meg: „kötelező” marad-e a mű, vagy létrejöhet az a tanórai helyzet, amelyben a diák valóban olvasni, értelmezni és kérdezni kezd? Madách Az ember tragédiája hasonlóan nagy próbatétel. Nehéz nyelve és terjedelme komoly munkát kíván, gondolati gazdagsága ugyanakkor olyan életkérdéseket hoz közel, amelyek a tizenhat-tizenhét évesek számára is személyessé válhatnak: van-e értelme a küzdelemnek, fejlődik-e az emberiség, mit jelent a szabadság, a remény vagy a felelősség.

Mikszáth, Ady, Kosztolányi és Móricz írásai más oldalról mutatják meg a választás jelentőségét. Előfordulhat, hogy egy tantervben előírt vagy sokszor tanított mű már kevésbé működik egy adott osztályban, miközben ugyanannak a szerzőnek egy ritkábban elővett novellája váratlanul megnyitja az utat az életmű felé. A Mikszáth-tanulmány éppen egy kerettanterven kívül választott elbeszélés tanulságait vizsgálja. Az Adyról szóló írás arra hívja fel a figyelmet, hogy a költő mellett érdemes felfedezni a novellaíró is. Móricz Pillangója pedig azt példázza, hogy a tanár saját korábbi olvasói ítélete is megváltozhat, és egy újraolvasásból új tanítási lehetőség

születhet.

Két fejezet foglalkozik Kosztolányi kevésbé kézenfekvő novelláival. Az Öreg pap a nézőpont, az emlékezés, az irgalom és a cselekvő szeretet kérdésein keresztül kínál műértelmezési gyakorlatot. A Pletyka olyan szöveg, amelynek értelmezéséhez a diák kevés kész internetes megoldást talál, ezért különösen alkalmas arra, hogy saját megfigyeléseire, érveire és a szöveg pontos olvasására támaszkodjon. Mindkét tanulmány ugyanarra emlékeztet: a klasszikus szerzők életműve jóval tágabb annál, mint amit a tankönyvi törzsanyag rendszerint megmutat, és a tanári szabadság egyik legfontosabb lehetősége éppen ebben a tágasságban rejlik.

A kötetet A kis herceg tanításáról szóló írás zárja. Saint-Exupéry műve világirodalmi klasszikus, ugyanakkor egészen más módon klasszikus, mint a magyar tanterv nagy tizenkilencedik századi alkotásai: sok gyerek már az iskola előtt találkozik vele, képei a populáris kultúrában is jelen vannak, és a szöveg egyszerre szól gyerekekhez és felnőtthöz. A tanulmány személyes réteget is kap azzal, hogy a mű legismertebb magyar fordítása Rónay György munkája. Így a harmadik kötet vége vissza is kapcsol a sorozat második részéhez, amelyben külön fejezet idézte fel Rónay György életművét és helyét az irodalomtanításban.

A nyolc tanulmány különböző korosztályokról, műfajokról és tanórai helyzetekről szól, mégis több közös tapasztalat kapcsolja őket össze. A közös olvasás sokszor többet ér, mint a számonkérhető „elolvastatás”. A rövidebb vagy gondosan kiválasztott részletek olykor több valódi műértést tesznek lehetővé, mint egy hosszú kötelező olvasmány felületes ismerete. Az adaptáció, a film, a diafilm, a vizuális feldolgozás, a csoportmunka vagy egy jól megfogalmazott kérdés nem öncélú módszertani dísz: akkor van értelme, ha visszavezeti a figyelmet a szöveghez. A diákok visszajelzései pedig nem pusztán kiegészítések, hanem fontos jelzések arról, mi működött, mi maradt idegen, és hol érdemes más úton próbálkozni.

A kötet írásai különböző években születtek, ezért a bennük említett tantervi és érettségi szabályok az adott időszak állapotát rögzítik. Pedagógiai tapasztalataink azonban ennél tartósabbak. A tantervek változhatnak, a kötelező listák átrendeződhetnek, új technikai eszközök jelenhetnek meg az órán, de a tanár alapvető feladata aligha változik: olyan találkozást teremteni mű és olvasó között, amelyben a szövegnek tétje lesz.

Ezzel a harmadik kötetrel lezárul a sorozat íve. A kortárs irodalomtól a huszadik század újrafelfedezendő szerzőin át a klasszikusokig ugyanaz a kérdés kísérté végig a tanulmányokat: hogyan lehet az irodalom az órán élő

tapasztalat? Nincs minden osztályban működő módszer, és nincs olyan mű sem, amely önmagától biztosan megszólít minden diákot. Van viszont tanári kíváncsiság, újraolvasás, kísérletezés, beszélgetés és figyelem. A három kötet reménye szerint ezekhez kínál használható tapasztalatokat, és bátorítást ahhoz, hogy a magyartanár a kánonban, annak szélén és azon túl is keresse azokat a szövegeket, amelyekkel az adott osztályban valódi olvasói kapcsolat teremthető.

1. „Kötelező” vagy „olvasmány”? - Vörösmarty Csongor és Tündéje

Az írás keletkezésének éve: 2019.

A címben feltett kérdés a magyartanításban nem ritka. Tudjuk-e „kötelezően” olvasásra szoktatni tanítványainkat, vagy elfogadjuk, hogy többségük magától egyáltalán nem olvas, és inkább órán együtt tanulmányozzuk a szövegeket.

Hajdanán gyakran kérdeztem szüleimtől, mit olvassak. Szerettem a könyveket, és becsülettel elvégeztem minden nyárra feladott kötelező olvasmányt is. Gyakran megesett azonban, hogy mire az órán foglalkoztunk az adott művel, már alig emlékeztem rá. Drámákat és verses regényeket pedig kifejezetten nehezen olvastam, mert sokszor elkalandozott közben a figyelmem, és már csak a szöveg ritmusát éreztem. A saját kedvemre megismert könyvek sokkal élénkebben maradtak meg az emlékezetemben.

Magyartanárként nem is adok fel kötelező nyári olvasmányokat. Általában összeállítok egy listát azoknak, akik szívesen olvasnak (tudjuk, nincsenek sokan), olyan könyvekkel, amelyeket én magam szeretek vagy fontosnak tartok, és ezt kínálom nyárra. Sok szülő azonban igényli, hogy a gyerek megtudja a következő év „kötelezőit”, ezért

azt is felsorolom ezen a listán, milyen hosszabb művek fognak előkerülni irodalomórán. Ezeket azonban többnyire együtt olvassuk, vállalva a töredékesség kockázatát. Sokkal fontosabbnak tartom ugyanis, hogy a szövegeket a gyerekek megértsék és legyen róla élményük, tehát igazi „olvasmányokká” váljanak számukra. Természetesen egy nyáron kötelezően elolvasott mű is lehet az, de a napi tapasztalat szerint a 2.0-ás világban ez ritkaság, ráadásul – érthető módon – az olvasni szerető diákok is szívesebben forgatnak az ő nyelvükön szóló mai könyveket. Az irodalom kerettantervben viszont a hagyomány, az irodalmi „kánon” sokkal erősebb, így a diákok tanulmányaik során sokkal több régies nyelvezetű szöveggel találkoznak, mint maival, ezért közös olvasással és megbeszéléssel érdemes segíteni a megértést.

Az irodalomórák száma azonban véges, olvasásra kevés időt hagynak. Ezért célszerű a hosszabb szövegekből részleteket kiválasztani, amelyekkel meg tudjuk ismertetni a művet, illetve a kimeneti követelményekhez – az érettségihez – igazodva a világirodalomra és a kevésbé hangsúlyos magyar szerzőkre kevesebb időt szánni. A teljes művek megismertetésében sok segítséget adnak a filmes és színpadi adaptációk is, amelyeket interneten is könnyen elérünk. Ezek megnézése után könnyebben tudjuk értelmezni a szövegrészleteket.

A műrészletek közös olvasása mellett szól egy fontos nevelési szempont is. A feladott házi olvasmányt biztos, hogy nem mindegyik gyerek olvassa el, ezt viszont igyekszik leplezni. Mennyivel őszintébb, ha vállaljuk, hogy töredékesen ismertetünk meg egy művet, de az a nem olvasók számára is elérhető. (Így sem biztos, hogy figyelnek órán.) Ezzel a szemlélettel a gyerekeket is őszinteségre neveljük. Érdeemes tehát szakítani az irodalomtanítás megszokásaival, a „kötelező olvasmány” hagyományával, és nagyobb lehetőséget biztosítani a közös, értelmező olvasásnak.

Az értelmezést számtalan módszerrel és szórakoztató feladattal támogathatjuk. Rejtvények, kreatív írás, drámapedagógiai módszerek, gondolkodtató táblázatok, szófelhők, gondolattérképek, különféle internetes alkalmazások és más lehetőségek egyaránt előmozdíthatják a jobb megértést és az olvasási élményt. A továbbiakban egy olyan mű feldolgozását mutatom be, amely a kerettantervben „műismereti minimumként” szerepel, és értelmezését (alapkérdések, értékszerkezet, motívumok, műfaji sajátosságok) írja elő. Vörösmarty Csongor és Tündéje megéri a fáradságot, mert a gyerekek többnyire megkedvelik, és sok felmerülő kérdésről szívesen gondolkodnak. Én magam is nagyon szeretem a művet, így rendszerint saját lelkesedésem is hat rájuk.

A Csongor és Tünde feldolgozása

Differenciálási lehetőségek

Az órai értelmezésben kétféleképpen vehetnek részt a gyerekek. Megtehetik, hogy csak az ott olvasott műrészleteket ismerik meg, és a közös megbeszélésre hagyatkoznak, illetve azt is választhatják, hogy a teljes művet elolvassák, akár előre, akár az órák között, és ötösért plusz információkkal készülnek. Ez lehet powerpoint bemutató egyik-másik szereplőről vagy motívumról, illusztrációk, versek, reklámok a kihagyott részekről, szóbeli vagy rövid, dramatizált történetmesélés stb., illetve bármilyen más saját ötlet az adott szövegrészekhez kapcsolódóan, ami jelzi, hogy a gyerek olvasta a művet. Aki ezt választja, annak a tanegység végén már nem kell beadnia azokat a munkákat, amelyek alapján értékelem a műértelmezéssel kapcsolatos tevékenységet (ezekről később lesz szó). Jellemző viszont, hogy a gyerekek először lelkesednek ezért a lehetőségért, később viszont mégsem olvasnak. A többség tehát az órai olvasás és értelmezés során ismeri meg a művet.

Előkészítés és előismeretek

A Csongor és Tünde feldolgozása előtt A merengőhöz című verset olvassuk el, és szövegértési feladatlap segítségével vizsgáljuk, hogyan jeleníti meg a boldogság keresését, mit tekint tévútnak és mit valódi eszköznek. (ld. Melléklet I.)

Itt hangsúlyozzuk, hogy e keresés a romantika jellegzetes témája. A következő órán (1.) felidézzük a megismert kérdéseket és útkeresési lehetőségeket, majd a Csongor és Tünde történetével ismerkedünk. (Nyilván erre is sokféle lehetőség kínálkozik. Lehet színházi előadást keresni akár élőben, akár internetes felvételen, vagy a Zsurzs Éva által rendezett 1973-as tévéjátékot alapul venni, de nekem egyikkel sem volt sikerem.) Egy régi diafilm neten elérhető változatát mutatom meg és mesélem végig, ahol kell, egy-egy cselekményelemmel kiegészítve, közben pedig fölidézzük a Tündérszép Ilonáról és Árgyélus királyfiról szóló népmesét, és megemlítem Gergei Albert széphistóriáját (História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűzleányról). A gyerekek először rendszerint fölényeskednek a diafilmet látva, de egészen mulatságos megfigyelni, ahogy fokozatosan magával ragadja őket a mese. A maradék időben Mozart Varázsfuvolájából nézünk vagy hallgatunk meg egy-két részletet, és kiemeljük a párhuzamokat (légies és földhözragadt páros, Éj – Éj királynője, keresés, mesei motívumok és alakok).

A második órán (2.) egy betűrejtvény segítségével ismételjük át a neveket, helyszíneket és motívumokat.

K	U	R	R	A	H	B	Ö	S	K	E	K
A	R	A	N	Y	A	L	M	A	F	A	Ú
L	S	Á	R	K	I	H	I	Z	E	H	T
M	I	R	Í	G	Y	Á	B	S	J	Ú	D
Á	C	C	L	J	O	R	A	K	E	R	T
R	D	S	É	V	D	M	L	E	D	É	R
D	A	O	F	L	U	A	G	C	E	H	B
T	Ü	N	D	E	Z	S	A	Z	L	R	E
U	F	G	U	J	Z	Ú	B	H	E	V	R
D	J	O	L	R	O	T	I	L	M	A	R
Ó	Ö	R	D	Ö	G	F	I	A	K	D	E
S	T	Ü	N	D	É	R	H	O	N	E	H

K	U	R	R	A	H	B	Ö	S	K	E	K
A	R	A	N	Y	A	L	M	A	F	A	Ú
L	S	Á	R	K	I	H	I	Z	E	H	T
M	I	R	Í	G	Y	Á	B	S	J	Ú	D
A	C	C	L	J	O	R	A	K	E	R	T
R	D	S	É	V	D	M	L	E	D	É	R
D	A	O	F	L	U	A	G	C	E	H	B
T	Ü	N	D	E	Z	S	A	Z	L	R	E
U	F	G	U	J	Z	Ú	B	H	E	V	R
D	J	O	L	R	O	T	I	L	M	A	R
Ó	Ö	R	D	Ö	G	F	I	A	K	D	E
S	T	Ü	N	D	É	R	H	O	N	E	H

Ezután a diafimból kimásolt néhány képet kell a táblán időrendi sorrendbe tenni. A részletek olvasásához ilyen előismeretekre alapozva kezdünk hozzá.

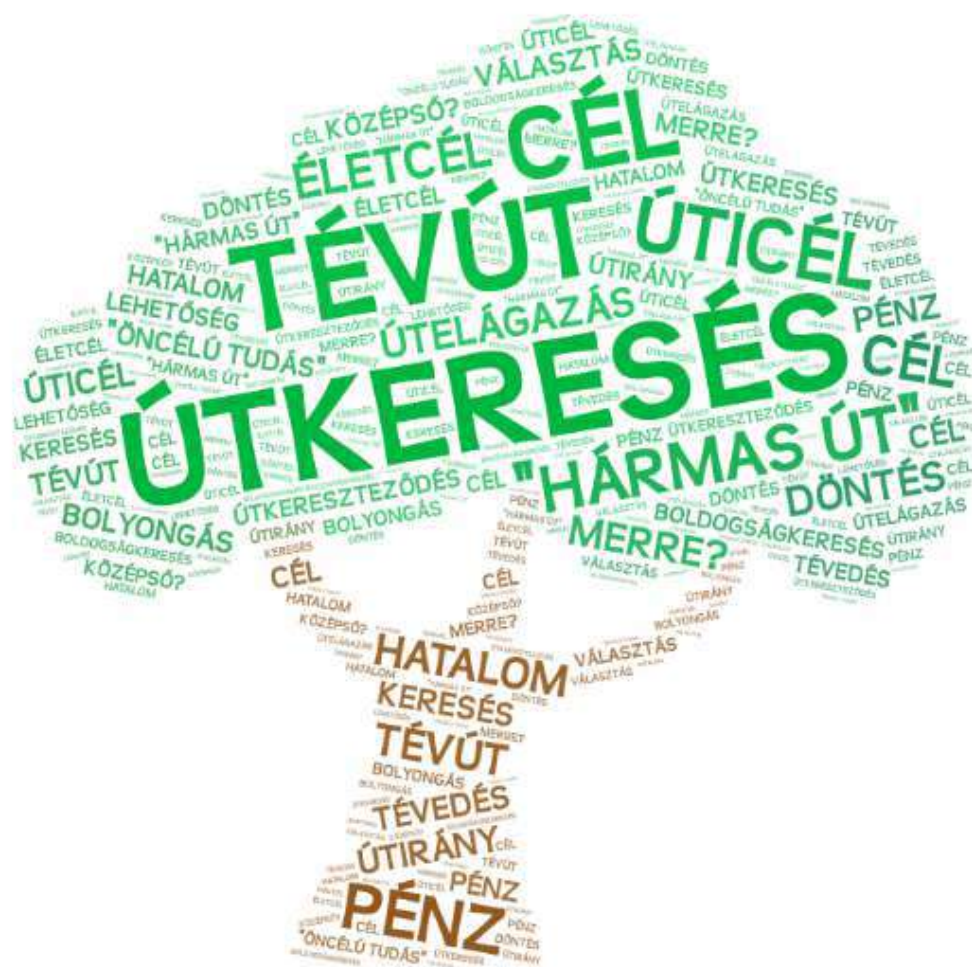
Olvasás és műértelmezés

A közös feldolgozáshoz mindenképpen gondoskodnunk kell arról, hogy minden padra jusson szöveg. (A gyerekek általában nem hoznak, de alapozhatunk a könyvtári állományra, az okostelefonokra vagy fénymásolatra, stb.)

Az Első felvonás kezdetén érdemes tisztázni, mit jelent a színpadi utasítás, így a helyszínre vonatkozó utalásból például már a feldolgozás elején felfigyelhetünk olyan fontos motívumokra, mint a kert és a fa. Ezután elolvassuk Csongor és Mirigy jelenetét. Célszerű jól olvasó diákokat kérni felolvasásra, hiszen a szöveg még számukra is nehéz, a nyökörgő, döcögő bemutatás viszont mindenféle élményt megöl. A jelenet végén megbeszéljük, mi derült ki a szövegből (pl. Csongor és Mirigy ismerték egymást, Mirigy tudja az almafa titkát, Csongor lelkes), népies kifejezéseket keresve kiemeljük, hogy Mirigyet a népies stílus jellemzi, míg Csongor szavai emelkedettebb és választékosabb kifejezőmódot tükröznek. Tünde és Ilma ezt követő jelenetének elolvasása után is összegezzük, mit tudtunk meg róluk: Böskét – tündéri nevén Ilmát – Tünde azért emelte magához szolgálónak, hogy naphosszat Csongorról meséljen. Végül elolvassuk, ahogy Mirigy levág egy tincset Tünde hajából. Zárásul érdemes föltenni a kérdést, miért akar ártani Mirigy, és lehet beszélgetni arról, hogyan jelenik meg a gonosz a világban.

A következő óra (3.) elején – ismétlő feladatként – az olvasottak alapján hírt kell írniuk a diákoknak., figyelve a hírértékre is. Rendszerint jó ötletek születnek. Majd az Első felvonásból olvassuk el az ördögfiak, illetve Tünde és Ilma jelenetét. Itt is azt vizsgáljuk, milyennek láttatja őket a szöveg, és milyen a beszédstílusuk. A válaszok többnyire azt emelik ki, hogy az ördögfiak nyughatatlanok, mint a rossz gyerekek, és örökké éhesek, beszédmódjukban pedig a népies varázslás nyelvi fordulatai figyelhetők meg; Tünde elsősorban szerelmes, „két lépéssel” a föld fölött jár, stílusa is kifinomult és emelkedett, míg Ilma nagyon gyakorlatias, és ironikusan szemléli úrnőjét. Ezután röviden összegezzük, kik és milyenek a felvonás szereplői.

A Második felvonás helyszíne a „hármás út vidéke”. E kép értelmezésével zárjuk az órát: rövid ötletbörzén összegyűjtjük, milyen képzettársításokat kapcsolnak hozzá. Rendszerint a döntés, az életút, az útkeresés és a tévedés kifejezései a legjellemzőbbek. A következő óra (4.) elején ezekből készítünk szófelhőt a WordArt alkalmazással (vagy ha ők szívesen készítettek otthon, azt használjuk). Egy lehetőséget mutat a következő kép.

A képen szöveg, térkép látható Automatikusan generált leírás

A hármasként megjelenő három vándort csak felidézzük az első órai diafilm alapján, és a legjellemzőbb szavaikat emeljük ki: „Itt van zsebemben a tündérvilág” (Kalmár), „Tündérhon ott van, ahol én vagyok” (Fejedelem), „Költők világa, szép tündérvilág, / Mi kár, hogy álom, gyermeknek való!” (Tudós). Rámutatunk, hogy őket nem jellemzi Vörösmarty, csak a céljukat hangsúlyozza, így inkább elvont, jelképes figurák.

Valóságosabb és mulatságosabb Balga, akinek megjelenését és Csongorral való párbeszédét olvassuk el, majd ismét összegezzük, milyen információkat közölt a szöveg. (Balga már ismeri Csongort, mert parasztember a birtokán. Föl akarja kötni magát, mert jegyese, Böske eltűnt. Egyszerű és sikertelen alak – a gyerekek szerint lúzer – amit az „Árki” és a „Balga” név is jelez. Csongor felfogadja szolgának, hogy együtt keressék Tündérhont. Kettősük nyilvánvalóan illik a Tünde-Ilma pároshoz.) Ezután fölidézzük, hogy Csongor elveszi az ördögfiak örökségét, a varázsszereket, majd azt a részt olvassuk még el a felvonás végéről, amikor a manók Balgát egyedül találják, és őt kordélyon húzva indulnak Csongor nyomába. Ezt a jelenetet mindig élvezik a gyerekek. Megragadja őket a szöveg bájos humora, ezért nem is beszélünk róla, egyszerűen hagyjuk, hogy hasson az élmény.

A mű feldolgozásának ötödik óráját (5.) Csongor és Tünde útkeresésének vizsgálatával kezdjük (az egész történet ismeretében), amit a SWOT analízis (erősségek és gyengeségek belső tényezői, lehetőségek és veszélyek külső tényezői) módszerével végzünk el. A táblázatot a diákok ötletei alapján töltjük ki.

A módszer egyrészt gondolkodtatja a gyerekeket és segíti rendszerezni ismereteiket, másrészt kiemeli a főszereplők jellemvonásait, azokat a sajátosságokat, amely

emberivé és hitelessé teszi őket.

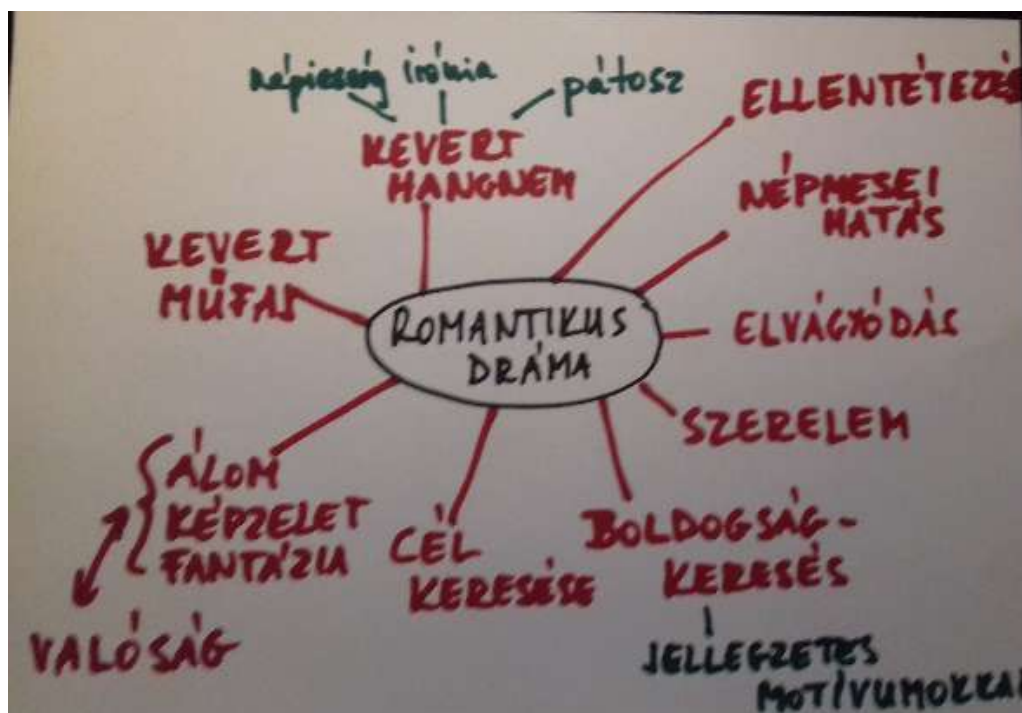
Ezután a Harmadik felvonásra irányítjuk figyelmünk. A helyszín még mindig a sík, de a Hajnal palotájánál. Röviden vázoljuk az eseményeket: Balga leszáll a kocsiról, amelyet a manók bóbiskolva húznak, és saját helyére egy követ tesz, amely valójában Mirigy kővé változott alakban. Csongor és Balga ezt követő találkozását olvassuk el közösen, ahogy elmesélik egymásnak ide vezető útjukat, majd T-táblázatban jellemezzük a két szereplőt a szövegrészlet szavaival, kifejezéseivel. Néhány példa:

Ezek a kifejezések megjelenítik világukat, valamint az őket jellemző stílust is: Csongor ismét emelkedetten, Balga köznapian beszél. Ez a kettősség Tünde és Ilma következő párbeszédében, amelyet elolvasunk, ugyanígy érvényesül, így az ellentétezés módszerére újabb példát találunk. Az óra végén az olvasottakat színházi előadás felvételén nézhetjük meg újra.

Ekkorra a gyerekek már sok ismeretet szereztek a drámáról, és elég jól bevonódtak. A következő (6.) óra kezdetén így már van módunk rendszerezni a szereplőket, amivel elő tudjuk készíteni a műfaji kérdéseket. A rendszerező táblázatban – ezt a gyerekek ötletei alapján töltjük ki – a helyzetüket vizsgáljuk:

A táblázatból kirajzolódik, hogy a szereplők két szinten helyezkednek el, de vannak átmenetek e két szint között: ilyen Böske, aki tündérként Ilma lett, és ilyen Mirígy, aki falusi öregasszonyként és a népmesék boszorkányához hasonló ártó alakként is megjelenik. Az átmenetet jelzi az is, hogy Csongor Tündérhonba vágyik, Tünde pedig a földi világba. A keresés és vágyódás tehát két szinten érhető tetten. Itt vezethetjük be a kétszintes dráma fogalmát.

A dráma műfaji kérdéseivel folytatjuk a feldolgozást. Kiemeljük, hogy a mű mesejátékként és emberiségdrámaként is értelmezhető, sőt a költői megjelenítés a drámai költemény műfajt is lehetővé teszi. A műfaji keveredés mint romantikus sajátosság a megbeszélést a Csongor és Tünde romantikus vonásaihoz vezeti. Ezeket a gyerekek ötletei alapján pókhálóábrán gyűjtjük össze.

A képen szöveg, rajztábla látható Automatikusan generált leírás

Ezután a Harmadik és Negyedik felvonás egy részének cselekményét tekintjük át. Ezeket nem olvassuk közösen, hanem egy cselekmény-összefoglaló üres helyeit kell a dráma szövege alapján kitölteniük, amit a mű lapozgatásával könnyen meg tudnak tenni. (Melléklet II.)

Ezután a romantikus jegyekre építve a szimbólumrendszert és a jelentésrétegeket vizsgáljuk a feldolgozás következő részében (7. óra). Elolvassuk Tünde és Ilma jelenetét a kútnál, majd a kút képhez kötődő asszociációkat gyűjtjük össze. Rendszerint a víz, sötétség, mélység, tükröződés, félelem szavak hangzanak el. Ehhez kapcsoljuk a többi jelképes motívumot, a kert, az út és a fa toposzt, amelyekhez szintén sok képzettársítás kötődhet. Ezek alapján vizsgáljuk a mű jelentésrétegeit:

mese – hagyományos mesei motívumokkal és alakokkal

metaforikus jelentés – a boldogságkeresés különböző útjaival

*megjelenítő eszközei: hármass út – a választás, döntés
jelképe*

vándorok – a boldogságkeresés tévútjait példázzák

metaforikus tér – kietlen táj, sík, kert, barlang, kút

*metaforikus idő – éjféltől éjfélig tartó szimbolikus nap,
hajnal, dél*

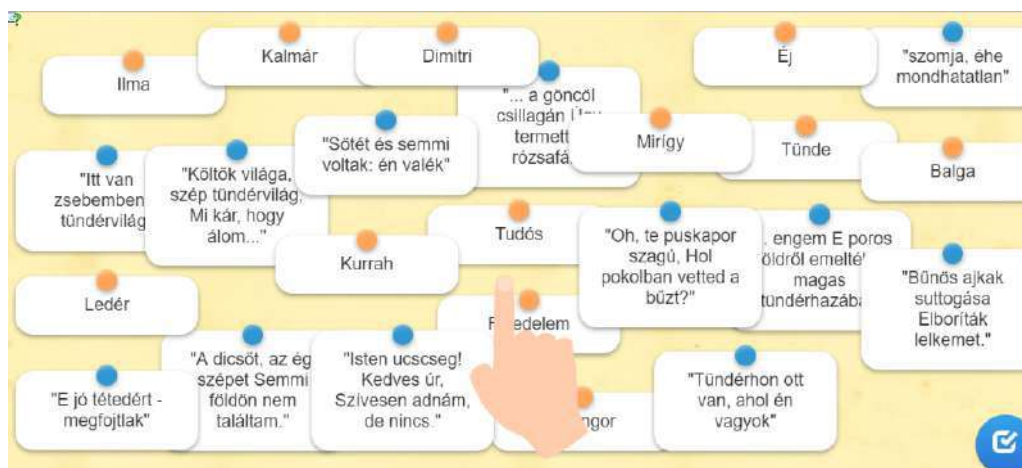
*szimbólumrendszer – fa, kert, út, vándorlás, álom és halál,
éj, hármass szám*

filozófiai jelentésréteg

Ez utóbbit csak megemlítjük, és a fogalom értelmezéséhez az Ötödik felvonásból olvassuk el az Éj monológját. A szöveg nehéz a gyerekeknek, ezért érdemes azt kérni tőlük, hogy a bibliai hatnapos teremtetéstörténettel keressenek párhuzamokat. Ezt könnyebben megteszik. Így már érthetőbbé válik számukra a szöveg, a semmiből semmibe tartó földi létezés teremtetéstől pusztulásig tartó folyamatának leírása, amely a romantika pesszimista történeteszemléletét tükrözi.

A mű feldolgozásának utolsó óráján (8.) az Ötödik felvonás segítségével arra keressük a választ, hogy ez a pesszimizmus érvényesül-e a másik két jelentésrétegben is, vagy kínál-e reményt a szöveg. Először egy „tankocka” segítségével ismételjük át a szereplők eddigi útját és

értékeit: a learningapps alkalmazással létrehozott feladatban a szereplőket őket jellemző szövegrészletekkel kell összepárosítani. (Iskolánkban a termék többségében van okostábla, így ezt könnyen megtehetjük közösen, de okostelefonok segítségét is igénybe vehetjük.)

A képen képernyőkép látható Automatikus generált leírás

Ezután újraolvassuk az Éj monológját, majd a folytatást, amelyben az Éj száműzi Tündét a tündérházából: csak így, halandóvá válva találhatja meg Csongor szerelmét. Megfigyeljük, hogy ezután újra a hármas úthoz, a választások és tévedések helyszínéhez tér vissza a történet, és sorra megjelennek a keresők. Csongor a leányalak képét követve jut ide, Balga lebegő étkek nyomában, s mindketten csalódottan észlelik, hogy álmokképeik szertefoszlanak. „Elérhetetlen vágy az emberé, / Elérhetetlen, tündér, csalfa cél!” – sóhajtja Csongor, amire Balga reményeinek megghiúsulása visszhangzik: „Mi ez? Homokká lettél, rossz palack, / Sivány homokká porlól,

döggalamb? / S azért van éhem, hogy most port egyem?” Egymás után megjelennek a vándorok is, akik kiábrándultan, összetörten panaszozzák, hogyan vált semmivé hajdani hitük és önbizalmuk. (Az ő jelenetüket nem olvassuk, csak összegezzük.) A csalódások sora folytatódik Tünde és Ilma dialógusában, amely egy „elvadult kert közepében” hangzik el. Tünde bizonytalan Csongor hűségében, és a tündérfa hervadását és a természet pusztulását köti félelméhez. Benne ugyanakkor a remény is él, és ehhez a kert feléledését, édené válását kapcsolja: „Akkor mint egy éden álljon, / S benne e kicsinded élet, / mint egy rózsa, úgy virítson”.

A cselekmény további részét (a manók megjavulnak, Tünde szolgálatába állnak, Mirígyet megkötözik, és végül Csongor is visszatér a fához, ahol álomba merül) csak összefoglaljuk, és az ezt követő utolsó jeleneteket olvassuk el. Böske és Balga egymásra talál és megbékül, Csongor is felismeri Tündét, és a kertben, Tünde karjaiban vár rá a boldogság. A záróképben hullanak az aranyalmák, és távolról dal hallatszik:

*„Éjfél van, az éj rideg és szomorú,
Gyászosra hanyatlík az égi ború:
Jőj, kedves, örülni az éjbe velem,
Ébren maga van csak az egy szerelem.”*

Zárásul röviden összegezzük, boldog-e a vég, illetve milyen érvek szólnak mellette vagy ellene.

Ellenőrzés és értékelés

A mű alapos megismerése után választható feladatokat kell kidolgozniuk a gyerekeknek (ezt ma divat portfóliónak nevezni), és ezeket értékelem. Az értékelés alapja a feladatnak való megfelelés, igényesség, tartalmi és nyelvi pontosság, valamint a kreativitás. Egy kifejtő szöveget és egy más megközelítésű, képi vagy fantáziára épülő alkotást kell létrehozniuk. Tíz témát kapnak, ezekből kell az említett szempontokat figyelembe véve választaniuk, de ha valamelyiküknek más saját ötlete adódik, megbeszélés alapján lehetőségük van azt beadni (vagy adhatnak elő jelenetet, tanulhatnak meg szövegrészletet is). A témák a következők:

Készíts illusztrációt a mű bármely jelenetéhez!

Készíts plakátot, amellyel mai fiatalok számára népszerűsítéd a művet!

Készíts jelmezterveket a szereplőknek!

Képzeld mai környezetbe a Csongor és Tündét! Modernizált filmet szeretnél készíteni belőle. Írd meg a rövidített forgatókönyvet!

Készíts tankockát a műről, és add meg a linkjét!

Írj verset a boldogságkeresésről!

Rendezőként színpadra állítod a Csongor és Tündét. A bemutató előtt interjút készítenek veled. Mondd el, mit tartottál fontosnak, milyen szempontok vezéreltek, milyen színpadképet választottál, stb.! Írd meg az interjú szövegét! (150-200 szó)

„Elérhetetlen vágy az emberé, / Elérhetetlen, tündér, csalfa cél!”

A mű ismeretében fejtsd ki, egyetértesz-e Csongor állításával! A történetre és saját tapasztalataidra is hivatkozva hozz érveket! (150-200 szó)

Írd le, hogyan élted meg a művel való órai ismerkedést! Milyen jelenetek és feladatok tetszettek, mivel nem voltál megelégedve, stb.! (150-200 szó)

Mi a véleményed a mű pesszimista szemléletéről? Saját tapasztalataidra és a drámára is hivatkozva fejtsd ki érvekkel alátámasztott gondolataid! (150-200 szó)

Mérleg: szempontok, tapasztalatok, eredmények

A téma feldolgozásának módja nyilván vitatható. Nyolc – sőt A merengőhöz értelmezését is ideszámítva kilenc – órát igényel, nem törekszik otthoni olvastatásra, nincs házi feladat és nincs hagyományos számonkérés. Lehetőséget kínál viszont arra, hogy a diákok belemerüljenek egy mű világába, élményeket szerezzenek és gondolkodjanak a felvetődő kérdéseken. Kiindulópontként a következő megfontolások vezéreltek:

akkor tudjuk az olvasás értékét megmutatni, ha a gyerek számára élményt jelent a tevékenység

ehhez – főleg régi, ma már nehezen érthető szövegeknél – segíteni kell a megértést, és időt hagyni az elmélyülésre

a Csongor és Tünde sokkal közelebb áll a tizedikes korosztályhoz, mint például a Gondolatok a könyvtárban vagy az Előszó (így Vörösmarty lírájára kevesebb időt szánunk)

a költő a tanév végéhez közeledve kerül sorra, amikor a diákoknak már nincs türelmük tanulni, ezért a játékos és élményt jelentő feladatok még fontosabbak

a tankönyvek ráadásul túlságosan tudományosan közelítik meg a Csongor és Tündét, holott az átlaggyereket nem a motívumok, toposzok és filozófiai jelentésrétegek

érdeklik, sokkal inkább az útkeresés, a választás kérdései és az emberi vonatkozások

házi feladatot máskor sem nagyon írnak, inkább szünetben vagy másik órán csapnak össze valamit

az ellenőrzés célja pedig nem az, hogy visszakérjem saját szavaim, hanem a gondolkodásra és munkára való késztetés

A mű feldolgozása során úgy láttam, érdemes volt ezt az elgondolást követni. Örömmel tapasztaltam, hogy a gyerekek szívesen vállalták egy-egy szerep felolvasását, és egyre bátrabban merték közben a szereplő hangját, érzelmeit is kifejezni. Olyanok is hozzászóltak a megbeszéléshez, akik egyébként hallgatásba burkolóznak. A műértelmezés során szóba került minden fontos tudnivaló, a kerettantervben jelölt alapkérdésekre, értékszerkezetre, motívumokra és műfaji sajátosságokra egyaránt kitértünk. A közös olvasás során értelmeztük a szövegrészleteket, így kevésbé okozott gondot a gyerekek számára szokatlan 19. századi nyelvezet, amely önálló otthoni olvasás során megnehezítheti a megértést. Lassan a szöveg humorát is élvezni kezdték. Szívesen fogadták a záró feladatokat is, amelyekben elmondhatták véleményüket, és más tehetségüket is kamatoztathatták. A kedvük pedig az én lelkesedésemnek is szárnyat adott, így minden órára sokat és örömmel készültem. Csak remélni

merem, hogy más osztályokban is sikerrel lehet alkalmazni ezt a megközelítést, valamint több diákot lehet rávenni, hogy színházban is megnézzék a drámát.

Melléklet:

Szövegértési feladatok A merengőhöz értelmezéséhez:

Mi a vers műfaja?

Mi a mű alapkérdése? Idézd a szövegből!

Az első nyolc sor három kérdést fogalmaz meg a merengésről. Milyen ábrándképeket mutatnak meg ezek?

A következő megszólítás a képzeletébe merült lelket a való élet felé irányítja, és a boldogság lehetőségeit ellentétekben vázolja számára. Keresd ki ezeket az ellentéteket!

A következő megszólítás („Ne nézz, ne nézz hát...”) összefoglalja az eddig elmondottakat. Fogalmazd meg saját szavaiddal, mi a boldogság Vörösmarty értelmezésében!

Itt visszautal a beszélő a vers kezdetére. Keress ismétlődő motívumokat, gondolatokat!

A gondolatmenet szerint itt a földön elérhető a boldogság. Mik a feltételei?

Az utolsó nyolc sor személyesebb, mint az előzőek. Mi utal erre?

Keress a szövegből

- metaforákat:

- romantikus képeket:

- hasonlatot:

- anaforát:

Cselekmény összefoglaló (Harmadik és Negyedik felvonás részlete)

Csongor _____ és Balga _____
_____ 1. _____ (hol?), ahol a szerelmesek csak délben egy órát szólhatnak egymáshoz, találkozik _____ 2. _____ (kivel?), de nem ismerik fel a két nőt, csak mikor már elmentek. Nyomukat követve utánuk indulnak. _____ 3. _____ (ki?) megegyezik Kurrahhall, hogy Balgát állítsa félre, lépjen a helyére észrevétlenül, szolgálja _____ 4. _____ (kit?), és adott pillanatban altatóporral altassa el. Utána Mirigy a könnyűvérű _____ 5. _____ (kihez?) fordul, és elborítja Tünde _____ 6. _____ (milyen mivel?), hogy megtéveszthesse és elcsábíthassa Csongort. (Harmadik felvonás)

Csongor és Balga _____7._____ (kinek a...?) házához ér, ahol mint tisztességes öregasszony él. A három _____8._____ (ki?) különféle alakokban bosszantja a szolgát, majd Kurrah a derekához köt egy szamarat, ő pedig ráül. Dimitri kinyitja a boltját, italt kínál a szolgának, ám amikor megtudja, hogy nincs _____9._____ (mije?), gyorsan bezárja a boltot. Kurrah pedig egy ólba vezeti a szamarat Balgával együtt, _____10._____ (mit tesz?) az ajtót, és Balga öltözetében megtéveszti, majd elaltatja Csongort. Az érkező _____11._____ (ki?) nem tudja felébreszteni, _____12._____ (ki?) pedig megretten a „puskapor szagú” Kurrah-Balgától. (Negyedik felvonás első néhány jelenete)

a Hajnal birodalmában; 2. Tündével és Ilmával; 3. Mirígy; 4. Csongort; 5. Ledérhez; 6. levágott aranytinccsel; 7. Mirígy; 8. ördögfiú; 9. pénze; 10. rázárja; 11. Tünde; 12. Ilma)

2. Életalakító gondolatok Madách Tragédiájában

Az írás keletkezésének éve: 2022.

„E szűkhatáru lét-e mindenem”

(Madách Imre)

Az irodalom tanítása során nagyon sokféle művet ismertetünk meg a diákokkal, amelyeket különféle szempontok szerint tanulmányozunk. Kor- vagy stílustörténeti ismeretek, műfaji, formai kérdések, az emberi jellem vonatkozásai, társadalmi problémák és számtalan más megközelítés előkerülhet óráinkon, s ezek így lehetőséget teremtenek az élet tágabb világának megismertetésére. Szerencsés esetben a közösségi oldalak videóinak egyszerűségét kedvelő gyerekek figyelmét is ráirányíthatjuk mélyebb kérdésekre, különösen, ha olyan művekkel foglalkozunk, amelyek emberi létezésünk alapvető gondolatait vetik fel. A Bibliát, Vörösmarty Csongor és Tündéjét vagy Madách Tragédiáját mindig szívesen tanítom, mert a megbeszélés során látszik a gyerekeken, hogy tűnődnek, átgondolnak egy-egy kérdést, és elképzeléseiket is szívesen osztják meg, így tartalmas beszélgetések alakulnak ki.

Az ember tragédiája kiemelkedik a sorból. Ezt 11. évfolyamon, a kamaszkori viharokból és lázadásokból lassan kilábaló tizenhat-tizenhét éves diákokkal olvassuk, akik egyre gyakrabban gondolnak a jövőre, a „Mi leszek, ha nagy leszek?” kérdésre és arra, milyen értékek szerint akarnak majd élni. Ebben az átmeneti életszakaszukban sokukra mélyen hat a Tragédia, a kétségek és remények e csodálatos műve. Nagyon érdekes megfigyelni, a kezdeti idegenkedés és közömbösség hogyan oldódik, és miképpen érinti meg őket a dráma világa. Először csak érdekelni kezdi őket a történet, aztán kérdéseket tesznek fel és gondolatokat fogalmaznak meg. Ami a legfontosabb: beszélgetünk a műről és az emberi életről.

Szöveg- és megértésközpontú feldolgozás

Az ember tragédiája több mint másfél százada keletkezett, és nyelvezetét egy mai gyerek sokszor alig érti. Noha a korábban született Toldi estéjét rendszerint nem kell magyarázni, legfeljebb néhány mára ismeretlenné vált szót értelmezni, a Tragédia megértéséhez lényegesen több szövegrészletet kell tisztáznunk. Madách fogalmazásmódja – Arany javításai után is – sokkal komolyabb munkát igényel az olvasó diáktól. Jellemző, hogy még a becsületes, motivált gyerek sem jut a szöveg végére, sokkal hamarabb feladja. A mű viszont olyan lehetőségeket kínál, amelyeket semmiképpen nem szabad veszni hagyni, tehát érdemes előbbé és élményszerűbbé tenni a szöveget. Elvihetjük az osztályt színházba, de a Tragédia előzetes ismerete nélkül aligha fogják igazán élvezni az előadást. Eddig működőképesebbnek találtam, hogy a filmfeldolgozásokat és a szöveget együtt használva értelmezzük az egyes színeket. (Szerencsés helyzetben tudunk használni DVD lejátszót, projektort vagy okostáblát.) Kétféle filmes megjelenítést szoktam használni. Szinetár Miklós 1969-es tévéjátéka képi világában ugyan már nagyon messze áll a mai gyerekektől, „kezdetlegességét” kellő iróniával kezelve azonban meg lehet mutatni nekik, annál is inkább, mert rövidítve, de híven követi a szöveget, helyenként kissé a mai nyelvhez alakítva. Jankovics Marcell 2011-es animációs filmje zseniálisan idézi fel a Tragédia világát,

képi és zenei szimbolikája a művet nem ismerő nézőt is megragadja, viszont a szövegből kevesebbet tartalmaz, ezért önmagában kevés a dráma megismertetéséhez. Éppen ezért évek óta azt a módszert választom, hogy többnyire színenként haladunk óráról órára, először elolvassuk a színpadi utasítást, tisztázzuk, mit tudunk az adott szereplőkről (pl. Tankréd, Kepler stb.), majd megnézzük a tévéjátékból az adott színt. Ezután szövegértési kérdéseket követve értelmezünk szövegrészleteket, majd ezeket összefoglalva készítünk vázlatot, amelyet rendszerint powerpoint bemutatóban vetítek ki, hogy némi időt takaríthassak meg. Két-három szín után részleteket mutatok a rajzfilmből, amelyet így, előzetes ismeret után kifejezetten élveznek, és az utalásait, értelmező jelzéseit is jobban értik. Ezt többnyire pihenőként értékelik.

A módszernek természetesen van egy komoly hátulütője: az idő. Legalább 15 órát (többnyire inkább többet) kell hagyni a Tragédia feldolgozására, ami azt jelenti, hogy valahonnan le kell csípni órákat. Mivel a gyerekek sosem olvassák el a 11. osztályban elvileg kötelező összes művet, általában a világirodalmi anyagot tömörítem. Kevesebb regényelemzést végzünk, így lehetőség nyílik a Tragédia alaposabb megismerésére, és eljuthatunk odáig, hogy a gyerekekben gondolatok fogalmazódnak meg.

A filmes jelenetekkel segített szövegközpontú értelmezés során tudatosan kerülöm az egyéb művek esetében olykor alkalmazott kreatív vagy játékos feladatokat, drámafeldolgozásokat. Nem kétlem, hogy ezek is jó eredményt hozhatnak, én magam is több ilyen megoldásról hallottam vagy olvastam. Nekem mégis jobban tetszik, ha közelebb maradunk a nem könnyű szöveghez, és annak jelentését próbáljuk kibontani. Ennek érdekében készítettem szövegértési feladatsort majdnem mindegyik színhez, hol kevesebb, hol több szövegrészlet értelmezésére. Ezeket az I. mellékletben közlöm.

A szövegvizsgálat menete

A bevezető órán Madách életéről és egyéb, kevésbé ismert műveiről (Lantvirágok, Férfi és nő, Mózes, A civilizátor) ejtünk szót, majd Az ember tragédiája műfaji kérdéseit vizsgáljuk. Bevezetjük a drámai költemény fogalmát, valamint felidézzük az emberiségdrámákról eddig tanultakat, különös tekintettel a Csongor és Tündére. Felidézzük a romantika jellegzetes kérdéseit, amelyek a Tragédiában is megjelennek: van-e értelme és célja az emberi létnek, illetve fejlődik-e az emberiség a történelme folyamán. Kiemeljük, hogy a mű alapja a bibliai teremtés és bűnbeesés, majd ezzel kapcsolatban elolvassuk Madách Erdélyi Jánoshoz írt levelét, amelyben a Tragédia alapeszméjét fogalmazza meg. Végül megbeszéljük a mű felépítését, a keret- és álomszínek kettősségét. Rendszerint rajzot is készítünk ehhez, amely koordinátarendszer-szerűen érzékelteti, hogy a cselekmény a legmagasabb ponton, a mennyekben kezdődik, majd az Úr szintjénél lejjebb, a Paradicsomban, az emberi nézőpontban folytatódik, a kiűzetés után pedig még lejjebb, a pálmafás vidéken. Az álomszínek földi szinten zajlanak, így még alacsonyabb szinten ábrázolhatók, majd az utolsó keretszínben, Ádám ébredése után a pálmafás vidékre, eggyel feljebb lépünk vissza, de a Paradicsom és a mennyek szintje már elérhetetlen. Ezt a mű gondolatvilága és az utolsó szín szövege is világosan

megjeleníti, amely ugyanakkor arra is rávilágít, hogy az Úr szava nem tűnik el véglegesen az ember életéből.

A következő két órán az első három keretszint együtt tárgyaljuk. Bár színenként nézzük meg, és így ejtünk róluk néhány szót, illetve olvassuk a színpadi utasításokat, a szöveget egy egységként vizsgáljuk, és a szövegértési kérdésekre folyamatosan keressük a válaszokat. Ezek a részek világosan összefüggnek, ezért nem is választjuk szét őket. Házi feladatnak szoktam adni a szereplőket jellemző néhány szövegrészlet értelmezését a kettéosztott napló technikával, de rendszerint elég egyszerű, néhány szavas megoldások születnek. Mégis érdemes így próbálkozni, mert a gyerekek látják, hogy a szövegrészletek alapján dolgozunk, azokat kell megérteniük.

Ezután a már említett módszerrel haladunk végig a történelmi színeken, újra meg újra ismételve a megjelenített gondolatokat, majd ezek után következik egy beszámoló, amelyben hét jellemző szövegrészletből kell felismerni az adott történelmi színek helyszínét, bemutatni a bennük megjelenő eszméket és torz megvalósulásuk formáját, valamint azt, milyen alakban jelenik meg Ádám, Éva és Lucifer.

A jelen és az elképzelt jövő színeit az álomszínekhez hasonlóan dolgozzuk fel. A londonihoz külön

szövegvizsgálati feladatot is készíték: a vásári forgatag alakjaihoz kell párosítani jellemző szövegrészleteket. Ezt rendszerint szívesen találgtják a gyerekek, jobban megjegyzik a sokféle figurát, valamint könnyebben értik meg a világszínház metaforát és a haláltánc motívumot a színnel kapcsolatban. Legutóbb érdekes fejlemény volt, hogy felfigyeltek a Nyegle alakjára. Az áltudományos gyógymódokat hirdető és különféle szereivel az emberi hiszékenységet kihasználó figurától rögvest eszükbe jutott a pandémia és az oltásellenesség, és a kialakuló beszélgetés nyomán megtapasztalhatták, hogy a Tragédia nem másfél évszázados poros irodalmi emlék, hanem olyan szöveg, amely a modern ember gondolatvilágát is megmozgatja.

Kihasználva, hogy tűnődni kezdtek a mőről, a sok hasonló felépítésű óra után változatosságképpen tettem be a Tragédia egyik előadásáról szóló kritikát. Bár a szövegközpontúság jegyében itt is szövegértési feladatokat kellett megoldani, ezt érdeklődéssel olvasták, és ismét élvezték, hogy véleményt alkothattak, érvelhettek, ráadásul a jó megoldásokért jó jegyeket szerezhettek. (Motivációs céllal csak ezeket írtam be...)

Ezután az elképzelt jövővel folytattuk az álomszíneket. Ezekben is sok olyan gondolat vetődik fel, amely a mai korban kifejezetten aktuális, így a lényeges kérdéseken

való töprengésre újabb lehetőséget kínálnak. A falanszter a huszadik századi diktatúrák és a modern filmekben megjelenített disztópiák előképe, amelyben az embereket számként kezelik, az egyéniséget és a tehetséget érzelemmentes, embertelen és uniformizált világ fojtja el, és az életet kémiai úton próbálják létrehozni. Az Úr az anyagi korlátozottságra irányítja a figyelmet, és a gyerekeknek hamar eszükbe jutnak a mai milliárdos úrturisták, de azon is elgondolkodnak, milyen korlátokat szab életüknek a testük, a születési helyük, idejük stb. A kihűlő világban játszódó eszkimó szín pedig a klíma veszélyeztetettségét, valamint a vele járó társadalmi feszültségeket idézi fel. Ezeken elmélkedve pedig ismét kiderül, hogy a Tragédia nagyon is modern mű, amelynek tanulmányozása nem hiábavaló. Különösen akkor értik meg ezt, amikor az eddigieket új színben megvilágító utolsó színt vizsgáljuk.

Az utolsó keretszín lehetőségei

Ádám ébredése és a történet végéhez való közeledés a kevésbé érdeklődő diákok számára fellélegzést jelent. Érdekes azonban megfigyelni, hogy a Tizenötödik szín tanulmányozása során mégis hajlandóak gondolkodni, és felvetéseik gyakran figyelemre méltóak.

Ezt a színt először végignézzük, majd a szöveg tanulmányozása következik. Itt nem szövegértési kérdések alapján emeljük ki a lényeges részeket, hanem a teljes szöveget igyekszünk alaposan átgondolni. A kezdő színpadi magyarázatból kiemeljük, hogy Ádám ismét ifjú, holott az utolsó álomszínben aggastyánként láttuk. Most fiatalon kell szembenéznie azokkal a tapasztalatokkal és kérdésekkel, amelyeket álma nyújtott, tehát a nyomasztó „rettentő képekkel”, amelyek „megtörték” szívét. Két jól olvasó diákkal szólaltatjuk meg Luciferrel folytatott kezdő párbeszédét, amely a szabad akarat kérdését feszegeti. Míg a kísértő szerint az embernek tudomásul kell vennie, hogy ilyen a sorsa és nincs módja változtatni, Ádám az öngyilkosságban látja az isteni akarat megtörésének lehetőségét:

„Dacolhatok még, Isten, véled is.

...

Egy ugrás, mint utolsó felvonás...

S azt mondom: vége a komédiának.”

Szándékát azonban megfordítja az ébredő Éva, aki a reménytelen helyzetben a biztos jövő lehetőségét villantja fel. „Anyának érzem, óh, Ádám, magam” – hangzik el a szállóigévé vált sor, és ezáltal „biztosítva áll már a jövő”.

Érdemes itt megkérdezni a diákokat, szerintük miért jelenti a gyerek a biztos jövőt, illetve Ádám helyzetében tényleg reménységet jelenthet-e. A fiatalok egészséges optimizmusával rendszerint lelkesen érvelnek e gondolat mellett, és ezzel a megerősítéssel könnyebben azonosulnak a szín további felvetéseivel. Először is az isteni kegyelem megnyilvánulásával. Ádám ugyanis a hír hallatán térdre esve fordul Istenhez: „Uram, legyőztél. Ím porban vagyok: / Nélküled, ellened hiába vívok: / Emelj vagy sújts, kitárom keblemet.” Ebben a helyzetben pedig Lucifer válik tehetetlenné. Előbb Ádámot figyelmezteti, hogy neki köszönheti nagyságát, majd Évát emlékezteti, hogy gyermeke „Édenben is bűnnel fogamzott”, így bűnt hoz majd a világra. Éva azonban már életteremtő biztonsággal fordul vele szembe, és a megváltó Krisztus reménységét mutatja fel: „Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik / Más a nyomorban, aki eltörűli, / Testvériséget hozván a világra.” A betlehemi születés ígérete nemcsak a mű értelmezése szempontjából fontos, hanem azért is érdekes, mert a művet többnyire adventben, karácsonyra készülve olvassuk, így felidézi hétköznapi életünket is, ami megerősíti a szövegről való gondolkodást is.

Lucifer Éva válaszát hallva tehetetlen dühvel rúg Ádám felé, és kudarcát fölnagyítja, hogy az Úr pedig „dicsőülten” jelenik meg a megnyíló égben, és kedvesen „veszi kegyébe” Ádámot. Míg az első színben inkább az önelégültség jellemezte szavait, itt atyai szeretettel szólítja az embert: „Te meg, fiam, beszéld el, hogy mi bánt úgy.” Ádám pedig bizalommal fogalmazza meg kételyeit és kérdéseit, azokat, amelyek a legfőbb emberi kérdések, és amelyeken diákjaink is képesek eltöprengeni: „E szűkhatáru lét-e mindenem”, „Megy-e előbbre majdan fajzatom”, „Van-e jutalma a nemes kebelnek, / Melyet kigúnyol vérhullásaért / A kislelkű tömeg?” Ennél a pontnál mindig rákérdezek, mit gondolnak, van-e fejlődés a történelemben, és jól cselekedtek-e nagy alakjai, akik akár életüket is adták elveikért. Egyes osztályokban élénk vita alakul ki, másokban csendes vállvonogatással próbálnak kitérni a véleményformálás elől, de rendszerint egyformán érdeklődve olvassák tovább az Úr szavait. Ő pedig nem ad biztos választ. Ehelyett új szempontot kínál Ádámnak: a jövő reményét, amely kilátástalan helyzetekben lehetőséget teremt a továbblépésre és tágabb értelemben az emberi haladásra. Felkínálja gondviselő szeretetét is, amelyet nem csupán a hitben érezhet az ember, hanem az asszonyi szóban, a szeretetben is:

*„S ha jól ügyelsz, egy szózat zeng feléd
Szünetlenül, mely visszaint s emel,*

*Csak azt kövesd. S ha tettdús életed
zajában elnémúl ez égi szó,
E gyöngé nő tisztább lelkülete,
Az érdekek mocskától távolabb,
Meghallja azt, és szíverén keresztül
Költészetté fog és dallá szűrődni.”*

Az Úr Lucifernek is helyet ad a világban: tagadása élesztőként mozdítja az embert, ám Lucifer számára „végtelen bűnhődés”, hogy látnia kell, nem céljának megfelelően rombol, hanem a fejlődés motorjává válik.

Az Úr szavait az angyalok kardala követi, mely szerint a legfőbb eszme a szabad akarat. Ez visszavezeti az olvasót – a figyelmes diákot – az álom előtti kérdéshez, a tudáshoz, de kiegészítve a Gondviselés perspektívájával. Bár a kételyek, a félelmek nem múlnak el az emberben, Isten szava – az iménti ígéret szerint – megszólal: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!” Ennek fényében célszerű újraolvasni Madách Erdélyi Jánoshoz írt levelét, és a végkimenetel ismeretében értelmezni a szerzői szándékot.

Az utolsó szín megbeszélése után rendszerint otthoni feladatnak adom Jelenits István A megrendültségében megrendítő hit tanúja című cikkét, amely a Tragédia teológiai kérdéseit vizsgálja, majd ehhez kapcsolódó szövegértési kérdésekre kell válaszolniuk. (A kérdéssort a megoldásokkal a II. mellékletben közlöm.) Az írás segít összefoglalni és újra átgondolni a művet, és gyakran

további beszélgetések forrása lesz.

HÁTTÉRGYÁR

A gondolkodás drámája

A négyéves gimnáziumi irodalomtanítás egyik meghatározó műve a Tragédia. Azok az őszinte felvetések és viták, amelyek a megbeszélés során hangzanak el, az osztállyal való viszonyt is alapvetően befolyásolják. A gyerekek is megtapasztalják, hogy elmondhatják gondolataikat, egymás előtt is bátran formálhatnak véleményt, és ez a később tanult művek vizsgálatában is visszaköszön. Még fontosabb azonban, hogy egymást is jobban megismerjük és tiszteljük, elfogadjuk a miénktől eltérő álláspontot, és új ötletekkel gazdagodhatunk. Legutóbb például az egyik diák kifejezte, hogy szerinte Lucifer tulajdonképpen nem is gonosz, inkább „rendes”, hogy teljesíti Ádám kéréseit és elviszi őt azokra a helyekre, amelyeket meg akar ismerni. A „gonoszsága” inkább abban rejlik, hogy mindig pesszimizmust ébreszt benne. Aligha fogalmaztam volna így, mégis elfogadtam a gondolatsort, mert rátapintott a mű egyik lényeges tanulságára.

Ahhoz, hogy ez az elmélkedő közeg kialakulhasson, a szövegközpontú, alapos vizsgálat vált be az évek során. Az említett feladatokon kívül sok mást is kipróbáltam, amelyek érdekes eredményekre vezettek. Célzott szövegrészletek alapján jellemeztük a mű szemléletmódját, Éva alakját, a tömeg szerepét és megjelenítését, vagy a

szereplők egymáshoz való viszonyait a keretszínekben. Táblázatos formában összegyűjtöttük az egyes álomszínekben megjelenő eszméket és megvalósulásukat, illetve azt, hogy Ádám, Éva és Lucifer milyen alakban tűnik fel. Megvizsgáltuk, Éva mikor feleség – Ádámé vagy másé – és mikor anya, vagy hol jelenik meg egyéb szerepben. Készítettem különféle címekkel házidolgozatot és kerestettem szállóigéket. A Tragédia nyelvezetének tanulmányozásához kigyűjtöttem sok régi magyar szót, és ezeknek kellett megtalálni mai megfelelőjét. Ezek mind segítették a megértést, mégis a fentiekben leírt elemzési módszert kedveltem meg legjobban.

Az ember tragédiája a gondolkodás drámája. Mindenképpen érdemes nagy hangsúlyt fektetnünk rá, és méltón ébren tartani Madách Imre emlékét. Annál is inkább, mert 2023 januárjában nemcsak Petőfi születésének 200. évfordulóját ünnepelhetjük, hanem az övét is.

Melléklet - Szövegértési kérdések, feladatok Az ember tragédiájához

Első szín

Hogyan nyilatkozik az Úr a mű elején?

Hogyan viszonyul hozzá Lucifer?

Hogyan jellemzi magát Lucifer?

HÁTTÉRGYÁR

Második szín

Jellemezd Ádám és Éva édenkerti életét a kezdő párbeszéd alapján!

Hogyan reagál erre Lucifer? Miért késlekedik?

Mivel kísérti őket?

Hogyan viszonyul a kísértéshez Ádám, illetve Éva?

Keress szállóigéket a színből!

Harmadik szín

A Paradicsomból való kiűzetés után hogyan érzi magát Ádám és Éva?

Miért mutatja meg nekik a jövőt Lucifer?

HÁTTÉRGYÁR

Negyedik szín

Ádám – mint fáraó – első megszólalásában mire hivatkozik, mit talált meg célként?

Éva láttán mi változik benne?

Hogyan jellemzi Ádám érzéseit Lucifer?

A Rabszolga fogalmazza meg, mi az egyiptomi rend lényege. Idézd!

Éva Ádám mellé kerül. Mire tanítja őt?

Hogyan jellemzi a tömeget ebben a színben Lucifer?

Ötödik szín

Hogyan jelenik meg Ádám és Éva ebben a színben?

Mitől félti Éva Ádámot a szín elején?

Az Idegen szavak és kifejezések szótárából idézünk:

Demagógia: gör, pejor 1. népámítás; a tömegek tudatos megtévesztése hazug ígéretéssel és az érzelmek felelőtlen felszításával 2. bujtogatás, lázítás

Demagóg: gör, pejor 1. népcsaló, népámító; a demagógia eszközeit felhasználó politikus, főleg szónok 2. bujtogató, lázító

Állapítsd meg a Tragédia szövege alapján, milyen eszközöket alkalmaznak Madách demagógjai! Hogyan érnek el hatást?

Hogyan jellemzi a népet Éva, amikor az áldozat végeztével kilép a templomcsarnokból? Keresd ki a kulcsszavakat!

Mire hivatkoznak az athéni férfiak (Kriszposz, Therszitész) Évának, amikor Miltiádész elleni fellépésüket magyarázzák? Hogyan értékeled érveiket?

Ádám-Miltiádész Madách vívódásainak egyik gondolatát fogalmazza meg a néppel kapcsolatban. Hogyan vélekedik ennek alapján Madách a népről?

Hatodik szín

Az első képben a gladiátorok küzdelme mellett a római fiatalok párbeszéde hallható. Milyen a magatartásuk?

„Ki ellenáll a perc ígézetének / S nem hagyja lelkét ártól elragadni, / Nem is jó ember” – Catulus szavai milyen értékrendet tükröznek?

Ádám és Éva egy dialógusa fölidézi az álmon kívüli világot. Hogyan?

Ádám imáját látva Lucifer elbizonytalanodik egy pillanatra. Melyik sor utal erre?

Milyen új eszmét állít Ádám elé Péter apostol? Idézz!

Milyen eszmék gyakorlati megvalósulását mutatta be az athéni és a római szín?

Hetedik szín

Kb. melyik században játszódhat a konstantinápolyi szín?
Miből következtetsz erre?

Milyen alakban jelenik meg Ádám és Éva?

A római szín végén a keresztényi szeretet eszményképe vázolódtott föl. Itt a kereszténységről milyen képet fest az író?

Homousion – Homoiusion: azonosság – hasonlóság

Mit jelent ez a kettősség a Hetedik színben?

„A bűnös önmaga a győzelem, / mely szerteszór, száz érdeket nevel. / A vész, mely összehoz, mártírt terem, / Erőt ad”. Lucifer szavai az eszmék megvalósulásával kapcsolatosak. Egyetértesz-e velük? Álláspontod indokold!

Hogyan beszél Lucifer az egyén és a korszellem kapcsolatáról? Igaza van-e?

Ádám így szól Évához: „Úgy rémlik, egykor már ismertelek, / Hogy együtt álltunk Isten zsámolyánál.” Mire vonatkoznak a szavai?

Éva miért vonul kolostorba?

Miért ábrándul ki Ádám a keresztény világból? Sorold fel azokat az elemeket a színből, amelyek a csalódást

okozták!

HÁTTÉRGYÁR

Nyolcadik szín

Rudolf császár és Kepler párbeszéde milyen emberi viszonyt jelenít meg?

Jellemezd Ádám és Éva viszonyát!

A szín végén Ádám kifejti, milyen korra vágyik. Szavaiból az is kiderül, miért elégedetlen sajátjával. Fogalmazd meg ezt néhány mondatban!

Kilencedik szín

Ádámnak már első megszólalásában kiderül, milyen eszmék állnak a szín középpontjában. Melyik színekben volt már szó előzőleg ezekről?

Gyűjtsd össze mindazokat a gondolatokat ebből a színből, amelyek a népre vagy tömegre vonatkoznak.!

Miért menti meg Ádám a márkít? Idézzel válaszolj!

Értelmezd a következő szavakat, amelyeket Ádám Évának mond!

„Az én világom e szörnyű emelvény

Midőn ráléptél, véled egy darab

Mennyország szállt le, s szentélyébe zár.”

Éva ebben a színben két alakban is megjelenik. Hogyan? Milyennek láttatja a női nemet Madách e két alak által?

Csalódik-e Ádám ebben a színben?

Tizedik szín

Lucifer Ádámhoz intézett mondata („Ezúttal a nyakazás elmarad”) mire utal? Miért ő mondja ezt? Mit tudhatunk meg ebből a megszólalásból Luciferről?

Hogyan értékeli álmát Ádám?

Hogyan jeleníti meg ez a szín Évát (Borbálát)?

Foglald össze röviden Ádám tanítványának elmondott gondolatait!

Kihez fordul Ádám a szín végén („Engem vezess te, kétes szellemőr”)?

Tizenegyedik szín

A Kar bevezető versének egyes gondolataihoz keressétek meg a hozzájuk illő korábbi színeket!

Hogyan jellemzi Lucifer Istent?

Miért lelkesedik Ádám ebben a színben? Idézettel válaszoljatok!

Mit kárhoztat Lucifer ebben a világban?

Hogyan jelenik meg Ádám és Éva története ebben a színben?

A nagyváros milyen jellegzetes alakjai jelennek meg a londoni színben? Válasszatok ki közülük egyet, és idézettel mutassátok be, hogyan jellemzi sorsát!

Keress idézetet, amely szerinted a mai világra is jellemző!

Miért fontos, hogy Éva a szentkép mellé tűzi a csokrot?

Miért csalódik Ádám Londonban? Idézettel felelj!

Tizenkettedik szín

Milyennek ábrázolja Madách a falansztert? A cselekmény és a dialógusok alapján mutasd be, milyen elvek miatt lelkesedik érte kezdetben Ádám, és később miért ábrándul ki belőle!

A Falanszter szín két nagyobb egységből áll. Melyik ez a két egység, és milyen kapcsolat van köztük?

A második egység szereplői miért kapnak büntetést, és mire hivatkoznak? Töltsd ki a táblázatot!

Hogyan láttatja az emberiség kiemelkedő alakjait ez a jelenet?

Hogyan jelenik meg Éva ebben a színben?

Keresd meg azt a sort, amely Ádám és Éva szerelmét jellemzi!

A szín alapján magyarázd meg, mi az ember célja a falanszterben, és miért nem működhet ennek megvalósítása!

Tizenharmadik szín

„Szerelem és küzdés nélkül mit ér / A lét?” – teszi föl a kérdést Ádám. Mire vonatkoznak szavai?

Miért viszi Lucifer Ádámot az Űrbe?

„hogyha a mindenség gyűrűjéből / Léted kiteped, el nem tűri Isten, / hogy megközelítsd őt – s elront kicsinyül.”
Próbáld értelmezni a Föld Szellemének szavát az eddig olvasottak alapján.

Milyen eszményt állít szembe Ádám a megsemmisüléssel?

Mit mond az eszményekről?

Mindezek alapján szerinted Madách Ádám és Lucifer párbeszédében mit fejt ki? Melyiküket mutatja rokonszenvesebbnek és miért?

Tizennegyedik szín

A Falanszterben a Tudós szavai szerint „Négy ezredév után a nap kihűl, / Növényeket nem szül többé a föld”. Hogyan köszönnek vissza szavai e szín színpadi utasításában?

Lucifer második megszólalásában az emberi nem pusztulását és az előző színben megfogalmazott küzdéseszmény hiábavalóságát fejezi ki. Keresd meg a megfelelő idézeteket!

Jellemezd, milyennek látja Ádám az eszkimót és asszonyát! Hogyan viszonyul hozzájuk?

Milyen tapasztalattal, szándékkal végződik Ádám álma a szín végén?

Melléklet - Kérdések Jelenits István cikkéhez

Foglald össze néhány mondatban a szöveg alapján, mit jelent a cikk címe!

Madách a kétségeit, szorongásait jeleníti meg a műben, amely ezért „megrendültségét” mutatja, a Tragédia utolsó színében viszont hitét is kifejezi (Éva anyasága, Ádám szorongó hite, az Úr biztatása erre utal), ezért a kételyei ellenére „megrendítő hitéről” is tanúbizonyságot tesz.

Magyarázd meg a szöveg alapján, hogyan kapcsolódik Madách műve a karácsonyhoz!

A dráma elején megjelenített bűnbeeséshez az utolsó szín ad olyan értelmezést, amely karácsonyi motívumot hordoz. Éva anyasága Jézus születését is felidézi: „Ha úgy akarja

Isten, majd fogamzik / Más a nyomorban, aki eltörli, / testvériséget hozván a világra.” Ez és az Úr szavai a megváltás ígéretét hordozzák.

Értelmezd a szöveg következő mondatát: „Lucifer csal, amikor úgy tesz, mintha ura volna a világnak”!

Luciferből hiányzik Ádám emberi alázata. Csak értelmű vezérli, és nincs benne az ember „áldott kicsinysége”, amely közelebb vezérli őt Istenhez. Ádám a szeretetben újra meg újra megsejti a paradicsomi boldogságot, Lucifer, „a tagadás szelleme” viszont nem ismeri fel a szeretet erejét. Hiába mutat meg minden kudarcot Ádámnak, a reménységét nem tudja megtörni. Nem ura a világnak, hiszen az ember Istenhez vezető hitét, szeretetét nem tudja legyőzni.

Miért mondja Jelenits István, hogy Madách „elébement” a korának? A szöveg alapján válaszolj!

Madách korában nem tartották elegánsnak, ha egy író tanítás helyett saját vívódásait jeleníti meg, a modern kor viszont inkább ezt az őszinteséget ismeri el. Nem kész megoldásokat várunk, sokkal inkább a lelki küzdelmek feltárását, amely közelebb vezet a megoldáshoz és az istenhithöz.

Jellemezd a szöveg kifejezéseivel

Ádámot

gyengébb, tudatlanabb, de áldott kicsisége révén ösztönös tudása közelebb vezet az igazsághoz; mindig úrrá lesz a csalódásokon

Lucifert

a bölcs, a sokat tudó biztonságával, lenézően beszél Ádámmal; hatalma korlátozott; tagadásával elszakadt Istentől, és éppen bölcsességével nem tud visszatérni

hozzá; gőgös

Madáchot

becsülettel igyekezett feltárni az emberi lélek bolyongását

„Tévednek azok, akik azt mondják, hogy az utolsó jelenet előkészítetlen”. Mire hivatkozhatnak azok az értelmezők, akik előkészítetlennek tartják a Tragédia befejezését? A mű alapján próbálj választ adni!

Többnyire arra hivatkoznak, hogy az Úr színben Ádám megfogalmazza a küzdés eszményét („az ember célja e küzdés maga”), a következő, eszkimó szín viszont a küzdelem reménytelenségét ábrázolja. Úgy gondolják, ez Lucifer győzelmét jelenti. Jelenits István viszont kiemeli, hogy Madách a darab során sokszor megkérdőjelezi Lucifer biztonságát (olyan jelenetekben, ahol Ádám és Éva szeretete és reménysége erősebbnek bizonyul nála), ez pedig az utolsó jelenetet, az Úr győzelmét vetíti előre.

3. Irodalom a kerettanterven kívül - Egy Mikszáth-novella tanulságai

Az írás keletkezésének éve: 2023.

HÁTTÉRGYÁR

Ismeretek vagy művekkel való ismerkedés?

A jövőre élesedő új magyarérettségi, valamint az abban bevezetendő irodalmi és nyelvtani tesztfeladatok árnyékában egyre kínzóbban vetődik fel a kérdés, nem fontosabb-e a tények és adatok memorizálása helyett minél több szöveget és a gyerekek érdeklődésére számot tartó művet vizsgálni. Ma már azok az elbeszélések, történetek sem kötik le őket feltétlenül, amelyek még akár öt évvel ezelőtt is népszerűek voltak. Arany balladái, Mikszáth palóc-novellái is egyre távolibbak a világuktól, és ezért olvasásuk is egyre nehezebb számukra. A kerettanterv előírásai viszont köztudomásúan merevek, a megszabott olvasmányok jó részét a gyerekek avultnak, porosnak találják. Ahhoz, hogy szépségüket meg tudjuk mutatni, egyrészt sokkal több időt igénybe vevő szövegvizsgálatokra lenne szükség, másrészt olyan művekre is időt kellene hagyni, amelyek könnyedségükkel vagy közérthetőbb nyelvükkel hamarabb megragadják a diákok figyelmét. A világ változik, a gyerekek koncentrációja és érdeklődése is átalakul, amit az olvasnivalók megválasztásának is követnie kellene. A 2020-as NAT irodalmi előírásai azonban határozott visszalépést jelentenek ehhez a változó igényhez mérve.

Idén elkedvetlenített például, hogy A jó palócok mennyire nem kötötte le a gyerekeket. Sok éven keresztül

a kötet szinte mindegyik novelláját elolvastuk az órákon, mert szerették a történeteket, és a műélvezet mellett rajtuk keresztül kiválóan lehetett tanítani a novellaelemzés módszereit is. Az utóbbi időben azonban egyre többször fordult elő, hogy a diákok egy része unta az elbeszéléseket, és némelyikük meg sem értette őket a balladisztikus kihagyások miatt. Idén pedig határozottan panaszolták, hogy ezekben mindig meghal valaki, és miért kell folyton ilyeneket olvasni. Ekkor kerestem órai feldolgozásra olyan novellát, amelytől azt reméltem, hogy igényeiknek megfelel. A kerettantervi olvasmánylista ebben egyáltalán nem segített. Abban ugyanis A jó palócok néhány elbeszélése (kötelezően a Bede Anna tartozása és A bágyi csoda, választhatóan a Tímár Zsófi özvegysége, a Hová lett Gál Magda? és a Szegény Gélyi János lovai) mellett a Tót atyafiakból a hosszabb lélegzetű Az a fekete folt, valamint a Beszterce ostroma című regény szerepel. A nem – vagy nehezen – olvasó gyerekeket ez kevésbé segíti. Ők legfeljebb csak felületes ismereteket fognak beszerezni a művekről, de nem lesz róluk olvasási élményük. Nyilvánvalóan hasznosabb lenne a kevésbé szigorú előírás és nagyobb tanári szabadság a gyerekek szintjének és érdeklődésének megfelelő konkrét művek kiválasztásában. Az utóbbi években például a hosszabb regények helyett a Kísértet Lublón című kisregényt adtam fel, ezt a többség el is olvasta és meg is nyerte tetszését. Az érdeklődők más

Mikszáth-regényekhez is kedvet kaptak, mások pedig legalább egy kisregényről szereztek olvasási élményt. A könyvből ma is élvezhető film készült, ami jó alkalmat kínált a szöveg és az adaptáció összehasonlítására. A művekre vonatkozó választási szabadság azonban a kerettanterv szerint megszűnik.

Abban a reményben, hogy meg tudom hozni a gyerekek kedvét, mégis eltértem a kerettantervi előírásoktól, és A németke című elbeszélést vittem be órára. Ez végre elnyerte a tetszésüket. Néhány gondolat a visszajelzésekből: „Ez volt az első, amit elolvastam és nagyjából értettem, és egész érdekes volt a történet, és követhető volt cselekménye.” „Nekem nagyon tetszett, volt benne olyan rész, ahol izgalmas volt.” „Nekem nagyon tetszett a novella. Izgalmas volt és érdekes. Érdemes olvasni és foglalkozni vele.” „Őszintén nem sok irodalmi novella köt le, de ez mégis. Élvezhető volt számomra, hogy nem túl hosszú, és a nyelvezete is könnyű.” „Ez a korszak engem mindig is érdekelt, ezért kellemes volt olvasni és foglalkozni a művel. És jó volt végre, hogy nem halt meg senki.” „Nekem az eddigiek közül ez volt a kedvencem, ezt értettem meg eddig a legjobban, érdekes volt. Volt benne minden, bánat, öröm.” Mindezek ismét meggyőztek arról, hogy ez az elbeszélés ennek a társaságnak – és korosztálynak – való, és az irodalmi nevelésüket sokkal eredményesebben szolgálja, ha ezt olvassuk, mint ha

mereven ragaszkodnánk a szigorú előírásokhoz.

HÁTTÉRGYÁR

A németke

Az 1893-as történet a 19. század végének magyar közéletébe vezérli az olvasót: „a miniszter rendeletet bocsátott ki a német nyelv tanulására, s a véderő-vita javában dühöngött az utcákon”. Az említett rendelet és vita 1889-ben történt. A Monarchia hadvezetése a kiegyezés után megalkotott véderőtörvényt akarta megreformálni, amit a két ország parlamentjének kellett elfogadnia. Az ezt támogató törvényjavaslat megszüntette a hadsereg létszámának tízévenkénti automatikus újratárgyalását, ami ellen az ellenzék viszont hevesen tiltakozott, mondván, ezentúl elvesz a magyar parlament beleszólása a közös hadsereg ügyeibe. Másrészt botrányosnak tartották azt az előterjesztést is, hogy az egyéves önkénteseknek tartalékos tiszti vizsgát kelljen tenniük, akik pedig ezt nem teljesítik, tanulmányaik felfüggesztése mellett további egy évet legyenek kötelesek szolgálni. Vizsgáznuk viszont a hadsereg szolgálati nyelvén, németül kellett. Bár a javaslat célja a magyar tisztek hiányának enyhítése volt, ez a vizsga felháborította a magyar képviselőket. Indulatukat fokozta, hogy a német nyelv iskolai oktatásának hatékonyabbá tételéről is éppen ekkor rendelkezett Csáky Albin kultuszminiszter. A három hónapig tartó véderővita nem csupán az országgyűlési szónoklatokat határozta meg. Budapesten gyakoriak lettek ugyanis a tüntetések és kormányellenes megmozdulások,

melyeken elsősorban fiatalok, egyetemisták, munkások vettek részt. Egy alkalommal Tisza Kálmán miniszterelnök is csak a fiákerese, Schneider ügyessége révén tudott elmenekülni a tüntetők elől. A megmozdulások itt-ott fosztogatásokba, rombolásba is torkolltak. „Gonosz, izgalmas idők voltak –állapítja meg a novella elbeszélője. – A Schneider szürkéi száguldva rohantak végig az utcákon. No, már ezt csakugyan sohase képzeltek volna el magokról a szegény szürkék. A Sándor utcától kezdve a Kerepesi útig, sőt még a Kerepesi úton is fenyegető tömegek ácsorogtak. A múzeum fáin nem verebek ültek, mint béke idején, hanem csizmadialegények, rögökkel, kövekkel a zsebeikben.”

Az önéletrajzi ihletésű novella kiindulópontja ez a zűrzavar, amelyre a kormánypárti képviselő szokatlan magánéleti „bosszúval” válaszol. Az egyes szám első személyű elbeszélő családi és közéleti szerepe keveredik a történetben, amit már a bevezető mondat jelez: „Azokban a napokban született egy fiam, mikor a miniszter rendeletet bocsátott ki a német nyelv tanulására, s a véderő-vita javában dühöngött az utcákon.” Az újszülött sorsát ez az utcai dühöngés befolyásolja, bár nem szükségszerűen, hanem az apa dacreakciója következtében. Ő ugyanis közvetlenül tapasztalja meg a tüntetők indulatát, mégpedig házmesterük, Korenka Márton révén. Az egyébként békés, szelíd embernek, mint

kiderül, nincs oka háborogni, hiszen csak „tótul és németül tud”, „gyerekei sincsenek”, tehát a javaslat egyik része sem befolyásolja életét. A tüntetésen mégis megdobálja az apát, aki másnap kérdőre vonja. „Harakszok, ... mert harakszok” – feleli Korenka, és érvek hiányában inkább zajos ajtócsapással ad nyomatékot véleményének. Az értelmetlen indulat a következő napokban is fenyegeti a kormánypárti képviselőket, így az apát is, és amikor az újszülöttet keresztelni viszik, a „csőcselék” egy jól irányzott dobással betöri a kocsí üvegablakát. „Az üvegek csörömpölve hullottak szét rám s a gyermek vánkosaira, akinek azonban tetszett a csörömpölés és elkezdett mosolyogni. De én dühbe jöttem. No, hát csak azért is dongó. Most már éppen azért is németnek nevelem ezt a gyereket. Isten engem úgy segéljen, megteszem. Ha ti kötekedtek, hát én is kötekszem.” A „csak azért is dongó” mondás egy régi debreceni betiltott ének nyomán keletkezett gúnydalból való, amely a tiltáson élcelődik. („Debrecenben kidobolták, / hogy a Dongót ne danolják: / De azért is Dongó, / Diriduri dongó”.). Ezzel a – „csakazértis” hozzáállás jelképévé vált – kifejezéssel kezdődik a történet családi szála, az elbeszélés lényege, amelyhez inkább csak a hitelesítő háttér és kiindulópontot adta a bevezető politikai környezetrajz.

A „németnek nevelés” első állomása a keresztelő, ahol a gyerek az Albert nevet kapja, amelyről még a lelkész is

fejcsóválva jegyzi meg, hogy „az német név”. A Monarchia korának magyarosítási hullámában ez a szokatlan névadás mindenkit meghökkent, sőt elborzaszt, és igyekeznek is minden lehetséges eszközzel elvenni a furcsaság élet: „az anyja mindent megpróbált, hogy lereszelje a németes rozsdát, s lett Berci, Bebsi, Beckó s isten tudja mi minden, csak éppen Albertnek nem hitta kívülem egy lélek sem”. Az apa azonban hajthatatlan marad, sőt még konokabbul ragaszkodik tervéhez, hogy a gyerek anyanyelve a német lesz. Német dajkát, pesztonkát, szakácsnét választ, és megtiltja, hogy magyarul szóljanak a gyerekhez. Német nyelvterületre viszik nyáron, szepességi játszótársat kap, és még apja is töri a kedvéért a németet. „Nem jutott ahhoz magyar szó, még tán elvétve sem.” A gyerek azonban nagyon nehezen kezd el beszélni, mindössze két szót mond, és amikor két falovat kap karácsonyra, azzal borzasztja el édesanyját, hogy fél tőlük. „Istenem, istenem, sohase lesz belőle magyar ember.” Az anya félelmét fokozza, hogy a lovakat végül német vezényszóval kezdi noszogatni a gyerek, és német nevet ad nekik.

Az idő azonban telik, és lassan mindenki belegyőződik a helyzetbe. Mulatnak a fiún, sőt az apa dicsekszik is vele, milyen ügyes, és saját ötletére is kimondottan büszke. Elégedetten állapítja meg, hogy „német ennek a lelke is, ... s a magyar szavakat bizonyosan úgy veszi, hogy azok afféle bolondságok, amiket kis fiúk mulattatására fundálnak ki,

»erge, perge, berge«, hogy nincsen azokban semmi értelem”. Büszkesége azonban elszáll, amikor „bármennyire német gyerek volt is, egyszer csak odajött az ő kis ágyacskájához is a magyar gyerekek kaszása, a difteritisz”.

A betegség fordulatot hoz a történetbe, és új irányt szab az elbeszélésnek. A hangulat hirtelen megváltozik, az addig anekdotikus, olykor ironikus hangvétel is szomorú, feszült lesz, nevetés helyett pedig sírás és jajszavak töltik be a házat. Az asszony „remegő hangon közli sötét gondolatát”, „zokogva” rakosgatja a játékokat, a férj maga is kétségbeesett, „forog vele a világ”, „bolondokat” beszél. A korábban elvesztett kisfiuk, Jánoska halála után érzett fájdalom újra élénken markol szívükbe, és rémeket látnak: „Jaj, már készül... oda készül Jánoskához!” Kölcsönösen próbálják egymást vigasztalni, de a szorongás minden szót visszájára fordít. Azt is, hogy Bercike nem halhat meg, nem készülhet a másvilágra Jánoskához, nem beszélhet neki a régi játékaikról, hiszen „a Jánoska egy szót se tud németül”. Az apa vigasznak szánt érve azonban csak még jobban elkeseríti mindkettejüket, és ő ekkor látja be, mekkora hibát követett el, amikor dacból németté nevelte kisfiát. „Életemet tudnám od'adni most, ha az a fiú magyarul tudna” – kiált fel, és ez hirtelen fordulatot eredményez. A beteg gyerek „így szólt tisztán magyarul: - Ülj le koma, itt a kő!”, és mint palackból kiszabaduló

szellem, lélegzik fel a kisbeteg és az apa egyszerre. Utóbbi azért, mert legrémisztőbb félelmei oldódtak, míg a gyerek azért, mert végre anyanyelvén, magyarul „szabad” beszélni. „S aztán megindult, mint a kifagyott patak; fecsegett, csörgött olyan zamatos magyarsággal, akár csak egy fiók Vas Gereben.” Az elbeszélő a továbbiakban nem ejt szót a betegségről. Mintha a gyerekből a tiltott nyelv oldása minden bajt kisöpört volna. Mintha az anyanyelv felszabadulása gyógyír lenne mindenre. Az egyetlen lényeges tudnivaló az, hogy a „Csáky-gyerek felgyógyult s ma (ötéves korában) már csak ellenértékekért, egy piculáért, vagy egy mákos patkóért vehető rá, hogy az érkező bácsiknak és néniknek a pacsiadásnál németül feleljen a kérdéseikre”. Így áll helyre a rend.

A novella azonban nem ezzel ér véget, hanem egy már-már himnikus hitvallással. Az elbeszélő ilyen előzmények után hitelesen fogalmazhatja meg a magyarságról vallott gondolatait. „De a költségem nem veszett mégsem kárba, mert ha ő elfelejtette, amit tanult, én újra megtanultam, amit már elfelejteni kezdék: hogy van külön magyar vér és talán egy külön isten is. Egy csodálatos mag a lélekben, mely se puha nem lesz, sem össze nem zúzza semmi erő, mely kicsírázik, előbújik, szántás nélkül, borona nélkül, esőben, fagyban, szárazságban, még ha sziklát hempergetnek is rá. Magyarok! Minden összeomolhat, átváltozhat, de ti

világvégeiglen megmaradtok. Elég sokan talán egyszer se lesztek, de végképpen soha el nem fogyhattok.” A novellára mindeddig egyáltalán nem jellemző pátosz itt érthetővé válik, s talán eszünkbe idézheti Kosztolányi Hajnali részegségét, amelyben az aludni nem tudó lírai én a csillagokra föltekintve fedezi fel a csodálatos égi bált, és akkor ébred rá, hogy „egy nagy, ismeretlen Úrnak vendége” volt a világban. Mikszáth ünnepélyes kijelentése is úgy válik hitelessé, hogy az elbeszélte előzmények után élet és halál távlatában kell értékelnie az anyanyelv és a magyarság szerepét.

A mű értelmezése, a szövegvizsgálat állomásai

A történet elolvasása után a gyerekek benyomásaikról, érzéseikről számolhattak be. Hamar kiderült, a novella tetszett nekik, és bár esett szó halálról, senki nem halt meg. Volt, aki élményként azt emelte ki, hogy gyerekről, családról olvastunk. Más hangsúlyozta, milyen aranyosan beszél Mikszáth a magyar nyelvről. Akadt, aki pszichológiai oldalról közelítette meg, milyen fojtogató lehet a gyerekeknek, ha senkivel nem beszélhet őszintén. Egyértelmű volt, hogy a történet megmozgatta a gyerekeket, és felkeltette érdeklődésüket. (Ez már fél siker...) Az olvasással és a beszélgetéssel el is telt az óra. A részletesebb elemzésre még két alkalmat szántam, így tényleg sikerült beleásnunk magunkat a mű világába.

A novella alaposabb vizsgálata nem csupán az irodalmi készségek fejlesztését teszi lehetővé, hanem a tantárgyközi kapcsolatoknak is teret ad. A véderővita kapcsán fel lehet idézni az Osztrák-Magyar Monarchia történetét, működését és Tisza Kálmán kormányzását. Ugyanakkor arra is rámutathatunk, hogy az említett események és nevek konkrét ismerete nélkül is érthető a mű, mert nem ezekre helyezi a hangsúlyt. Lehet viszont beszélgetni arról is, mennyire határozza meg az ember életét az a történelmi-politikai közeg, amelyben él. A feldolgozás során azt a megoldást választottam, hogy

előbb a konkrét történelmi ismeretek nélkül értelmeztük a szöveget. Céлом az volt, hogy lássák, nem szabad megijedniük attól, ha nem minden részletet értenek.

A második órán először átismételtük, milyen elemzési szempontokra kell figyelni minden elbeszélő mű vizsgálatakor, majd egy szövegértési feladatlapot adtam nekik, amelyet mindnyájuknak önállóan, saját értelmezésük alapján kellett kitölteni. Bár jobban szeretnek összedolgozni ilyenkor, szerettem volna, ha erőltetik magukat az olvasástól idegenkedők is, másrészt azt akartam, hogy lássák, mire jutnak. A feladatlapban kitértem a mű terére és idejére, a cselekményre és felépítésére, az elbeszélő jellemzőire, valamint a szereplők „németté neveléshez” való viszonyulására. A következő kérdéseket kellett átgondolniuk (a válaszlehetőségeket is közlöm, de természetesen más jó gondolatok is elfogadhatóak az egyes kérdésekkel kapcsolatban):

A történet két fő részre oszlik. Mit beszél el az első, illetve a második egység? Mi kapcsolja össze őket?

előzmények: a véderővita miatti zavargások és az elbeszélő reakciója: németté neveli újszülött fiát

a “németke” betegsége és magyarrá válása

Az elbeszélő E/1. személyben mondja el a történetet. Mi lehet ennek a funkciója?

hitelesebbé teszi az elbeszélést, és megerősíti a novella végén elhangzó hitvallást

az olvasó sokkal jobban el tudja képzelni a személyes történetet

Lehet-e pontosan tudni a cselekmény idejét? Van-e ennek jelentősége?

“Azokban a napokban született egy fiam, mikor a miniszter rendeletet bocsátott ki a német nyelv tanulására, s a véderő-vita javában dühöngött az utcákon.” – az első nagyobb véderő-vita és azt ezt követő zavargások ideje 1889. Ezt történelmi előismereteiből tudhatja az olvasó.

Ha nem tudja, annak sincs különösebb jelentősége, hiszen a történet anélkül is tökéletesen érthető.

Van-e jelentősége a cselekmény szempontjából a Korenka-ügynek? Miért szerepel ez az esemény az elbeszélésben?

Korenka a példája a miniszteri rendelet ellen tüntetőknek: nincsenek igazi érveik az elbeszélő szerint

az ő viselkedése - közvetlen ismeretség miatt - megerősíti az elbeszélőt a szándékában

A történet első része alapján értelmezd a következő mondatot: „Gonosz, izgalmas idők voltak.”

egy országgyűlési képviselő számára érdekes a politika, “izgalmas”, ha a szavazatának komoly hatása van, még ha “gonosznak” tartja is ezt a hatást

Az említett időszakban Budapesten zavargások voltak, tüntettek a rendelet ellen

Mi lehet az oka, hogy a pap megjegyzést tesz a német névre?

az Osztrák-Magyar Monarchia idején nagyon erős magyarosodási tendencia érvényesült

nevek magyarosítása - a vezeték- és keresztnév is magyar hangzásúak voltak

ez az erős asszimiláció kora

Miért tart ki az apa amellet, hogy a gyereket német nyelvűnek kell nevelni?

az apa éppen a magyarosítási törekvésekkel fordul szembe, és ragaszkodik a németes hangzáshoz - ezzel áll ki a véderő rendelet mellett. Dacol mindenkivel, aki a rendeletet ellenzi.

Hogyan viszonyul ehhez a család és a barátok?

először véteknek tekintik, később viszont ők is jókat mulatnak rajta

Mit jelent a család szempontjából az, hogy „német ennek a lelke is”?

nem ért és nem beszél magyarul, a magyar nyelvet alighanem csak érdekességnek tartja

viszont így teljesen különbözik a családtól

Miért válik fontossá Jánoska a történetben?

Jánoska korábban meghalt, de ha Albert is meghal, és vele találkozik a másvilágon, nem fognak tudni beszélni

egymással a különböző nyelvük miatt

Jellemezd az elbeszélőt! Hogyan alakul a szemléletmódja a történet során?

eleinte dacból választja a gyerek német nevelését

kitart a terve mellett, akkor is, amikor az anya és a sógornő is szidja érte

mulatságosnak tartja a gyereket

a betegsége során jön rá, hogy nagyot hibázott

az anyanyelv értékét hitvallásosan hangsúlyozza

Mi az elbeszélés konklúziója?

a magyar anyanyelv és a magyarság csodálatos érték

Miért szólítja meg az elbeszélés végén a magyarokat az elbeszélő?

a megszólítás még hangsúlyosabbá, erőteljesebbé teszi az üzenetet

A feladatok megoldására fél órát adtam, utána megbeszéltük a válaszokat. A művet így viszonylag jól megismerték. Ezután a következő alkalmat szántam arra, hogy a kevésbé ismert részleteket, háttérinformációkat csoportmunkában dolgozzák fel. Az informatika terembe mentünk be (természetesen mobiltelefonokkal is megoldható a dolog, de így a környezetváltozás is érdekes volt), és mindenkinek adtam egy kérdéssort, majd az egyes feladatokra jelentkeztek az általuk kialakított csoportok.

Helyenként a gyorsabb kutatás és eligazodás érdekében segítséget is kaptak a kereséshez. Minden csoportnak 25 perce volt, majd megismertették egymással a válaszokat.

A feladatok a következők voltak (ahol segítséget kaptak, azt is jelzem):

Keressétek meg, mi volt a véderővita, és mi volt a jelentősége a Tisza-kormány számára!

<http://ketezer.hu/2007/11/az-1889-es-nagy-vederovita/>

Gyűjtsétek össze, milyen vele kapcsolatos tények, információk szerepelnek a novellában!

Csak azért is Dongó! Nézzetek utána, mi ez a mondat, mi a jelentése és az eredete! Keressetek minél több forrásban! Találtok-e eltérő magyarázatokat?

„meglátogatott Helfy” Ki az említett alak? Keressetek utána!

Milyen helyeken és kiktől tanult németül Berci? Keressétek meg, hol vannak ezek a helyek!

„Mert »Csáky-gyerek«-nek neveztük ama bizonyos rendelet miatt.” Magyarázzátok meg a mondat értelmét! (Ki volt Csáky?)

Gyűjtsetek minél több információt Mikszáth országgyűlési tevékenységéről!

Készítsetek szójegyzéket a novellában található régi és idegen szavakból! Írjátok le a jelentésüket is!

Mit jelent a „Schneider szürkéi” kifejezés? Keresetek utána!

https://nepszava.hu/3015397_a-megkergetett-miniszterelnok-nyomaban

A közös munkát élvezték, a számítógépterem lazább órai viselkedést tett lehetővé számukra, és bár sok egyebet is megnézegettek, a kérdésekre is ügyes válaszok születtek. A közzététel, egymás meghallgatása már nem ment zökkenőmentesen, de többé-kevésbé leírták a többiek válaszait is. Végül arra kértem őket, írjanak nekem visszajelzést a novellával és a feldolgozásával kapcsolatos benyomásaikról, és ezt sokan meg is tették. Lezáró feladatként otthoni műértelmező esszéírást adtam, hogy ezt is gyakorolják, és hangsúlyoztam, hogy az interneten nem találnak kész műelemzést, úgyhogy kénytelenek gondolkodni. (Ezzel nem voltam népszerű.)

Zárszó

A műértelmezések is egész jól sikerültek, a fent idézett visszajelzésekből pedig egyértelműen kiderült, hogy nem volt hiábavaló alaposabban foglalkozni A németkével. Bizonyára nagyon fontosak a jövő évi érettségiben megjelenő irodalmi tesztkérdések, de sokkal lényegesebbnek tartom, hogy élvezhető műveken keresztül közelebb jussunk az olvasás szépségének megértéséhez, és a művek kapcsán beszélgessünk, gondolkodjunk együtt. Ehhez viszont idő kell, és tágabb lehetőség arra, hogy az adott gyerekcsoportnak megfelelő műveket válasszunk. A kerettantervben megjelenő nagyon korlátozott, ugyanakkor képtelenül nagy mennyiségű olvasnivaló azonban ezt egyáltalán nem teszi lehetővé. Sőt, szűk határaival és előírásaival torzítja az irodalomszemléletet. Azt sugallja, hogy csak ez az irodalom és semmi más. A gyerekek viszont más körben keresik az olvasnivalóikat, és ha műveket tanítunk és nem gyerekeket, akkor lehetséges, hogy a tesztek jobban sikerülnek, de az irodalomtanítás értelmetlenné válik.

4. Ady novellái a magyartanításban

Az írás keletkezésének éve: 2019.

Nemrég jelent meg Kenyeres Zoltán irodalomtörténész Ady című kötete a Hungarovox Kiadó gondozásában. Az Ady-évre időzített, átfogó portrét rajzoló és kifejezetten olvasmányos kötet elsősorban a szépírókat mutatja be: a költőt és a mára elfeledett prózaírókat, akinek novellái éppúgy figyelemre méltóan egyéniek és modernek, mint versei. A könyv olvastán elgondolkodhatunk rajta, mennyire hasznos lenne, ha a novellaíró Adyról is szó esne a középiskolai tananyagban. A mai diákokat ugyanis a legkönnyebben a novellákkal lehet megszólítani. Regényeket csak töredékük olvas, és a „kötelező olvasmányok” alól – szüleik igyekezete ellenére is – igyekeznek az interneten elérhető összefoglalók segítségével kibújni. Gyakran a versekkel is nehezebben birkóznak, mert a kisebb szövegértelmezési nehézségekkel szembesülve kedvüket veszítik, és pillanatokon belül más tevékenységgel foglalják el magukat. A nem túl hosszú novellákat viszont, amelyeket órán közösen olvasunk, többnyire könnyebben megértik, és ezek figyelmüket is jobban megragadják.

Kenyeres Zoltán rámutat, hogy az irodalom, a szerzők és művek értelmezése nem végleges, megváltoztathatatlan következtetések halmazát létrehozó tevékenység, hanem folyamat, amelynek során a változó korokban más-más szemlélettel közelítjük meg az alkotókat, műveiket, és máshova helyezzük a hangsúlyokat. „Újra és újra értelmezni kell” – hívja fel a figyelmet. – „Az értelmezésfolyamat pedig végtelen, és nincs benne megállás. Az irodalomtörténész dolga, hogy beleálljon ebbe a folyamatba, és átengedje magán.” Ezt a szemléletet alkalmazva könyvében komoly figyelmet szentel Ady novelláinak, amelyeket az olvasóközönség alig ismer, és rávilágít eddig fel nem fedezett értékeikre. Felvetéseit és megállapításait mindenképpen célszerű beépíteni a középiskolai magyartanításba, és lehetőleg majd az új kerettantervekbe is. Nem a versek helyett, hanem mellettük, és így talán a diákok érdeklődését is jobban fel tudnánk kelteni.

A jelenlegi kerettantervben Ady kizárólag költőként szerepel. A tanterv kötelező ismeretként kötet- és cikluskompozícióit, költői szerepvállalását, szimbolista-szecessziós látásmódját, valamint a versritmus megújításában játszott szerepét emeli ki. Elvárásként annyit fogalmaz meg, hogy a tanulónak – legalább tíz lírai alkotás alapján – képessé kell válnia az Ady-életmű jellemzőinek bemutatására és önálló versértelmezések

megfogalmazására. Kiegészítésként („esetleg” megfogalmazással) említi egy-egy publicisztikai alkotás megismertetését. A novellákról azonban említés sincs. Érdeemes tehát változtatni, és a novellaíró Ady modernségét is fölfedeznünk a magyartanításban. Könnyebben befogadható prózája révén teremthetnénk például kedvet versei megértéséhez. Ez mellesleg a tárcá, tárcanovella műfaj megismertetésére is lehetőséget adna.

A novellák sajátosságai

Ady több mint háromszáz novellája több helyen elérhető. Mivel ezek eredetileg lapokban jelentek meg, többnyire vonal (lénia) alatti tárcaként, az arcanum.hu – igaz fizetős – internetes állományában megtalálhatók ezekben az újságokban. Kötetekben is kiadták őket. Már Ady életében is jelentek meg válogatások, amelyekből néhány novella elérhető a mek.oszk.hu oldalon Sápadt emberek címmel. Ez az első, 1907-ben kiadott Sápadt emberek és történetek kötetre utal, de három későbbi gyűjtemény szövegét is közli. Azóta is jelentek meg több-kevesebb Ady-novellát tartalmazó kiadások, amelyek közül a legteljesebb az 1977-ben, Bustya Endre szerkesztésében napvilágot látott Ady Endre összes novellái, de vannak újabb válogatások is. Fráter Zoltán például A kék álom és Tíz Forint vőlegénye, Koczás Sándor és Hegedős Mária pedig Pokol-játék címmel adta közre válogatását, előbbi 1994-ben illetve 2000-ben, utóbbiak 1999-ben. Kenyeres Zoltán említett könyvének gazdag bibliográfiai anyagából minden fontosabb kiadás adatairól tájékozódhatunk. Mindaddig tehát, amíg a tanterv nem fedezi fel e novellák jelentőségét, és a szöveggyűjtemények vagy tankönyvek nem közlik egyik-másikat, ezekből a gyűjteményekből könnyedén választhatunk néhányat a tanításhoz.

Ady novellái – a tárcanovella műfajnak megfelelően – nem hosszúak, kényelmesen el lehet olvasni és értelmezni őket egy-egy óra keretében. A megbeszélés során mindenképpen érdemes hangsúlyozni, mennyire tömörek, sűrítettek. Kenyeres Zoltán rámutat, hogy ez a sűrítettség a ballada hagyományát idézi. A novellák „kis tömörített file-ok”, amelyekben nincs részletező elbeszélés, nincsenek a megértést segítő ismétlődések, sokkal inkább balladai homály uralkodik. A hiányokat az olvasónak kell megsejtenie, kitalálnia és kiegészítenie. Ez pedig a gyerekek szövegértelmezését és műértését is alakítja.

A prózai művekben megjelenített világra is érdemes figyelmet fordítani az órai megbeszéléseken. Ady a korabeli társadalom jellegzetes alakjait, nyomorult vagy kiszolgáltatott helyzetben élő figuráit és a velük szemben cinikusan közönyösen viselkedő elitet, valamint az álszent erkölcsiségű világot egyaránt lélektani pontossággal, érzékenyen és hitelesen ábrázolja. Novellái – a versekhez hasonlóan – olyan világot tárnak fel, amelyre a kor nem szívesen figyelt, amivel nem tudott és nem is akart őszintén szembenézni. Móricz mellett viszont Ady is szakít az anekdotikus prózai hagyománnyal, és a nyomasztó vagy elhallgatott valóságot mélyreható tárgyilagossággal, őszintén mutatja be. Nem idealizál, és nem sugallja azt, hogy tudunk ezekről a dolgokról, de könnyedén felülemelkedünk rajtuk. Novelláit ezért is érdemes

olvasnunk.

Végül célszerű néhány szót ejteni a tárca műfajról. A tárca a 19. században terjed el, a lapok és folyóiratok felvirágzásának korában. A napilapok hírei és cikkei alatt vonallal elválasztva közöltek olyan írásokat, amelyek csevegő hangnemben szóltak különféle témákról. Gyakran szépirodalmi művek, folytatásos regények, rövidebb elbeszélések jelentek meg itt, így alakult ki a nem túl hosszú, életképeket, arcokat, jellegzetes nagyvárosi helyzeteket stb, megjelenítő tárcanovella. Ady azért is kedvelte a műfajt, mert ezekért újságírói fizetésén túl kapott honoráriumot. Az így szerzett tíz forintok pedig sokszor húzták ki a bajból. (Erről szól a Tíz Forint vőlegénye című novellája.)

A továbbiakban két olyan művet vizsgálunk meg közelebbről, amelyek jól érzékeltetik, miért érdemes figyelmet fordítani az Ady-prózára. A könnyebbség kedvéért interneten elérhető szövegeket emeltem ki.

A Zenóbia faluja

A Budapesti Napló 1906. június 14-i számában megjelent novella egy távoli, Maros-menti kis faluba kalauzol. Ezen a vidéken megszokott a mélyszegénység, „inséges, szomorú zsellérek kis népe tesped itt viskókban”. Szigorú, alighanem kálvinista erkölcsi rend uralkodik,

merev szabályokkal, megbonthatatlan szokásokkal és nehéz kötelességekkel. Ebben a közegben teremtetts változást Zenóbia, a prostituálódott lány. A legnagyobb járvány idején ugyanis az ő kisöccse menekült meg, a falusiak mély meggyőződése szerint azért, mert „Zenóbia Kolozsvárról csizmát küldött a fiúnak”, és ettől kezdve rájönnek, „milyen áldás a leány”. Ezután minden család büszkén küldi lányait a közeli városokba. Az élet, a jólét lehetőségét látják bennük, hiszen mindenféle ajándékot küldözgetnek haza szüleik és testvéreik támogatására. Zenóbia is kivételes tiszteletnek örvend, családja van, és mindenki „szeretettel hallgatja meg” tanácsait. A falu erkölcsi ítélete pedig visszájára fordul. Ezután a lányok szent kötelességének tekintik a „világjáró” feladatot. Mindenki elfogadja ezt az új szemléletet, és „új, szinte udvari erkölcsök” uralkodnak köztük. A rend merevsége azonban nem változik. A lányoktól elvárják, hogy elmenjenek, és megtegyék, amit az élet kíván, ők maguk is tudomásul veszik feladatukat, amelyért a közösség elismerése a jutalmuk. Még a legények is beleszoknak ebbe a rendbe, és békésen várnak a sorukra, amikor már házasságot ajánlhatnak a világlátott lányoknak. Zenóbia unokája, Mária azonban fellázad, nem akarja vállalni ezt a kötelességet, hanem ahhoz akar hozzámenni, akit szeret. Meg is teszi családja és rokonai legnagyobb felháborodására. A falu végül „ítéletet ült” és elkergette

őket, „mert Zenóbia faluja a hűtlenséget és erkölcstelenséget nem tudja megbocsátani”. Még meg isátkozzák. És szentül hiszik, hogy az átok fogott Márián, mert a következő, betegségeknek kedvező „nyirkos és mérges” tavaszon meghalt a kislánya, „mivel nem volt szegénykének csizmája”.

A novella értelmezéséhez a következő szempontokat érdemes hangsúlyozni (ezeket természetesen bármilyen módszerrel vizsgálhatjuk, akár csoport- akár egyéni munkában):

a falusi világ jellemzése – szegény, nyomorúságos viszonyok között él a vidéki Magyarország: „hullott a faluban a gyermek, mint a légy”, „inséges, szomorú zsellérek kis népe tesped itt viskókban”

erkölcsi rend – a család, a becsület, a tisztaság az érték

visszajára forduló értékrend – Zenóbia esete után ugyanezeket az értékeket hangsúlyozzák, de a legfontosabb az élet és a család jóléte érdekében teljesített „világjáró” kötelesség, tehát a tisztaság és a romlottság átértékelődik

álszent erkölcsiség

a lányok prostituálását a vallás és a szentség kifejezései jellemzik: „áldás a leány”, „Zenóbia példaképe volt a jó és

hű asszonynak”, „valamikor zárdába készültek ily fehér leányok”, „jók voltak a leányok”, „nagy kötelességek és nagy feláldozások glóriája” övezte őket, idő előtt házasságot ajánlani „nagy bűn” volt, később „éltek odaadásban”, „férjeiknek gyermekeket ajándékoztak”, Zenóbia „reformátor”

az elbeszélő hozzáteszi azonban, hogy „valami furcsa, komédiás úriasság mázát mázolták” a falura, „új, szinte udvari erkölcsök plántálódtak így ide”

kirekesztés – az új rendet ugyanolyan mereven tartják, mint előtte a régit, ezért az ellene lázadót nemcsak kirekesztik, hanem meg is átkozzák, mert viselkedését életellenesnek tekintik

nyelvi megformálás – a sűrítés, sejtetés, balladai elhallgatás eszközeit alkalmazza Ady:

Az olvasó fokozatosan érti meg, miért és miféle „áldás” a leány, az elbeszélő nem mondja ki, csak sejteti: „Valaki pedig rossz erkölcsök vádját ne kenje e falura. Zenóbia maga is példaképe volt a jó és hű asszonynak, mióta a világból hazakerült. Zord skót hegyek egy-egy falujában s holland zugokban lehet még csak ennyi becsülete az erkölcsnek. A leányok már korán álmodoznak világjáró kötelességükről, ha szépek.”

Sok helyen hiányzik a magyarázat, így például kezdetben nem tudni, miért büszkék a fiúk a távoli városokban élő nénjeikre, vagy miért „hoznak áldást” a „kincses világból”.

A prostituálódás egyáltalán nem hangzik el, csak ráutaló kifejezésekből következtet az olvasó: „rossz erkölcsök”, „világból hazakerült”, „világjáró kötelesség”, „visszatérő leányok”, „udvari erkölcsök”, „cifrán, városiasan, selymesen”, „küldözgették ajándékaikat”, „pénzt, ruhát és sok mindent küldözgettek haza” stb.

Az utolsó mondat („A Mária kis fia meghalt, mivel nem volt szegénykének csizmája.”) tényszerű közlés, pedig valójában a falusiak önigazoló értékítéletét jelzi. Azt sugallja, hogy ebben a közegben sosem lesz változás.

Nyomorék Tar Pista

A kiszolgáltatott falusi lányok sorsát más szempontból világítja meg ez a novella, amely a Budapesti Napló 1906. január 20-i számában jelent meg először, majd A tízmillió Kleopátra és egyéb történetek (1910) kötetben szerepelt. Történetének helyszíne egy falu, Vadág, amelynek ura, a gróf, húszezer holdas „ország” birtokosa volt. (Mintája alighanem a Károlyi-grófok egyike, akiknek uradalma Nagykároly környékén terült el.) Ő maga nem ott élt, inkább utazgatott a világban, de minden évben ellátogatott

uradalmába vadászni. Ilyenkor fehér fedeles kastélyában lakott, és „fölzendült az ország”, „megszínesedett a vidék”. A birtokot máskor ugyanis az itt mélyszegénységben és kiszolgáltatottan élők fáradt csöndje uralta. Vadág „beteg arcú” volt. Történetéből kirajzolódtak a magyar történelem viharai is: hajdan magyar jobbágyok lakták, akiket elűztek, a gróf szépapja „oláhokat” hozott a helyükre, ők pedig időközben mélyszegénységbe süllyedtek, rongyosak lettek, és ócska szalmás kunyhókban tengődtek. Majd tíz évvel a történet kezdete előtt az Alföldről magyar menekültek érkeztek, akik kezdetben büszke dohánytermelők voltak, de ők is elszegényedtek, és „megroskadtak”. Sorsuk a szegénységben ugyanolyanná vált, mint az oláhoké, ők is „rongyosak és sápadtak”, és büszkeség helyett félelem uralja őket. Mindnyájan gyáván hunyják le szemüket, kiszolgáltatottak, és szégyenkezve viselik saját helyzetüket, mintha egy „szomorú ország bűnösei volnának”. Kisemmizetten, együgyűsége és némaságra kárhóztatva élnek a „halál vidékén”, amelynek „emberlakóit letarolja az év a kastély számára”. Helyzetük még az állatokénál is méltatlanabb, mert az ökrök legalább bőghetnek, az „emberlárma” azonban tilos, és „emberekből sohasem is kíváncozott ki itt hangos hang”. „Embernövényként”, méltóságuktól és gondolataiktól megfosztva léteztek. Csak akkor „látszottak élni”, amikor a kastélyban megjelent a gróf és úri társasága, vadászat,

mulatozás zaja töltötte be a környéket, és a szegény falusiak hajtották nekik a vadat. „Mintha mindenkinek joga lett volna ilyenkor élni.” Közel ugyan nem kerülhettek a gazdagokhoz, lányaikat viszont az urak esténként berendelték a kastélyba.

Az olvasó itt már sejti, miért kellenek a gróf társaságának a lányok, akik reggel ajándékokat hoznak, ám az elbeszélő nem részletezi, mi történik velük. Csak „friss”, „keményhúsú” testükre utal, amit szembeállít az oláh lányokéval, akik „silányak”, „rossz gyomrúak”, és ezért „nem kellenek” az uraknak. Ez az oláh-magyar szembeállítás a legényekkel kapcsolatban is megjelenik. Ők ugyanis egyformán szegények, de a magyaroknak „néha magyar harag feszítette az oldalukat”. Ez az indulat, düh azonban nem jut el a cselekvésig, mert a legények félelme meggátolja. Szólni sem mernek, bosszúra nem is gondolnak, de a bennük halmozódó feszültséget jelzi, hogy „fehérek” „a vak és félszeg gerjedelem miatt”, és „dörmögve s korán” fekszenek le, hogy ne kelljen megkérdezniük a lányoktól, mi történt.

A nyomorék Tar Pista az egyetlen közülük, akit a megaláztatás tettekre sarkall. Tar Pistát nyomorúságos teste miatt egész életében kegyetlenül gúnyolták, ő volt a „nyomorultaknak a vidámsága”, az ő rovására mindenki nevethetett, mert így a gyengébben bosszulhatta meg saját

sérrelmeit. A legények a fojtogató feszültséget rajta vezethették le. Tar Pista így többszörösen megélte a megaláztatást, amit csak fokozott, hogy tudta, „ő sohasem fogja leány ajaka csókolni”. Mindez összeadódott lelkében, és ő lázadt fel a lányok kiszolgáltatottsága ellen. A legényeket hiába bujtogatta, magyarságukra, férfi voltukra hivatkozva, azok keserűségükben rá haragudtak meg. Ő emlékeztette őket ugyanis gyávaságukra, amelyet maguk is szégyelltek.

Tar Pista tehát beszökik a kastélyba, és az ablakból látja, amint a lányokat megrészegetik, megalázzák, és nem engedik elmenekülni a „vad orgiáról”. Úgy érzi, „ott benn őt gyalázzák”, „az ő rongyos, átkozott fajtáját”. Felforr benne az indulat, és felszökik a padlásra. Hogy ott mit tesz, az elbeszélő homályban hagyja, ám a következő mondatból világosan kiderül: „Éjfél volt s fölcsapott a láng.” A tűz okozta riadalomban a gróf maga is halálra rémül, ám a legények maguk sietnek segítségére, amikor kezére adják Tar Pistát, akit addigra félholtra vertek. A kiszolgáltatottságuk és szégyenük miatti feszültséget ezen a szerencsétlenül torolták meg, akit maguknál gyengébbnek éreztek. A novella lélektani pontossággal mutatja be, hogy azok a legények, akik a lányok sorsa miatt korábban szólni se mertek, „bosszúra meg éppen nem gondoltak”, most nem azokon állnak bosszút, akik keserűségüket okozták, hanem azon, aki nem tud

védekezni.

Az órai megbeszélés fő szempontja lehet ez a lélektaniség, a feszültségek ábrázolása, balladás megjelenítése, valamint nyelvi megformálása.

társadalmi feszültségek - a társadalmi szembenállás nemcsak a gazdag úri és szegény falusi világ hierarchikus viszonyában jelenik meg, hanem a nyomortól ugyanúgy szenvedő magyarok és oláhok különállásában is, és mindkettőre jellemző az ellentétező ábrázolás:

Az úri világot és a vidék nyomorúságát a következő ellentétek érzékeltetik: „húszezer holdas” „ország”, „hatalmas grófi birtok” ↔ „beteg arcú falu”; „úri társaság” ↔ „álmos, rongyos, petyhüdt emberek”; „fehér fedeles kastély” ↔ „szalmás kunyhó”; „a gróf úr és barátai mulattak” ↔ „verejtékeznek itt az emberek”; „buja föld”, „dús mező” ↔ „halál vidéke”; „fölzendült az ország” ↔ „emberlárma tilos”.

Az oláhok és a magyarok között is érzékelhető a történelmi viharok okozta feszültség és különállás, noha a nyomoruk egyforma: „Szalmás kunyhóiban rongyos oláhok laktak. Őseiket a gróf szépapja hozta ide elűzött magyar jobbágyok helyére.”; a később betelepült alföldi magyarok „mikor érkeztek, még magasan hordták a fejüket”, azóta „rongyosak és sápadtak, mint az oláhok”; „Valamikor oláh leányokat rendeltek az urak. De ma már nem kellene az

oláh leányok.”; a magyar legényeknek pedig „néha magyar harag feszítette” az oldalát, „mintha valami nagy emlékezés szállta volna meg őket”; Tar Pista is magyarságukra hivatkozik: „Hát ti magyar legények vagytok?”

lélektani megfigyelések, feszültségek - a nyomor, illetve a kontrollálatlan hatalom indulatkeltő, jellemtorzító hatása több szereplővel kapcsolatban is megjelenik:

A legények hiába érzik, milyen igazságtalan kiszolgáltatott helyzetük, a félelem nemcsak az ellenállást gátolja meg bennük, hanem a gondolatot is. Hiszen régóta érzik a „magyar haragot”, a fájdalmat a lányok sorsa miatt, ám „sehogysem tudott egészen tisztán kiformálódni lelkükben az ő érzett nagy igazuk”.

Szégyellik saját tehetetlenségüket, és így a gyengébben, Tar Pistán állnak bosszút, nem azokon, akik haragjuk okozói.

Az urak is a gyengeséget használják ki, amikor a lányokat „fölrendelik” a kastélyba a mulatozásokra.

Nagy „bátorságuk” a tűzben eltűnik, ezt jelzi a „halálraijedt gróf” képe.

Bátorság egyedül Tar Pistában van, egyedül neki „szorul össze a keze”. Testi hibája miatt állandó kisebbségi érzés nyomasztja, és ez fokozott feszültséget teremt benne.

Tette nem hősiesség, inkább e feszültség kirobbanása, levezetése, az elbeszélő mégis rokonszenvvvel ábrázolja: „És úgy érezte, rongy testébe szorult kis, vad szívével mégis, hogy most ott benn őt gyalázzák. Az ő rongyos, átkozott fajtáját.” Tar Pista nem csupán magáért cselekszik, hanem minden megnyomorított emberért.

nyelvi megformálás - itt is a balladai homály eszközeit alkalmazza Ady:

Egyéni, metaforikus és metonimikus szóösszetételek és szószerkezetek érzékeltetik az emberi világot és feszültségeit: „beteg arcú Vadág”, „embernövény”, „emberlárma”, „emberlakóit letarolja az év”, „álmos, rongyos, petyhüdt emberek”.

Jellemzőek a sejtetések, elhallgatások és kihagyások: pl. „Évek óta így volt ez szokásban.”; a kastélyba berendelt leányok „ajándékokat hoztak ki reggelenként”; Tar Pista „pár perc alatt a padláson volt. Éjfél volt, s fölcsapott a láng”.

A novellista Ady - tanári szemmel

Ady halálának 100. évfordulóján számtalan ünnepi megemlékezés és kezdeményezés idézi föl a költőt. A bemutatott művek alapján talán nem hiábavaló a novellista Adyra is figyelmet fordítanunk, és különösen a tanításban kínálkozó lehetőségeit megragadnunk. A megjelenített novellákkal és a kiemelt értelmezési szempontokkal arra igyekeztem rámutatni, hogy nagyon sok társadalmi, emberi és irodalomértési kérdést vetnek fel ezek a szövegek, és olvasásukkal nemcsak a műértelmezéshez tudjuk közelebb vezetni a gyerekeket, hanem a magyar történelmi viszonyokat is érthetőbbé, megfoghatóbbá tudjuk tenni számukra.

5. Szentek hónapjában – Történet egy hétköznapi szentről – Kosztolányi Öreg pap

Az írás keletkezésének éve: 2020.

Néhány éve olvastam egy interjút Jelenits István piarista tanárral, akitől az irgalom magyar irodalmi megjelenéseire kértek példákat. Többek között Kosztolányi Dezső Öreg pap című novelláját említette, amelyet érdeklődéssel olvastam el, és azóta is szívesen viszem a gyerekeknek. A rövid, kedves és elgondolkodtató történet mindig népszerű körökben. Jó lehetőséget nyújt arra, hogy a műelemzés fortélyait és az érvelést gyakoroljuk, és közben a szeretet lényegét is végiggondoljuk. Novemberben – az ismert szentek hónapjában, advent küszöbén – érdemes felidézni ezt az elbeszélést, és megvizsgálni, milyen módszerekkel segíthetjük általa a gyerekek műelemzési készségének fejlődését.

Eddig többféle lehetőséget is kipróbáltam. Előfordult, hogy órán közösen dolgoztuk fel a művet, máskor önálló otthoni elemzést és esszéírást kértem. Mindkettő tanulságos volt, de az utóbbi több félreértésre hívta fel a figyelmem. Kiderült, hogy az egyes szám első személyű

elbeszélést a gyerekek szó szerint hitelesnek tekintették, és hiába tudták elméletben, hogy az elbeszélő és az író nem azonos, itt nem tudták különválasztani. A gyerek és a felnőtt nézőpont megkülönböztetése sem volt egyértelmű mindegyikük számára. A bizonytalankodásokból arra következtettem, hogy ezt a művet mindenképpen érdemes az érettségire készülőkkel alaposan megvizsgálni, és jó gyakorlást jelenthet a műértelmezési feladathoz. Ennek órai megvalósításához ajánlok néhány szempontot és egy szövegértési feladatsort.

Öreg pap?

A történetben az elbeszélő felidézi egy gyerekkori iskolai emlékét, amelyet sok év elteltével utólag értelmez. A szerzetesi iskolába járó gyerekek vasárnap a mise előtt szokásos játékkal töltik az időt az osztályteremben: angol-búr háborút vívnak. A romantikus szabadságharcos gondolkodás szerint mindenki a – szabadságáért a zsarnok angolokkal szembeszálló – maroknyi búr szerepébe szeretne bújni, így ezt a kiváltságot az erősebbek és erőszakosabbak tudják elnyerni. A főszereplő gyerek azonban szokás szerint a gyengék között marad alul a küzdelemben, amelynek a rettegett osztályfőnök-latintanár belépése vet véget. A padja felé kullogó fiúra vetett gúnyos és rosszalló pillantása pontosan tükrözi az eseményekkel és a vesztes diákkal kapcsolatos lesújtó véleményét. A csata ijesztő következményét később, már a misén észleli a fiú: új tavaszi kabátja elszakadt, a hanyagságért pedig nyilvánvalóan „elnadrágolja” majd apja. Szorongása a mise végére sírásba torkollik.

Itt kezdődik a történet második része. A latintanár, ez a kemény ember fedezi fel a pityergő gyereket, majd szokott határozott modorában magával viszi. A rettegett fiú sokféle lehetőséggel számol, „borzalmas fegyelmi tárgyalással”, „beláthatatlan következményekkel”, ám legnagyobb meglepetésére a tanár leveteti vele a kabátját és

megvarrja a hasadást. Ő pedig elgondolkodik, miért „leplezi azt, amit büntetnie kellene”. A fekete-fehér egyértelműségű, szigorú szabályok megszegésének jelentősége csak később, felnőttként, az élet összetettségét megtapasztalva világlik ki előtte: „Azóta, ha szentekről, földi angyalokról hallok, mindig tűvel-cérnával képzelem el őket és foldozófával.”

Ez a hétköznapi szent, az „öreg pap”, valójában csak a novella második részében kerül előtérbe. Bár a címben ő szerepel, mégsem ő a történet főhőse. Viselkedése ugyanakkor alkalmat ad arra, hogy a fiú elgondolkodjék mindarról, amit a szeretetről tanult és gondolt. A vasárnapot Istennek tetsző cselekedetekkel, pihenéssel, elmélkedéssel kell megszentelni, és nem szabad köznapi munkát végezni. A tanár mégis ezt teszi, tehát megszegi a szabályt, ami bűn. A fiú pedig fél, nem jut-e tanára a pokolba azért, amiért vele, a büntetést érdemlő nebulóval vállal közösséget. Felnőtt szemmel azonban egészen másképp értékeli hajdani tanára tettét.

A cselekvő szeretet ereje

Az igazi főhős tehát maga az elbeszélő, aki mindvégig jelen van a történetben, gyerekként és felnőttként egyaránt, és rávilágít, milyen hétköznapi tettek alakítják az ember gondolkodásmódját. Az öreg pap meglepő cselekedete érteti meg vele, mit jelent szeretni. Utólag kellett átgondolnia a történeteket ahhoz, hogy rájöjjön, a keresztényi szeretet nem a tanult merev szabályokban, hanem az emberi együttérzésben, közösségvállalásban válik megragadhatóvá. Ezt a szemléletet tükrözi Moviszter doktor is az Édes Annában, amit a feldolgozás során érdemes felidézni. A regényben az úgynevezett „keresztény középosztály” szeretetlenségével, könyörtelen embertelenségével a tárgyaláson a doktor száll szembe: „Szeretet nélkül bántak vele. Szívtelenül.” Az öreg pap viselkedésében pontosan a szív közösségvállalása válik hangsúlyossá, ezért emeli ki őt a novella címe. Moviszterrel szemben ő nem felszólal az emberiség és a szeretet mellett, hanem a szabályokat megszegve, egyszerű, hétköznapi jócselekedettel tesz bizonyosságot róla.

A kereszténység jelzésszerűen mindvégig jelen van a történetben. A fiú színvonalas szerzetesi iskolába jár, és tanárait később is rokonszenvvel emlékezik vissza: „Papok tanítottak bennünket, derék, tudós papok, akik mind testi, mind lelki jóvóltunkra atyai szeretettel

ügyeltek.” A történet egy szentmise köré épül, majd a szerzetestanár szobájában feszület és Szűz Mária-kép utal a katolikus környezetre. Az elgondolkodó fiú pedig a vallási parancsokat idézi fel magában, amikor a kabátját varró papot figyeli. Az ábrázolásban érdekes kettősség figyelhető meg. Már-már börtönt idéző szigorúság és pontosság jellemzi ezt a világot, ugyanakkor fel-felfénylik a megengedő, irgalmas szeretet is. A latintanár például olyan elkötelezett saját tantárgya iránt, hogy szerinte „gonosztevő és hazaáruló”, aki elhanyagolja a nyelv tanulását. A latin szigorú rendszeressége a vallásos nevelés rendjét is érzékelteti az olvasó számára. A merev keretek érzékelhetők a tanár szobájában is, amely egy sötét folyosó végén megbújó „szűk kis cella”. Az író a fegyintézetek egyszerűségét és zártságát emeli ki: a helyiséget „nagy kulcs” nyitja, az ablakon vasrács, a sárga falon fekete nedvességfoltok. Velük szemben ugyanakkor a tágasabb élet lehetőségei is feltűnnek: egy virágcserep az ablakban, valamint a kereszt és a Mária-kép az ágy fölött. A történet végén a hittanórákon megtanult egyértelmű erkölcsi szabályokat idézi fel a fiú. Ezek megszegése a lelkitükrök szerint bűn, tehát a pap „cinkostársként leplezi azt, amit büntetnie kellene”. A bűn-büntetés szigorú emberi szabályrendszerét szegi meg, ezért tépelődik a fiú, vajon nem jut-e bűne miatt majd a pokolra, az örök kárhozatra. Csak felnőttként érti meg, hogy az irgalmas

szív, a krisztusi szeretet koordinátarendszerében a pap tette egészen más értékű: ez az egyébként szabálykövető, rendszerető ember tűvel-cérnával, foldozófával megjelenő hétköznapi szentté, földi angyallá magasodik.

HÁTTÉRGYÁR

Kétféle nézőpont

A gyerek és a felnőtt nézőpont világosan kettéválk a novellában. Az elbeszélő a felnőtt, aki egyes szám első személyben jeleníti meg gyerekkori emlékét, amelyet az eltelt idő alatt átgondolt és értelmezett. A történet végén pedig kiderül, hogy életszemléletét, világlátását is alakította ez a gyerekkori tapasztalata. Mindvégig ő a beszélő, gyerekként nem szólal meg, visszaemlékezése mégis pontosan idézi hajdani érzéseit, benyomásait, így a gyerek látásmódja is kiviláglik az elbeszélésből.

Maga a cselekmény a múltban játszódik, így a kisfiú lelkivilága áll előtérben. A háborús játékban szégyenkező vesztésként látjuk, aki „tétovázott, elmélázott”, és a „gyöngé és csenevész” kevesek között a zsarnok angolok szerepét volt kénytelen vállalni. Nem csupán a játékokban élt át szorongást, hanem az órákon is. A latinórákon „jaj volt annak, aki elvétett valamit”. A tanár rosszalló pillantása előtt padjához „sompolygott”. Miután észrevette a hasadást kabátján, az otthoni következményektől fél: „Tudtam, mit jelent ez. Apám, ha meglátja otthon, elnadrágol.” Tanárát is rettegve követi, amikor az felszólítja, menjen vele, mert „borzalmas” és „beláthatatlan” következményekre számít. Szorongása azonban nem csupán saját sorsát érinti. Paptanárát is félti az elkárhozástól, amikor az vele vállal „cinkosságot”.

Megdöbben, tépelődik, és alighanem lelkiismeret-furdalás gyötri.

Az elbeszélő tehát gyerekkori önmagáról is képet alkot, utólag értelmezi akkori félelmeit és bizonytalanságait. Felnőtt szemmel, ismeretek és élettapasztalat birtokában azonban már másképp értékeli ugyanazokat a benyomásokat. Megérti például, hogy „nem is olyan roppant szégyen” angolnak lenni, olyan néphez tartozni, amely előre vitte a világot és kultúráját. Felnőtt szemmel mást jelent a szabadság is: a kurucos, romantikus elképzelések helyett a szabadelvű gondolkodást értékeli. Azt is kiemeli, hogy hajdani játékokban a fogalmak jelentése is megváltozott, hiszen a „szabadságszerető” búrok „basáskodtak”, és verték a földre került „angolokat”. Míg gyerekként szégyellte, hogy a hősokeket lábbal tipró, zsarnok angolok közé került, mert ezt a szerepet az erőszakosabbak osztották a gyengékre, felnőttként megértette, hogy éppen ezért „több hősiség kellett angolnak lenni, mint búrnak”. Másképp látja már tanárait is. A hajdan rettegett, sokat követelő férfiakkal kapcsolatban ráeszmélt, hogy derék, tudós papok, akik „mind testi, mind lelki jóvoltunkra atyai szeretettel ügyeltek”. E felismerését alighanem a novellában elbeszélt tapasztalat is segítette, amely a szeretetről alkotott elképzeléseit is alapjaiban változtatta meg. Ez tudatosította benne, hogy az emberi közösségvállalás, az

együttérzés és az irgalom cselekedetei tesznek bizonyosságot az igaz szeretetről, nem a mereven értelmezett parancsok.

A felismerést a múlt és a jelen többszöri szembeállítás is hangsúlyozza. A „csak most beszélem el, miután időközben sikerült tájékozódnom”, „ma már tudom” kifejezések jelzik, hogy az elbeszélőnek is idő kellett az értelmezéshez, tehát számára is fontos a kettős nézőpont. Míg a történet a gyerek múltbéli benyomásait állítja előtérbe, az ő szemszögéből jeleníti meg az eseményeket, mégis az önmagát, a világot és a szeretetet értelmező felnőtt nézőpontja válik igazán hangsúlyossá.

Elbeszélése annyira megkapó és hiteles, hogy a diákok egy részét is megtévesztette, és fel sem merült bennük, hogy ez nem Kosztolányi saját gyerekkorát idézi. Érdemes tehát feleleveníteni az életrajzát, és kiemelni, hogy ő nem járt szerzetesi iskolába, amivel lehetőséget teremtünk az író és az elbeszélő szerepének tisztázására is.

A megjelenítés írói eszközei

Az elbeszélő kettős nézőpontját nyelvi eszközök is alátámasztják. Sok kifejezés idézi a gyerekek korabeli nyelvhasználatát (pl. „püfölte-pofozta, gyomrozta”, „elfújuk a rendhagyó igéket”, „jaj annak, aki valamit elvétett”, „elnadrágol”, „nebuló”), illetve a kisfiú önmagáról alkotott képét (pl. „tápázkodtam fel”, „hebegtem”). A felnőtt beszédmódjában pedig a tanult ember értelmező kifejezései fedezhetők fel: „erősek, markosak, erőszakosak”, „a természeti kiválasztódás és a többség rémuralma folytán”, „sikerült tájékozódnom”, „derék, tudós papok”, „szentekről, földi angyalokról hallok”. Megszólalásai nem nélkülözik az iróniát, ami szintén a felnőtt beszéd jellemzője lehet. Az angolok és a búrok valódi jelentőségén tűnődve megjegyzi például, hogy „nem is olyan roppant szégyen” az európai történelem és kultúra szempontjából figyelemre méltó angol néphez tartozni, de „hogya a búrok mit műveltek az alatt, arról nincs tudomásom” – teszi hozzá ártatlanul. Hasonló iróniával jellemzi a tanári elkötelezettséget is, amely a tanulás hiányát végzetes jellemhibaként és égbekiáltó bűnként láttatja: „a lelke mélyén valóban meg volt győződve, hogy aki nem szereti a latin nyelvet, és nem hordja szíven a rendhagyó igék ügyét, az a társadalom szemete, gonosztevő és hazaáruló”.

Az irónia mellett azonban az esendőség iránt érzett részvét is hangsúlyos az elbeszélés kifejezőkészletében. Megfigyelhető ez a gyerektársadalom ábrázolásában, ahol „az erősek, a markosok, az erőszakosak” harcos világával szemben nyilvánul meg az író tétovázó, gyöngé, csenevész, elesett gyerekek iránti rokonszenve: „szegények már az első pillanatban a földön heverték”. A kabátján támadt hasadás miatt szorongó kislány is részvéttel, kedves költői képekkel ábrázolja: „tenyeremet szorítottam rá, mint valami sebre, hogy gyógyuljon”, „a súlyosan sérült beteg kelme lefittyent”. Kosztolányi a történet második részében a korábban szigorú és kemény emberként jellemzett öreg papot is együttérző szeretettel mutatja be. Lassú mozdulatai és ahogy nekikészülődik a varrásnak, idős ügyetlen ember képét festi elénk: „Az ablak mellé ült. Ott kihúzott egy fiókot, abban hosszan-hosszan keresgélt. Föltette a pápaszemét. Tűt vett elő, cérnát, foldozófát. Nyálazta a cérnát. Bandzsítva trafálgatta vele a tű fokát. Végre befűzött, varrni kezdett.” A Kosztolányira jellemző részvét ebben a novellában is tetten érhető, alaposabb vizsgálata tehát a szerző szemléletmódjának felelevenítéséhez is hozzájárulhat.

A műértelmezés szempontjainak összegzése

Az Öreg pap rövid, szerethető elbeszélés, amely jó lehetőséget teremt a műértelmezés gyakorlásához. Javaslom, hogy elolvasása után önálló (vagy csoportos) feladatként adjunk szövegértési kérdéseket, majd a közös megbeszélés során tisztázzuk a korábban említett lehetséges félreértéseket, és végül írassunk műértelmező esszét. Ez utóbbi azért sem rossz választás, mert a novelláról alig találni anyagot az interneten, tehát megóvhatjuk magunkat az onnan leszedett semmitmondó panelektől. A műelemzés szempontjai között kiemeltem a cím jelentőségét, a kettős elbeszélői nézőpontot, a keresztény utalásokat és a szeretet értelmezését, valamint a hangnem és a nyelvi stílus sajátosságait. Ezek szerepelnek a mellékelt szövegértési feladatsorban is, amelyben a kérdések az itt vizsgált sorrendet követik, az általam javasolt megoldásokat pedig dőlt betűvel közlöm. A gyerekek képességei szerint ugyanakkor sok más tényezőt is lehet tanulmányozni a helyszínektől a szerkezeten át a gyerektársadalomban mindig jelenlévő erőszakig vagy az angol-búr háborúig. De talán barátságosabb, ha az életszentségre és a földi angyalokra irányítjuk figyelmüket.

Szövegértési feladatlap Kosztolányi Öreg pap című novellájához

Ki a történet főszereplője? Miből következtetsz rá?

A főszereplő az elbeszélő, aki végig jelen van a történetben, sőt ő értelmezi utólag az öreg pap viselkedését. A cím ugyanakkor a papot állítja előtérbe, mert az ő cselekedetei adnak alkalmat az elbeszélőnek a szeretet értelmezéséhez.

Milyen hasonlóságot fedezel fel az öreg pap és az Édes Anna című regény Moviszter doktora között?

Mindketten a másik emberrel együttérző, cselekvő szeretet eszményét hirdetik. Moviszter a tárgyaláson ki is mondja bátran, míg az öreg pap a szabályokat áthágó, egyszerű cselekedetével világít rá.

Figyeld meg, milyen keresztény vallási utalások figyelhetők meg a történetben! Ezek alapján fogalmazd meg, milyennek láttatja ezt a világot Kosztolányi!

A szerzetespapok rendkívül szigorúak, az öreg pap cellája börtönszerűen egyszerű és zárt, az erkölcsi parancsolatok merev szabályként jelennek meg, ugyanakkor a tanárok „atyai szeretettel” foglalkoznak a diákokkal, és a szoba zártságát ellensúlyozza a virágcserep, a feszület és a Mária-kép, amelyek az élet szebb lehetőségeit jelzik. Az erkölcsi szabályok merevségét pedig az öreg pap irgalmas tette írja felül. A fiú ebből érti meg a szeretet lényegét.

Hasonlítsd össze az elbeszélő gyerekkori érzéseit és felnőttkori értelmezését az egyes helyzetekben! Töltsd ki a táblázatot!

Keress olyan kifejezéseket, amelyek azt jelzik, hogy az elbeszélő maga is átértékelte gyerekkori benyomásait!

„Csak most beszélem el, miután időben sikerült tájékozódnom...”

„Ma már tudom, hogy nem.”

A gyermeki vagy a felnőtt nézőpont hangsúlyosabb? Álláspontod érvekkel támaszd alá!

Válaszlehetőség:

Inkább a felnőtté, mert bár a fiút többet láttatja a történet, a felnőtt az, aki a végső értelmezést kialakítja saját gyerekkoráról, a világról, a szeretetről.

Keress olyan kifejezéseket, amelyek a gyerek szóhasználatát idézik, és olyanokat, amelyek az eseményeket értelmező felnőtt elbeszélő beszédmódjához illenek! Írd be a táblázatba!

Keress példát iróniára az elbeszélésben!

„... nem is olyan roppant szégyen ahhoz a néphez tartozni, mely megteremtette a szabadelvűséget, a világkereskedelmet, és olyan férfiakat ajándékozott a világnak, mint Hume, Newton és Shakespeare. Hogy a búrok mit műveltek azalatt, arról nincs tudomásom.”

„Belül, a lelke mélyén valóban meg volt győződve, hogy aki nem szereti a latin nyelvet, és nem hordja szíven a

rendhagyó igék ügyét, az a társadalom szemete, gonosztevő és hazaáruló.”

Az elbeszélő gyakran érez együtt szereplőivel. Keress példákat! Általában mi jellemzi azokat, akik iránt részvétet érez?

Az elbeszélő az elesettekkel érez együtt:

„az a néhány fiú, aki tétovázott, elmélázott, a gyöngé és csenevész, a természeti kiválasztódás és a többség rémuralma folytán, angol lett”

„szegények már az első pillanatban a földön heverték”

„Egyelőre tenyeremet szorítottam rá, mint valami sebre, hogy gyógyuljon. De mihelyt levettem róla a tenyeremet, a súlyosan sérült beteg kelme lefittyent. A seb gyógyíthatatlannak mutatkozott.”

„Az ablak mellé ült. Ott kihúzott egy fiókot, abban hosszan-hosszan keresgélt. Föltette a pápaszemét. Tűt vett elő, cérnát, foldozófát. Nyálazta a cérnát. Bandzsítva trafálgatta vele a tű fokát. Végre befűzött, varrni kezdett.”

6. A műértelmezés fejlesztése Kosztolányi Pletyka című novellája segítségével

Az írás keletkezésének éve: 2022.

Az irodalomtanításban gyakran tapasztaljuk, hogy ha írásbeli műértelmezési feladatot adunk, diákjaink egy része gondolkodás – vagy szövegolvasás – helyett azonnal az interneten található kész megoldásokat keresi meg. Jobb esetben ezeket kiindulópontként használja fel esszéjéhez, rosszabb esetben egyszerűen átmásolja a talált mondatokat, akár akkor is, ha már többször lelepleződött hasonló próbálkozás miatt. Hiába mondjuk, hogy a plágium már magas pozíciójú embereknek is állásába került, a szövegalkotás gyors és egyszerű elintézési módja túl vonzó egynémely – nem különösebben motivált – diákok számára.

Ezt szerettem volna elkerülni Kosztolányi tanítása során, ezért olyan novellát kerestem önálló értelmezéshez, amelyről szinte semmit nem találhatnak alaposabb keresés nélkül. A célom az volt, hogy muszáj legyen elolvasniuk a művet, és elgondolkodniuk a jelentésén. A Pletyka című 1933-as elbeszélésre esett választásom, amely egy betegség és az azt követő válás történetét több

szempontból ábrázolja. Részben lélektani folyamatokra, részben azok különböző értelmezési lehetőségeire helyezi a hangsúlyt.

A novella először 1943-ban jelent meg kötetben, a Révai gyűjteményes kiadásában. A könyvben több novelláskötet egybegyűjtött anyaga mellett Hátrahagyott novellák címmel három olyan mű is szerepelt, amely addig nem jelent meg ilyen formában. Ezek egyike a Pletyka. Tanítási szempontból a történet a jelenségek többféle értelmezése mellett azért is érdekes, mert a pletyka, a hallomásokra épülő elbeszélés, valamint a megjelenített társadalmi közeg révén kapcsolható az Édes Annához, a két részre tagolódó szerkesztés – történések és azok értelmezése – alapján pedig a Paulina című novellával is párhuzamba állíthatjuk.

A Kosztolányi-életmű megismerése után otthon kidolgozandó esszéfeladatként adtam fel a művet, részben azzal a céllal, hogy a 400-800 szavas műértelmező értettségi feladatot gyakorolják a diákok, részben pedig azért, hogy a megismert novellaelemzési módszereket alkalmazzák. A feladatban az asszony, a férj és az elbeszélő eltérő szemléletmódját kellett vizsgálniuk, és a szöveg alapján érvekkel kifejtetni, igazat ad-e valamelyiküknek a szerző. Az érettségi feladatoktól eltérően nem emeltem ki külön, hogy figyeljenek a poétikai

eszközökre, hiszen sok diáknak a két különböző szempont is sok, és időbe telik, mire megtanulják, hogy minden megadott feladatrészt figyeljenek. Szóban viszont elmondtam, hogy a megfigyeléseiket a szöveg alapján, idézetekkel alátámasztva fogalmazzák meg. Ez utóbbi azonban többeknél elmaradt, helyette inkább arról elmélkedtek, ők mit tettek volna, vagy melyik szereplővel értenek egyet. Utólag belátom, az elbeszélői sajátosságokra is külön rá kellett volna kérdeznem, hogy a szövegközpontúságra irányítsam a figyelmük.

A Pletyka

Kosztolányi viszonylag rövid terjedelmű novellája egy párbeszéd alaphelyzetébe vezeti az olvasót. Bár nem derül ki, kik a társalgás résztvevői, a szóhasználatból kikövetkeztethetjük, hogy a középosztályhoz tartozó, alighanem fővárosi nők között zajló eszmecsere keretében ismerünk meg egy olyan történetet, amely az egyik fél számára talányos, érthetetlen fordulattal zárult. Csak az ő elbeszélését halljuk, a másik nő egyáltalán nem szólal meg, de jelenléte nyilvánvaló a megszólításokból: drágám, édesem, képzeld stb. Az ő társasága teszi lehetővé a beszélő számára, hogy elmesélje az általa megismert esetet, és megpróbálja értelmezni is. Nem csupán saját gondolatait mondja el, hanem férje megközelítését is, így kínálva többféle értelmezési lehetőséget

beszélgetőtársának – és az olvasónak. Tűnődése a novella címét is más fénybe helyezi a történet végén. A pletyka tapintatlan, indiszkrét, felelőtlen híresztelést jelent, amellyel mást gyakran rossz hírbe hoz a pletykáló személy. Kosztolányi novellájában azonban nem az az igazi pletyka, hogy az elbeszélő nő továbbad egy történetet, amelyet a barátnője titokban mesélt el neki, inkább annak a végkövetkeztetésnek a terjesztése, amire jut, vagyis hogy az ember nem lehet se jó, se rossz. Ő ugyanis kifejezetten csodálja barátnőjét, Lolát, és végig együttérez vele. Nem őt szolgáltatja ki a pletykának, hanem azt a furcsa emberi tapasztalatot, hogy a végtelen jóság sem feltétlenül jó, mert talán nem elég emberi: „Annyi bizonyos, hogy a jóságra csak törekedni lehet. Úgysem érhetjük el sohasem.” Ezt a számára meghökkentő gondolatot akarja továbbadni: „Csak arra kérlek, tartsd titokban. Lola is titokban mesélte el nekem. Szóval senkinek a világon. Különben, mit nagyképűsködjek? Az ember nem lehet se jó, se rossz. Hát add tovább gyorsan, de a legnagyobb titokban.”

Három szereplő - három nézőpont

Maga az elbeszélte eset a barátnő, Lola, csodálatos helytállásáról ad bizonyosságot. Férjét egy nap autóbaleset éri, ezután hívják a nőt a szanatóriumból, hogy menjen tüstént. Innentől élete gyökeresen megváltozik. Az addig alighanem szokványos polgári életet élő asszony egyszeriben kiszakad addigi hétköznapijaiból, és csak a férje betegségére épülő világba csöppen. Amikor belép a szanatóriumba, minden ismeretlen, idegen. Férjéhez eleinte be sem engedik, és ebben az érthetetlen és bizonytalan közegben inkább érzéki benyomásai vezérlik. Látja, hogy a „tanárok” és „orvosok” „zárt ajtók mögött” tanácskoznak. Egy segédorvos „csillapítót” ad neki. Biztatják, „remélik, hogy meg lehet menteni”, de amikor Lola belép a szobába, „halálsápadtan” alvó férjét látja, „éter- és jódszagot” érez, figyel, ahogy az orvos a beteg „érlökését olvasta, várt, és beoltotta, aztán ismét várt, és ismét beoltotta”. Ebben a kiismerhetetlen világban nem is törődnek vele, csak este tudja meg egy ápolónőtől, hogy a férjének a gerince tört el. Egyelőre nem a jövőre gondol, csak annyit fog fel, hogy minden megváltozott. „Aznapi reggel még egészségesen látta. Milyen gyorsan változik az élet.” Aztán alkalmazkodik ehhez a megváltozott világhoz, és megkezdődik a két és fél éven át tartó önfeláldozó ápolás. Lola elveszíti a kapcsolatát korábbi életével, és csak a férje betegségére összpontosít. Korábbi polgári

élete értékei eltűnnek. Az asszony nem törődik saját magával, alig eszik, le se vetkőzik, szinte nem is alszik. Minden erejét az ápolásra fordítja, önfeláldozását egészen a végletekig fokozza. „Úgy ápolta, mint egy haldoklót, őrjöngő önfeláldozással, mert ki tudja, meddig ápolhatja.” Később „kettőzött gonddal ápolta. Áldozata már nem a haldoklónak szólt, hanem annak, aki esetleg fölépülhet.” Hiába figyelmeztetik az orvosok, hogy kímélje magát, „nem törődött semmivel. Ha az ember ilyesmit elkezd, nemigen bírja abbahagyni”. A férfi betegségének minden fázisát végigkíséri, áldozatos szeretettel törődik vele, erejét és vagyonát is csak rá fordítja. A történetet mesélő nő eleinte nem is érti ezt a mindent feladó szolgálatkészséget, és valamiféle pénzügyi befektetéshez hasonlítja: „Sajnálja azt az önfeláldozást, melyet befektetett, s attól fél, hogy hanyagságával elveszt mindent. Fut a pénze után.” Később azonban ámulni kezd az eredményen, amelyet nem elsősorban a gyógyulásban érzékel, hanem a házaspár kapcsolatában. A férjet tizennégy hónap után szállítják haza, és Lola otthon is csak férje gyógyulásáért él. Teljesen elkülönülnek a külső világtól, és másokat megdöbbentő politikai események legkevésbé sem zavarhatják meg idilli, harmonikus kettősüket, amely az elbeszélőt lenyűgözi. Ekkor derül ki, hogy még egészen fiatalok, Lola mindössze huszonhat éves, férje kilenccel több, ami azt jelenti, hogy szinte

előttük az élet. A betegségben összetartanak, nem válnak el egymástól egy percre sem, Lolát „nem lehetett elcsalni” a férje ágya mellől. Nem jár társaságba, nem foglalkozik a külvilággal, és az elbeszélő meg is jegyzi, hogy „két éve a moziban, színházban se volt”, vagyis semmilyen polgári vagy női időtöltés, feltöltődés nem segítette az ápolásban, amely nyilvánvalóan erőn felüli munkát és elszántságot igényelt: „Állta a harcot, és nem fáradt bele.” „Csak az arca volt fakó és elszánt.” Kitartása hosszú idő után végül elnyeri jutalmát. Férje előbb lábra áll, majd lassú és kemény munkával újra megtanul járni. Lola mindvégig mellette áll, úgy kíséri gyógyulását, „mint anya a kisgyerekét”. A férj végül olyannyira felépül, hogy előbb együtt mehetnek ki a házból sétálni, majd már egyedül megy el. „Kirepült a kalickájából.” Lola boldog, izgatott, az elbeszélővel együtt „mosolyognak az önállóságán”. Egyikük sem sejtí, hogy a „kalickából” való kiszabadulás a férfi számára nem csupán a ház rabságából való kilépést jelenti, hanem az egész betegségéből. Hamarosan kiderül ugyanis, hogy a csodálatos pár elvált. A férj megcsalta Lolát, és rövidesen újra is nősült. Ez az a mozzanat a történetben, amely az elbeszélő számára felfoghatatlan, érthetetlen. Lola további sorsáról mindössze annyit tudunk meg, hogy vidékre utazott a szüleihez, és férje új életéről sem szól tovább az elbeszélés. Ehelyett az elbeszélő asszony tűnődik el a férfi viselkedésén, próbálja

megérteni, mi miért történt.

A férj jelleméről semmi nem derül ki elbeszéléséből. Betegsége előtti életét homály fedi, csak sejti az olvasó, hogy feleségéhez hasonlóan ő is élte a szokványos polgári életet. Nem tudni, mivel foglalkozott, kik voltak a barátai, milyen volt házasságuk, csak onnan kapcsolódunk be életébe, hogy elütötte az autó. Emberi kapcsolatait, jellemét ezután sem mutatja be az elbeszélő, betegsége állomásait, testi szenvedéseit viszont annál részletesebben. Kezdetben élet és halál között lebegett, lezajlott az agyrázkódás, fájdalmi kínszenvedést okoztak számára, olyannyira, hogy ha ébren volt, ordított. Csigolyatörése miatt deréktól lefelé megbénult, lábai „érzéketlenek voltak, hűdöttek”. A novella túlzó kifejezésekkel érzékelteti a kezelésekkal járó kínokat, amelyek a tizennégy hónapos szanatóriumi időszakban keserítették életét. Az orvosok „nyújtották ezt a roncsolt testet, mint a pribékek az akasztott embert”, és a később szükségessé váló műtét után is, melynek során „megnyitották a gerincoszlopot, és eltávolították a csontszilánkokat”, „újra kezdődött az egész, előről”. A betegséget tehát nem a gyógyítói szándék szempontjából láttatja az elbeszélő, hanem a férfi szenvedését hangsúlyozza. Mindez külön kiemeli, mekkora áldozatot hozott Lola, aki szinte gyermekeként ápolta férjét. „Emelgette, lepedőkben forgatta, etette és tisztogatta,

esténként szeszes vattával mosta végig. Magával tehetetlen volt, mint egy csecsemő.”

Fordulatot hoz a férfi helyzetében, hogy tizennégy hónapos kórházi kezelés után hazaengedik. Fájdalmai ugyan nem csökkennek, és közvetlen közegét továbbra is a betegség határozza meg, mégis megváltozik valami. Bár ezután is „orvosságosüvegek között”, porok és borogatások világában fekszik, az elbeszélő szerint az idegen szanatóriumi létet „csodálatos légkör” váltja fel. Az olvasó úgy érzi, férj és feleség most válik igazi házaspárrá. „Csak egymással törődtek. ... Néha összenéztek, boldogan és gyermekesen, mintha valami titkuk lett volna.” Fokozatos javulását is ez az örömteli hangulat kíséri. „Micsoda öröm volt a házban”, mikor sikerült lábra állítani – igaz, az elbeszélő kissé szarkasztikusan jegyzi meg, „fölállították szegényt, mint egy állványt” – és lassan megtanult egy-két lépést is tenni. Itt is a betegség és gyógyulás kifejezései határozzák meg a férfit, egyéb vonatkozásokban nem jellemzi őt a novella. Megtanul „mankón” majd „két botra támaszkodva” járni, egy táncosnő irányításával begyakorolja, „hogyan kell mozgatni lábait, pusztán az izmaival, az idegei nélkül, mert idegpályái még mindig bénák voltak”. Az egészséges élet első jele az önálló sétából való hazatérésekor figyelhető meg: „Új tavaszi felöltő volt rajta és új sárga cipő, hiszen már három éve nem csináltatott új ruhát és új cipőt. A

gomblyukában egy szál ibolya volt.” Nemcsak a megújulást jelző tavasz érzékelteti a változást, hanem a sárga cipő és az ibolya élénk színe is, hiszen mindaddig az elbeszélés legfeljebb a kórházi fehéret festette az olvasó elé. A felöltő és a cipő pedig a polgári életbe, a betegség előtti világába vezeti vissza a férfit.

A novella igazi főszereplője nem a házaspár, hanem a történetüket elmesélő és értelmezni próbáló nő. Ő az, aki végig jelen van a novellában. Nem csupán a cselekményes részt látjuk az ő szemüvegén keresztül, hanem tanúi lehetünk az azzal kapcsolatos tűnődésének is. Ez utóbbi pedig lényegesebb, hiszen Kosztolányi gondolatvilágához vezet közelebb. A férjhez hasonlóan őt sem jellemzi alaposan az író, a nevét sem árulja el. Egy-egy elejtett gondolata és jellegzetes középosztályi szóhasználata alapján mégis lehet következtetni alakjára és szemléletmódjára. A novella elején a „pletykát” bevezető mondatának „drágám” megszólítása és tegező formája máris sejteti, hogy jó módú középosztályi nők közé tartozik, amit megerősítenek az elbeszélésébe később beleszórt fordulatok: „édesem”, „szóval, kérlek”, „képzeld”, „no, szervusz, drágám”. A nő tanúja az eseményeknek, és törekszik is arra, hogy hiteles forrásnak tekintse beszélgetőpartnerét, hiszen hangsúlyozza, hogy úgy meséli a történetet, ahogy Lolától hallotta. A balesetről és a szanatóriumi időről az ő elbeszélésére támaszkodik,

később, az otthonukban történeteket viszont maga is látta. „Aztán hazaszállították a beteget. Én, édesem, ekkor kezdtem járni hozzájuk. A szanatóriumba csak éppen bekukkantottam, a folyosón beszéltem Lolával pár szót, az urát egyetlenegyszer láttam az ajtónyíláson. Most minden héten meglátogatom őket.” A hitelesség látszatát kelti az utóbbi jelen idő, ám a történet folytatódik, és az elbeszélés végére kiderül, a válás után Lola el is költözött vidékre a szüleihez, tehát az asszony nyilvánvalóan múltbéli eseményeket idéz föl. Szavai mögött így sejlik fel a valódi elbeszélő, aki vele meséltet el egy emberi helyzetet, amelyről majd az elbeszélés második felében ő mutat be lehetséges megközelítéseket. Lola történetét végig az asszony nézőpontjából ismeri meg az olvasó, az értelmezésben azonban új szempontok is megjelennek.

Az asszony mindvégig rokonszenvez Lolával. Eleinte – a nő szavai alapján – tárgyilagosan beszéli el a balesetet és a kórházi eseményeket, éppen csak beleszőve saját egyetértését. („Ült mellette, és simogatta a kezét. Azt nézte, ami van. Most nyugodtabban alszik, most ivott egy fél kanál narancslevet, most láza is csökkent egy tizeddel. Én is így szoktam ilyenkor. Ez a legjobb.”) Máskor a külső szemlélő higgadtságával értékeli-értelmezi a másik viselkedését. („Ha az ember ilyesmit elkezd, nem bírja abbahagyni.”) Később egyre jobban érdekli a helyzet, ekkor kezdi látogatni őket, és mind nagyobb bámulattal

figyeli a párt körülvevő csodálatos légkört. Ki nem mondott irigységgel szemléli őket, akik a betegség miatt annyira kiestek a világból, mintha tündérmesében élnének. Lelkesedése nőttön nő: „Mennyi emlékül volt, Istenem, mennyi nagy és szép emlékül.” Nem tagadja, mennyire bámulta Lola odaadását és az abból kivirágzott boldog kapcsolatot. Elismerően figyelte, milyen erős ez a fiatal nő, aki a vagyonát is képes volt férjére áldozni. „Sohase hittem, hogy Lola ilyesmire képes.” Később mintha maga is részévé válna ennek a boldogságnak, már úgy meséli a történetet, hogy ő is jelen van az eseményekben: „Lola nyitott nekem ajtót. Rejtélyes mosollyal vezetett be.”, „Természetesen meg kellett várnom. Izgatottan lestük Lolával, mikor jön haza.” Éppen ezért meglepő a fordulat, amikor közli, később ritkán látogatta őket. Nem derül ki, miért, de a mondat bevezeti azt a meghökkentő változást, amely bizonyos értelemben pletykává változtatja ezt a meseszép történetet. Lolát a férje megcsalta, el is váltak.

Lehetséges értelmezések

A házaspár további sorsa nem érdekes, a novella más irányt vesz. Az asszony, aki csodálta Lolát, képtelen felfogni, hogy tehetett így a férje, és próbál értelmet keresni a történetekben. „Hát érted te ezt? Hát meg lehet ezt érteni?” Lehetséges megoldásként új szereplőre hivatkozik, mégpedig saját férjére, akiről eddig egyáltalán nem volt szó. Szerinte – férfi szemmel – ugyanis Lola túlzott áldozatát a férj nem tudta elviselni, ezért keresett olyan kapcsolatot, amelyben nem terheli ilyen adósság. Az elbeszélő nyilvánvalóan kétkedik szavai igazában, erre utal megjegyzése, mely szerint férje „állítólag érti, az új lélektan törvényei alapján” vagy „legalábbis ő így magyarázza”, majd hangsúlyozza, ő ezt sem érti. Mégis eltűnődik a férfi megközelítésén, amely a túlzások kerülésére, az emberi lépték őrzésére figyelmezteti derűs humorral: „Én mindenesetre kikérném, hogy egy angyal éljen mellettem. Az angyaloknak az égben a helyük, nem a földön. Figyelmeztetek is, hogy ha te egyszer ilyen angyal akarnál lenni, akkor úgy kidobnálak, hogy repülnél, akár a szárnyadon, akár anélkül.” A nő kérdésére, akkor mi legyen, angyal vagy ördög, esetleg angyal ördögszarvval vagy ördög angyalszárnnyal, a férj kijelenti: „Olyasmi ... nő légy.” Az olvasó határozottan érzi, itt maga az író szólal meg. Kosztolányi mindig együttérző az emberrel, és minden műve arról tanúskodik, hogy az embert a maga

hétköznapiságában, hősiességével és bukásaival együtt tartja értéknek. Halotti beszédében megrendítően emeli ki, hogy a búcsúztatott ember köznapi egyszerűségében is milyen kivételes, mert „milliók közt az egyetlen”.

Ez a szemlélet jelenik meg a nő utolsó gondolataiban, amelyekben nem fogalmaz meg biztos választ, mégis valamilyen konklúzióra jut: „Az is baj, ha nagyon jók vagyunk, az is baj, ha nagyon rosszak vagyunk. Annyi bizonyos, hogy a jóságra csak törekedni lehet. Úgysem érjük el sohasem.” Ez az, amit „pletykaként” a legnagyobb titokban kell továbbadni. A történet tehát nem hősköltemény, nem egy kivételes és tiszteletreméltó áldozat elbeszélése, hanem emberi világunk összetettségének rajza. Az emberek különbözőek, ugyanazt az eseményt eltérően értékelhetik, és nincs egyetlen igazság. Igaza van a történetet elbeszélő asszonynak, aki csodálja Lola helytállását, igaza van férjének is, aki túlzott áldozatát elviselhetetlennek tartja, és Lola férjét sem ítéli el a novella, bár igazságát sem hangsúlyozza. A mű leginkább a megértés, az együttérzés talaján áll. A történet a szeretet lényegére irányítja a figyelmet, és elismerően mutatja be az önfeláldozó áldozatvállalás példáját, de arra is rámutat, hogy a szeretet túlzása is veszélyes lehet.

A Pletyka a szövegközpontú elemzés fejlesztésében

A novella nagyon jó lehetőséget kínál a műértelmezés gyakorlásához és a szövegközpontú elemzés megerősítéséhez. A többszörös elbeszélői helyzet, az egy eseménysort több nézőpontból láttató megjelenítés, a történetek többféle értelmezése és az írói világlátás egyaránt vizsgálható. Mivel a szöveg nem hosszú, egy óra is elég lehet a szövegvizsgálathoz, és utána házi feladatként adhatjuk ki a műértelmező esszéfeladatot.

Mivel én teljesen ismeretlen elbeszélésként adtam fel a művet, nem végeztünk előtte szövegvizsgálatot, a beadott munkák a nehézségekre is rávilágítottak. Akadtak például meglepő félreértések. Az egyik diák szerint például „ez egy parabolanovella, a történet a történelmi múltban játszódik, történelmi esemény köré csoportosul, mint pl.: a Kádár-korszak vége a regényben”. Keveredik a regény- és a novellaműfaj, a parabola jelentése, és időben is egészen máshova helyezi az eseményeket, mint a mű. Egy másik szerint „Az egyedi történet példázatértékű, bármely más, hasonló korba áthelyezhető”. (Itt sincs rendben az idő, de rákerestem a mondatra, és kiderült, a gyerek a neten találta, csak éppen az egészen más elbeszélésre vonatkozott.) Nehézséget jelentettek az értelmezések is, nem mindegyikük számára voltak világosak. Volt, aki szerint „az utolsó mondatokból rájövünk, hogy a barátnő

kicsit élvezi is ezt a drámát, hiszen azt mondja a beszélgető társának: „add tovább gyorsan, de a legnagyobb titokban”. Volt, aki úgy ítélte: „a barátnő és így az író is kívülállóként szemléli az eseményeket.” (Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy nagyon értelmes, érzékeny értelmezések is születtek.)

A tapasztalatok alapján legközelebb biztosan közös olvasás után adok csoportos szövegvizsgálati feladatokat. Ezek a következők lennének (zárójelben a megoldás lényege):

Keressétek meg a szövegben, milyen helyszíneken játszódik a történet, és milyen kifejezések jellemzik az adott helyszínt! (szanatórium – otthon)

Keressetek utalásokat arra, milyen korban és mennyi idő alatt játszódik a történet! A konkrét időjelölésen kívül miből következtethettek az elbeszélés idejére? (Bethlen-kormány bukása körül, kb. 3 év története)

Foglaljátok össze minél pontosabban és rövidebben az elbeszélés cselekményét!

Mutassátok be, hogyan jellemzi az elbeszélés Lolát! Minél több rá vonatkozó tevékenységet és kifejezést keressetek! (Lola áldozatvállalása)

Mutassátok be minél részletesebben, mit lehet megtudni a szövegből a férjről! (a betegség fázisai)

Jellemezzétek a szöveg alapján az elbeszélőt! Vizsgáljátok meg a beszédét és szóhasználatát, és ennek alapján próbáljátok bemutatni, milyen társadalmi réteghez tartozik! Szerintetek miért meséli el a történetet? (középosztályi nő – értelmezés vágya)

Jellemezzétek a szöveg alapján az elbeszélőt! Milyen a kapcsolata Lolával? Keressetek időbeli ellentmondásokat az elbeszélésében! Mi lehet az ellentmondás oka? (Lola iránti rokonszenv – jelen és múlt idő keverése – másodlagos elbeszélői helyzet)

Írjatok szócikket az értelmező szótárba a pletykáról! Próbáljátok megmagyarázni, hogyan illeszkedik a szómagyarázatotok a szöveghez, és vajon miért lett ez a címe! (titok továbbadása – a titok az érthetetlen következtetés a mű végén)

Próbáljátok megállapítani, melyik értelmezés áll közel az íróhoz! Állításokat támasszátok alá érvekkel! (az elbeszélő férjének gondolatai – emberség kérdései)

A feladatokban szó esik a novella teréről és idejéről, az elbeszélőkről, a cselekményről és értelmezéséről, az egyes szereplőkről és nézőpontjukról, a beszélők kifejezőkészségéről, a címről és az írói állásfoglalásról. Így

a műelemzés számtalan szempontját gyakoroljuk, és ezeket a szempontokat utána ki is emeljük. A csoportmunka alapján beszéljük meg a szöveg információit és vizsgáljuk meg az értelmezéseket, majd a novella szerkezetéről (eseménysor és értelmezés) is beszélünk. Ezután olyan műveket keresünk, amelyek valamilyen szempontból hasonlítanak a Pletykához, és végül a közös megbeszélés után kell megírniuk a 400-800 szavas műértelmezést.

7. Móricz újrafelfedezése - A Pillangó

Az írás keletkezésének éve: 2024.

HÁTTÉRGYÁR

Móricz Zsigmond, a „kötelező”

A 2020-as NAT nem sok örömet hozott az irodalomtanításba. Elképesztő mennyiségű tananyagot kellene feldolgozni, amire nyilvánvalóan nem jut elég idő. Sok kötelező olvasmányon kéne átrágniuk magukat a gyerekeknek, akiknek többsége képtelen hosszabb és összetettebb szöveg kitartó olvasására. Regényekről kell ismereteket szerezniük, amelyekből egy-egy részlet szerepel a könyvben, és ezek háttere, magyarázata csak felületesen jelenik meg mellettük. Érdeklődési körükhöz és érettségükhöz gyakran egyáltalán nem illeszkedő művekkel kerülnek szembe, amelyek törvényszerűen a felejtés homályába merülnek. Olvasási élmény helyett így mindössze olvasási kötelesség lesz sokuk osztályrésze.

Az elkeserítő tapasztalatok mellett azonban a magyartanár új felfedezésekre is szert tehet. A tanítás során így figyeltem fel újra Móricz Zsigmond regényeire. Novelláit mindig nagyon szerettem, kiváló feszültségteremtő készségét csodáltam és élvezettel mutattam meg diákjaimnak, de mivel ifjúkoromban több regénye nekem is csalódást okozott, nem erőltettem őket. Pályám kezdetén tanítottam nyolcadikban, és a Légy jó mindhalálig ugyanúgy nem tetszett a gyerekeknek, ahogy régen nekem sem. A középiskolában akkor olvastatott Uri muri szintén rossz élményt jelentett a diákoknak, ahogy én

sem kedveltem korábban. Később lehetőség nyílt más regények megismertetésére, így az akkor tanított tizenegyedikes osztályaimban rendszeresen a Rokonokat választottam, amelyből film is készült. Ez utóbbit a gyerekek szívesen nézték, és általa a műhöz is közelebb kerültek, amelynek kapcsán a hatalom, a korrupció és az erkölcs kérdésein is el-elgondolkodtak. Az új NAT azonban gátat szabott a tanári választás lehetőségének. Nyolcadikban újra kötelezővé tette a Légy jó mindhalálig-ot, illetve helyette a Pillangót kínálta alternatívaként. Én ez utóbbit adtam fel otthoni olvasmánynak, emlékezve a Nyilas Misi történetével kapcsolatos kudarcokra. (Mivel hosszú ideig nem tanítottam felsős osztályokban, újabb élményem nem volt a mű befogadásáról.) A Pillangóról egyáltalán semmilyen iskolai tapasztalatra nem tettem szert korábban, ezért próbálkoztam vele. Gimnáziumban az új NAT szerint a gyerekeknek ismét az Úri murival kellett megismerkedniük, ott nem választhattam mást.

Véletlenszerűen úgy jött ki a lépés, hogy a nyolcadikosokkal és a gimnazistákkal ugyanakkor került szóba Móricz. A készülés során tehát szinte egyszerre olvastam a Pillangót és az Úri murit, ráadásul akkoriban kezdték vetíteni a tévében a Tündérkertből készült sorozatot, amelyet szintén végignéztem. (Az Erdély-trilógia már ifjúkoromban is tetszett.) Móricz most, mondhatom,

lenyűgözött. Stílusa, láttató ereje, a magyar lélekről rajzolt, máig eleven képe egészen új olvasói élménnyel ajándékozott meg, amit kötelességemnek éreztem, hogy megpróbáljak a gyerekeknek is átadni. Részben sikerült is, ugyanakkor azt is újra megtapasztaltam, milyen sokat számítanak az életkorból fakadó befogadói különbségek.

A két mű feldolgozása egészen másképp történt.

A Pillangó

Nyolcadik osztályban év elején kiadtam a feladatot, hogy Móricz regényét el kell olvasni. Olvasónaplót nem szoktam kérni. Tanárként és szülőként egyaránt azt érzékelttem korábban, hogy ez a forma csak elidegeníti a gyerekeket az olvasástól, nyögvenyelős kötelességgé válik számukra, ráadásul a többség igyekszik valamilyen internetes forrásra – újabban a mesterséges intelligenciára – hagyatkozva kikerülni a munkát. Sokkal szívesebben foglalkoznak egy-egy hosszabb művel, ha csoportokban beszélhetik meg a vele kapcsolatos kérdéseket és feladatokat. Éppen ezért úgy építettem fel a megbeszélést, hogy a cselekmény rövid áttekintése után három-négy fős csapatok közösen oldották meg az általam összeállított feladatsort, majd a téma lezárásakor a feldolgozás és a regény olvasása során szerzett tapasztalataikról kellett szöveges visszajelzést írniuk.

A Pillangóról meglehetősen kevés forrás található interneten, a tanításáról pedig egyáltalán semmilyen anyagot nem fedeztem fel. Bár nyilván több munkát jelent, ha mindent önállóan kell előkészítenie a szaktanárnak, ugyanakkor könnyebbség is, hiszen a gyerekek fortélyos munkakerülését is megnehezíti az elérhető műértelmezések hiánya. Az általuk – és általánosan – használt tankönyv sem jelenthetett kerülőutat számukra, abban ugyanis csak a Légy jó mindhalálíg feldolgozása szerepel. A regény megbeszélése során, a gyerekek kérdése nyomán derült ki viszont, hogy a műből nem olyan régen készült filmadaptáció, amelyet végül meg is néztünk és az ő szemükkel is nézhetőnek bizonyult.

Először a mű cselekményét idéztük fel. Kérdésekre kiderült, hogy többen még nem értek a regény végére, viszont szinte mindegyikük eljutott valameddig az olvasásban. Nem olvasó gimnazistákhoz szokott tanárként ennek kifejezetten örültem, de nyilvánvalóvá vált, hogy az ő hiányos ismereteiket is ki kell egészítenünk, ezért közösen megbeszéltük, miről van szó a történetben, mi tetszett nekik és mi nem. Nagyon fontosnak tartom, hogy merjenek őszintén megszólalni, ezért sosem büntetem azokat, akik még nem végeztek az olvasással, hanem azokat jutalmazom, akik a megbeszélés során sokat hozzászólnak. Ráadásul a megszólalások alapján igyekszem később úgy alakítani a csapatokat, hogy

mindegyikbe jusson „szakértő”. (Bár kedvük szerint hozhatnak létre csoportot, felhívom a figyelmüket, hogy nekik is jobb, ha nem olyanok vannak együtt, akik közül senki nem ismeri a regény végét.)

Az 1924-ben keletkezett Pillangó egy szerelem történetét beszéli el. Hitves Zsuzsika és Darabos Jóska egy nyáron napszámosként együtt dolgozik valahol az alföldi pusztán, és ott szeretnek egymásba. A munka végeztével hazatérnek Debrecenbe, ahol viszont szembesülnek számtalan olyan nehézséggel, amely korábban a családjuktól távol nem fenyegette őket. Otthon a szülők szemében ugyanis nem a szerelem az elsődleges szempont, hanem a boldogulás. A szegénységben tengődő családok a gyerekeik házasságától remélnék maguknak is jobb lehetőségeket. Módosabb párt szeretnének nekik, amitől saját sorsuk jobbra fordulását is várják. A fiatalok szülők iránti felelősségét hangsúlyozzák, és szinte megfojtják szerelmüket érzelmi zsarolásukkal. Jóska el is veszi a neki szánt lányt, ám a Zsuzsika iránti szenvedélye végül mégis győzedelmeskedik. A regény azt sugallja, van remény. Ez jelenthetett vigaszt Móricz számára, aki házassága kudarcával és egy új szerelemmel nézett szembe a mű írásakor.

A regény történetét áttekintő óra végén a cselekmény összegzése érdekében rövid szövegértési feladatot adtam.

A magyar irodalom története (közismert nevén Spenót) ötödik kötetének Móricz Zsigmondról szóló részéből kiemeltem a Pillangóról található nem túl hosszú értelmezést. Czine Mihály szövegét fénymásolatban ki is osztottam, és ennek segítségével rendszereztük még egyszer a regény cselekményét és szereplőit. Többen fűztek megjegyzést a szöveghez saját olvasmányélményük alapján, így a műhöz való viszonyulásuk is megjelenhetett az órán.

A feldolgozás következő alkalmával kialakítottuk a csoportokat, majd kiosztottam a feladatlapokat. Mindegyik csoport öt feladatot választott a tizenkettőből, így ugyanazokat az elemzési szempontokat többen is vizsgálták, a megbeszélés során tehát volt összehasonlítási alap. Ugyanakkor nem kellett mindenkinek mindenre figyelnie, ami részben a megbeszélésre fordított idő gazdaságosabb felhasználását tette lehetővé, részben – „a kevesebb több” alapon – a gyerekek kedvének és ezáltal elmélyültebb munkájának is kedvezett. A második órán tehát a kiválasztott feladatokat oldották meg, keresgéltek a szövegben, vitatkoztak a válaszokon, majd leírták a helyesnek tartott gondolatokat. A harmadik órát pedig a közös megbeszélésre szántam: a csapatok összevetették megoldásaikat, és ezek segítségével írtunk vázlatot a füzetbe.

A feladatlapon a következő kérdések szerepeltek. A megoldási lehetőségeket dőltbetűs formában közlöm.

**A regény címe hogyan kapcsolódik a történethez?
Tekinthető-e jelképnek? Állításod indokold!**

a pillangó kép a történet elején és végén is megjelenik –
a szépséget sugallja

könnyűsége a megcsalást is érzékelteti

a szerelem szimbóluma

A regény helyszínei:

Melyik városban játszódik a történet?

Debrecenben

Milyen más helyszínek jelennek meg a regényben?

az aratás helyszíne az alföldi mezőn

a városon kívüli tanyák

Milyennek mutatja Móricz az itteni társadalmat? Mutasd be két mondatban!

Válaszelemek:

nagy a szegénység

kevés a jómódú polgár

mindenki irigykedik a másik sorsára

A regény ideje:

Melyik évben játszódhat a történet? A történelmi jelzések alapján próbáld kitalálni!

erre vonatkozó idézetek:

„múlt őszön, mikor a románok kimentek”

„keblére ölelte az elrongyosodott szegény katonafiát, akinek már hét egész esztendeje híret sem hallották”

„nekik is volt elég mesélnivalójuk a forradalomról, a kommunizmusról, az elvtársvilágról meg a románokról, akik mindent elrekviráltak és azután a fehérterrorról”

„Hogy az országot így elpusztították, eldarabolták, Erdélyből idemenekült a nép, és azok, szegények, még az egérlyukat is meglakták”

mindezek alapján 1920-21-ben játszódik a történet

Mennyi idő alatt zajlik le a cselekmény? Keress utalásokat!

a történet aratáskor kezdődik, tehát nyáron, a végén pedig „vastagon hull a hó”

a 22. fejezet végén van egy mondat: „A légy régen elhullott, de még a nyári légy zümmögése is meghallatszott, ma három hónapos tél után...”

a cselekmény tehát bő fél év alatt játszódik le, nyártól tél végéig

Miről szól a történet? Vázlatosan írd le a szerinted legfontosabb elemeket, majd foglald össze egyetlen mondatban, mi a történet lényege!

Lehetséges válaszelemek például:

a szerelem megváltoztatja az embert

szélsőséges feszültséggel és érzelmekkel jár

az addigi családi kapcsolatokat is megváltoztatja

a szegénység nem kedvez az igaz szerelemnek

a pénz megronthatja a kapcsolatokat

Jellemezd Darabos Jóskát minél árnyaltabban, minél több cselekményelemet figyelembe véve!

büszke parasztfiú

sok benne a feszültség

nagyon szereti anyját, ezért nehéz tőle az elválás (igazi „panduska”)

gyötri a szegénység

Jellemezd Hitves Zsuzsikát minél árnyaltabban, minél több cselekményelemet figyelembe véve!

fiatal és naiv, de van benne ösztönös ügyesség

nem enged csak úgy Jóskának

szeret játszodozni

egyszerű

Milyen érzelmek jelennek meg a műben? Gyűjts minél több érzelmi helyzetet és viszonyt!

szerelem, szenvedély – pl. Zsuzsi, Jóska

féltékenység – Jóska

düh – pl. a szülők

bánat – pl. Andris a fia miatt

keserűség – pl. Zsuzsi a történet végén

büszkeség – pl. Marótiék az összegyűjtött vagyon miatt

Hogyan ábrázolja a regény a szerelem lehetőségeit?

az igaz szerelem szép, de a napi élet tönkretelheti

a szülők a vagyont várják a házasságtól, nem a szerelmet

a szülők saját sorsuk jobbra fordulását remélik a gyerekeik házasságától

Igaz vagy hamis?

Jóska megcsalja Zsuzsit. – igaz

Zsuzsi megcsalja Jóskát. – hamis

A szülők támogatják a fiatalok házasságát. – hamis

A szülők féltik őket a szegénységtől. – igaz

A szülők magukat féltik a szegénységtől. – igaz

A szerelmesek bíznak magukban. – igaz

Mit mond a mű a szegények világáról? Mutasd be 4-5 mondatban!

Lehetséges válaszelemek:

a szegénység, a nyomor keménnyé, keserűvé teszi az embert

a szülők a gyerekekben is sokszor a hasznot látják vagy keresik

a szegények kiszolgáltatottak, ezért csak a mának élnek, nincs jövőképük, reményük

Válaszd ki a regényben előforduló alábbi tájszavak jelentését!

futrikál: futkos furkál elmélkedik

panduska: pelenka dadus anyja körül lebzselő férfi

sódar: sóder sonka erős ember

fumigál: lekicsinyel találgat gyógyít

A feladatmegoldások megbeszélésében szívesen vettek részt a gyerekek, élénk és okos érvelések hangzottak el, és derűs hangulat jellemezte az órát. Ezt követően néztük végig a filmadaptációt (általános iskolában ugyanis még van módom ilyen „könnyelműsége”, hogy több órát szentelek filmnézésre), majd összehasonlítottuk a regénnyel. Időközben mindenki végzett a mű elolvasásával, így a hasonlóságok és különbségek felfedezése már senkinek nem okozott nehézséget.

A Pillangó feldolgozását nem számonkéréssel zártam le, hanem a regényről szerzett saját tapasztalatokról kellett 10-12 mondatos, lehetőleg őszinte visszajelzést írni, figyelve a szövegtagolásra, stílusra és helyesírássra. Kiemeltem, hogy nem a véleményüket fogom értékelni, hanem a megalkotott szöveg minőségét. Ugyanolyan terjedelmű fogalmazást vártam tőlük, mint amelyet a közelgő felvételiben kell készíteniük, így ez a feladat a felkészülést is támogatta. A beadott munkák változatos színvonalúak voltak, de sok érdekes gondolat fogalmazódott meg bennük. Álljon itt néhány példa (a helyesírási hibákat kijavítottam).

„Ami tetszett, hogy azért Jóska és Zsuzsika nem hagyták annyiban bontakozó szerelmüket. Annak ellenére sem, hogy szüleik ellenezték a kapcsolatukat. Ez azért volt, mert Jóska szegény legény volt, akit egy tehetős lányhoz kellett házasítani, hogy jó anyagi helyzetben élhessenek. Úgyszintén Zsuzsinak is rangos, tehetős férj kellett. Így érthetően nem volt ideális a kapcsolatuk. Nekem ez kifejezetten nem tetszett, hogy így mentek a dolgok régen. Jóskát már odaígérték egy tehetős családhoz, sőt már a menyegzőt is megülték, mikor leendő feleségével kocsikázott. Majd meglátta Zsuzsikát, nem is kellett több, kiugrott és ölbe kapta. Emiatt a lezárás jó érzésekkel fogott el.”

„Én nem szeretem az olyan történeteket, amelyben a szerelem van a középpontban, ezért valószínűleg nem ez lesz az én kedvenc könyvem. Természetesen így is vannak olyan dolgok, amik tetszettek benne. Egyik ilyen dolog az, hogy megismertette velem az 1920-as évekbeli Magyarországot. A karakterek is bejöttek, mert mindegyiknek megvolt a maga tulajdonsága, ami sokszínűvé tette a történetet. Sajnos emellett voltak olyan dolgok is a könyvben, amik unalmasabbá tették számomra a művet. Sok volt a felesleges dráma a két szereplő között.”

„Szépirodalmi regényként tagadhatatlanul jó, de a fiatalok szórakoztatására alkalmatlan. Napjaink regényeinek többségéhez képest a történet folyama rendkívül vontatott. Sokaknak, ahogy nekem is zavaró/idegesítő lehet a két szerelmes viselkedése. A főszereplők saját határozatlanságukból és az egymással szembeni figyelem hiányából adódóan kerültek a bonyodalomba. Cselekvésük már-már „vergődésnek” titulálható.

Aki már korábban is több szépirodalmi könyvet olvasott, annak kevésbé szokatlan a mű stílusa. Így én is könnyebben fel tudtam dolgozni. Az író dicséretére legyen mondván, hogy a regény rendkívül jól érezteti a szegény lét kiszolgáltatottságát.”

„Vannak olyan személyek, akik szimpátiát ébresztenek az emberben. Például az Oroszországból hazatérő katona, Zsuzsika bátyja, aki kedvességével és jóhiszeműségével elnyeri az olvasó tetszését. Aztán ott van a Maróti lány édesapja, aki ugyan nem ébreszt rokonszenvet maga iránt, de zsugori alakjával és kicsinyeskedő feleségével érdekesebbé teszi a történetet.”

„A történetvezetést vontatottnak éreztem, hiszen hosszú ideig nem változik érdemileg semmi, és csak a történet végén gyorsulnak fel az események. Nekem a szülők hozzáállása a gyerekek szerelmi életéhez nem volt túl szimpatikus. Mi ugyan más korban élünk, más lehetőségeink vannak, így el sem tudjuk képzelni, hogy a házasságban valaki csak a pénzt keresi. Nagyon sokkolónak éreztem Zsuzsika hirtelen felindultságát, hogy amennyiben Jóska nem veszi el feleségül, akkor ezért megöli őt.”

„A karakterek ahelyett, hogy az élethelyzetüket javítanák, mással foglalkoznak. Napról napra élnek, és nem törődnek azzal, hogy később milyen nehézségekkel kell majd szembenézniük. Ebből kifolyólag az életükben nincsen sok változás. A mű formája is követi a cselekmény sűrűségét: az emberek hosszan beszélnek dolgokról, magukat és egymást ismételtetik.”

„A könyvben az nem tetszett, hogy régiesen van megfogalmazva, ezáltal akadnak benne olyan szavak, amiket nem ismerek, így nem tudom ott helyben megérteni, amit olvasok. A filmben is megjelennek, de ott kevésbé zavaró a párbeszédekben. A történet nagyon szép, bemutatja az akkori világot, hogyan éltek ekkor, mik voltak a szokások és hasonló, az életmód. A szerelmet is megmutatja, hogy milyen nehézségekkel jár. A két személyiség nagyon más, Zsuzsika makacs, titokzatos és őszinte. Jóska inkább akaratos, büszke és befolyásolható. De ezek miatt a különbségek miatt is illenek össze. Ami még tetszik, az a könyv címe. Bár az elején nem értettem miért is ezt választotta az író, de így, hogy már láttam és olvastam, értelmet nyert. A pillangó a szerelem jelképe, a történetben is ott jelenik meg.”

Végül következnek néhány szórakoztató kritika.

„A Pillangó című regény unalmas, nyálas, elhúzott történet, egy végtelen egyszerű kis regény, pont azért is untat. A történeten belül az nem tetszett, hogy Jóska eléggé nyomulós a nők felé, de viszonylag határozott szereplőként mutatják be. Az érzelgős történesek elmondását követően egyre unalmasabb lett, sehol nem éreztem azt, hogy felpörgött volna az esemény. Nekem ez a könyv egyáltalán nem tetszett, nem éreztem benne a pillangó szerepét, mert elvégre ez cím, csak egyszer esett

róla szó. Nem lett volna szerintem baj, ha Móricz Zsigmond belevisz egy kis szerelmeskedést, de ez már kicsit eltúlzott romantika volt.”

„Az nem tetszett a könyvben, hogy nagyon sok volt a szerelem és a dráma. Az se volt jó, hogy a szereplők hülyék voltak. Az se tetszett, hogy úgy voltak szerelmesek, hogy közben nem szerették egymást, de közben mást se tudtak úgy szeretni, mint egymást.

Nekem a film se tetszett. Azért, mert igazából ugyanaz, mint a könyv, csak nem olyan részletes.”

„Nekem ez a regény nem nagyon tetszett, de eddig a kötelező olvasmányok sosem tetszettek annyira.

Azért nem tetszett, mert lassú volt a történet. A cselekmény nagy része arról szólt, hogy egyszer együtt vannak a főszereplők, egyszer nem, és ez ismétlődött az elején. A regény vége viszont jó volt, mert sok minden történt. Az elején eléggé kiszámíthatóan zajlott a történet, de a végén azért értek meglepetések. Ha több ilyen rész lett volna, akkor nem lett volna ilyen unalmas. A cím szerintem elég találó, mert a pillangó által ismerkedtek meg. Érdekes volt viszont megismerni a régi falusi családokat, hogy az apák milyen szigorúak voltak, és hogy mi a menete a házasságnak.

Ez a regény eléggé emberfüggő, hogy kinek tetszik és kinek nem, az biztos, hogy nem lesz a mai fiataloknak a kedvence.”

Az idézett vélemények jól jelzik, hogy a gyerekek többsége talált érdekességet a műben, és különösen a lányok számára a szerelem is elgondolkodtató volt. Többen megemlítették, hogy szívesen ismerték meg az első világháború utáni Magyarország világát, viszont jónéhányan panaszolták, hogy lassú a cselekmény tempója. Gyakran visszatérő motívum, hogy ez a regény nem a mai fiatalok világához illik. Ezt a gondolatot pedig érdemes lenne komolyan vennünk. Míg nekem új felfedezést jelentett a regény tömörsége, pontos környezetrajza, a magyar viszonyok móríci ismerete és pontos ábrázolása, a gyerekek – életkoruknak megfelelően – elsősorban a cselekmény szempontjából értékelték a művet. Alighanem hasznosabb lenne tehát olyan közös olvasmányt választani, amelynek gyorsabb és fordulatosabb a története. Ha szívesen olvassák a szöveget, az élmény nyilvánvalóan közelebb vezeti hozzá őket, és a szöveg- és műértést így jobban fejleszthetnénk. A legutóbbi PISA felmérés eredményeit tekintve pedig ez alapvetően fontos cél. Érdemes lenne tehát átgondolni, nyerünk-e a NAT-ban megszabott kötelező olvasmányokkal, és nem kellene-e inkább nagyobb figyelmet fordítanunk a gyerekek életkorára és érdeklődésére.

Az Úri muri

Az érdeklődés hiánya az Úri muri 11.-es feldolgozásában is tetten érhető volt. Ott ugyanis a többség egyszerűen nem olvasta el a művet. Tudjuk, kevés a regényolvasó gyerek, s közülük is sokan egész más témákat keresnek (pl. történelmi érdekességeket, szerelmes sztorikat, ma divatos disztópiákat). Éppen ezért egész más módon kellett megismertetnem a művet. Az érettségire készülő diákoknak feladatlap helyett inkább átfogó képet akartam festeni a mórliczi epikáról. Olvastuk már a Tragédia és a Barbárok című novellát, felidéztük az általános iskolában megismert Hét krajcárt is, tehát volt már előismeretük az író stílusáról és világáról, ezt kellett kiegészíteni az Úri muri alapján. Az olvasás hiánya miatt frontális órát tartottam, vázlatot és sok képet tartalmazó prezentáció segítségével ismertettem meg a témát, amelyről a tankönyvükben is megtalálhatják a lényeges információkat. Közben bármikor kérdezhettek, hozzászólhattak, így értékelhettem azokat is, akik becsülettel megismerkedtek a regénnyel.

A feldolgozásban a következő szempontokra építettem:

Móricz regényei: néhány cím és a közös jellemzők

az Úri muri helye a regények között

a cselekmény ideje

a regény történései és szerkezete

a visszatérő motívumok rendszere

szereplők: Szakhmáry Zoltán és a dzsentryi világa

Zoltán és a nők viszonya: Eszter és Rozika

a regény tere: a poros Alföld világa

Móricz stílusa és ábrázolásmódja

A prezentáció diái ezt a felépítést követték, és az egyes témákról a következő gondolatokat vettük végig:

Móricz regényei: néhány cím és a közös jellemzők

Móricz mintegy három évtized alatt számtalan regényt írt, amelyekben sokféle témát és kérdést jelenített meg. E sokszínűségből csak néhány művet és jellemzőt emeltem ki, törekedve arra, hogy az íróról hiteles képet rajzoljak. A Sárarany (1911) egy feltörekvő szegényparaszt korlátozott lehetőségeit mutatja be, a Légy jó mindhalálig (1920) a gyerek lelkivilágát középpontba állítva Móricz saját meghurcoltatásáról ad képet, a 20-as években írt Erdély-trilógia (Tündérkert, A nagy fejedelem, A nap árnyéka) a magyar történelem példáján keresztül vizsgálja az ország felvirágoztatásának lehetőségeit. A Pillangó (1924) és az Úri muri (1927) két társadalmi réteget jelenít meg: előbbi a szegényparasztok világát, utóbbi a dzsentryit. Móricz kései regénye, az Árvácska (1941) ismét a

szegénység kemény világába vezet, ott mutatja meg, milyen megpróbáltatásokon megy keresztül egy nevelőszülőknél élő lelenclány. A kiemelt regényekkel kapcsolatban említést tettünk Móricz magánéleti változásairól, Holics Janka, Simonyi Mária és Littkey Erzsébet alakjáról, valamint arról, hogyan jelennek meg a művekben.

Az Úri muri helye a regények között

Regényeiben Móricz sokféle módon szembesítette olvasóit a magyar valósággal, azzal a képpel, amelyet Ady „magyar Ugarként” jellemzett. Őszintén, realistán ábrázolta a vidék társadalmát, és ráirányította kora figyelmét az elmaradottság veszélyeire. A 20-as évek regényei az útkeresés példái: arra keresik a választ, hogyan lábalhat ki a magyarság a félféudalizmus csüggesztő állapotából, és milyen lehetőségek vezetnek a virágzó „Kert-Magyarország” megvalósításához. Az Úri muri a klasszikus vezető rétegre, a nemességre irányítja a figyelmet. Vajon képes-e a dzsentrí kivezetni a társadalmat az elmaradottságból, és visszatérni a tudatos építő munkához? Akad-e köztük olyan vezéralak, mint az Erdély-trilógiában ábrázolt Bethlen Gábor?

A regény címe sejteti, hogy a válasz: nem. A dzsentrí élete folyamatos „muri”, céltalan mulatozás tölti ki életüket, lehetőségeiket eltékozolják. Birtokaik

összezsugorodtak vagy elvesztek, ami megmaradt, az is veszteséges, mert tulajdonosaik ódzkodnak mindenféle modernizációtól. Kiemelkedik közülük Szachmáry Zoltán, aki a tanyájánál belterjes gazdaságot hoz létre, új növényeket telepít, és megpróbálja felvirágoztatni birtokát. Mivel ő az egyetlen, aki tesz valamit a változásért, sorsa az egész réteg kilátásait jelzi.

A cselekmény ideje

A történet a millennium évében játszódik. Csüggesztő jelkép az ezer év: a magyarság számára mintha megállt volna az idő. Nincs változás, a nemességet a tespedés bénítja, amire legpontosabban a zsidó ügyvéd kérdése világít rá a 26. fejezetben: „Ünnepelni a millenniumot. Itt vagyunk ezer esztendő óta. De mit jelent ez az "itt vagyunk"?...” A többség úgy éli meg az idő múlását, mint a kudarcával szembesülő Szachmáry Zoltán: „engedte elúszni a perceket s az órákat: minek? mondta magában... hogy egy adóssággal több legyen?... Majd az özönvíz...” Az ezeréves évfordulónak nincs valódi jelentősége a szereplők számára. Jelképes a regény nyitó jelenete, a Sárga rózsában üldögélő Borbíró semmittevése:

„Ült a spriccare mellett, s nézett a levegőbe. Úgy el tudott ülni hétszámra, hogy egyet se szólott, a világon semmire kíváncsi nem volt, csak ült s nézett. Nézte, hogy a légy hogy mászik a falon, utána nézett, míg el nem repült,

akkor megint jött egy másik légy, akkor meg azt nézte, osztán az is elrepült egyszer.

Akkor rámeredt a falon függő naptárra, s azt nézte: Június. Később a számot nézte: 7. Nézte, de nem gondolt hozzá semmit. Azt úgyis tudta, hogy péntek van, s azt is, hogy a Millénnium nagy esztendeje.”

A regény története ennek az állóképszerű világnak négy napját öleli fel. Nincs igazi cselekménye, hiszen éppen az eseménytelenségre, a tartalmatlan életre irányítja az olvasó figyelmét. Az urak isznak és mulatoznak, zajlik a céltalan „úri muri”, amely anekdotázással, egymás ugratásával fedi el a változatlan szomorú valóságot.

A mű történései és szerkezete

A történések áttekinthetősége érdekében a nem (vagy felületesen) olvasóknak is igyekeztem segítséget nyújtani, ezért két olyan oldalt is megjelöltem a gyerekeknek, ahol a regény eseményeinek utána tudnak nézni. Az egyik egy régi diafilm, amelynek képei segíthetik a megértést és a memorizálást, a másik rövid szöveges összefoglaló. Az órán csak néhány elemet emeltem ki.

A regény kocsmai mulatozós jelenettel indul, melyben a férfiak anekdotákkal, vaskos viccekkel mulatják az időt. Aktuális tréfájuk alapja a városban megjelenő könyvügynök, Lekenczey Muki, akinek beleegyezésével az

urak eljátsszák, hogy ő gróf Goluhovszky Agenor, és mindenkinek így is mutatják be. Őt vezetik végig a környéken, ami lehetőséget teremt arra, hogy az olvasó lássa a reménytelen alföldi valóság körképét, a lehetőségeket elvesztegető vég nélküli mulatozást.

Az első húsz fejezet kevés szereplővel és helyszínnel megrajzolt epizódsorozat. A kocsmai bevezető részek megismertetik a szereplőket (1-3.), akik Csörgheő Csuli beszélő nevű Nyomorlak birtokára mennek át, és az ő gazdálkodási csődjének lesznek tanúi (4-7.). Ezután Szakhmáry Zoltán tanyájára vonulnak át, ahol a gazda magánéleti kudarcába láthatnak bele (8-15.) A következő fejezetekben ismét Csuli jelenik meg családja körében, amely szintén nem képes kimozdítani tespedéséből: „elindult üzleti körútra a városba. A vendéglőben vagy a kaszinóban vagy az utcán majd csak talál egy vigasztaló barátot, aki elfeledteti a családi élet reménytelenségét” (16-17.). Zoltán pedig pénzt próbál szerezni, hogy kifizethesse egyre gyűlő adósságát (18-20.). Bonyodalmat hoz a laza eseménysorba, hogy Zoltán tanyáján, ahol szeretője, Rozika él, kivételesen megjelenik felesége, Eszter, akit szentként tisztel szigorú és könyörtelen tisztaságáért, de retteg is tőle, mert önmagával szembesíti. Kiviláglik, hogy képtelenek megértésben élni egymással (21-23.). Az ezt követő fejezetek egyre durvább mulatozásában és nótázásában a kilátástalanság és

céltalanság érzése fokozódik, („S megkezdődött egy olyan vad mulatás, amelyet a rómaiak sose ismertek, se görögök, mert ehhez pogány, vad, barbár vér kell. Magyar vér és magyar, háromszáz esztendőös nemzeti bánat.”), s végül Zoltán öngyilkosságában csúcsosodik ki (24-30.).

A visszatérő motívumok rendszere

A regényben nem a cselekmény az igazi összetartó erő, hanem azok a motívumok, amelyek az eltékozolt lehetőségekre irányítják a figyelmet. A kultúra ebben a világban például csak a bukással kapcsolódik össze. A könyvügynök példája jelzi, könyvre itt nincs igény. Wágner, a zenetanár is csak gúnyolódás tárgya. A zene motívuma más összefüggésben jelenik meg Zoltán nótázásaiban. Rávilágít művészi tehetségére, de arra is, hogy hiába emelkedik ki környezetéből, ő is bukásra van ítélve. Gyakran felmerül a fény és a sötétség képe, amely a fellobbanások és lelki válságok kettősségét érzékelteti. Vissza-visszatér az öngyilkosság gondolata is. Felmerül Rozika emlékeiben és Eszter fenyegető szavaiban is, végül Zoltán sorsát pecsételi meg. A regény fontos motívuma a kert. „Van a magyar mesében szó arról, hogy szőlő szőlő, csengő barack és mosolygó alma terem a tündérek kertjében. Ez a tündérkert bizony valaha a nagy magyar Alföld volt. A Gellérthegyen még ma is terem az a világ legnemesebb gyümölcse, a mi legnagyobb specialitásunk, az őszibarack, amelyen csak a Heszperidák

kertjében teremhetett. Az egész világon nincs olyan, harminckét centiméter a kerülete... Az almánk, a körténk, az olyan ízes, remek, amilyen sehol a világon nincs. Ha külföldi jön, az legjobban a gyümölcsünket bámulja meg. A magyar földnek olyan csodálatos hatása van, hogy ezek a gyümölcsök ízesebbek, mint a világ bármelyik más táján. S oly élni lehetetlenek vagyunk, hogy itt pusztul el a fa alatt.” Lekenczey szavai érzékeltetik, hogy az Alföld édenkerti lehetőségeket kínál, de a „kerthez” a reménytelen bukás is hozzátartozik.

A szereplők: Szakhmáry Zoltán és a dzsentryi világa

Zoltán jellegzetes móríci vívódó hős. Kitűzi a célt, van elképzelése, de nincs elég ereje ahhoz, hogy terveit végig is vigye. „De mintha elhivattatása lett volna ebben az irányban, a lelke mélyén mindig a jövő felé fordult a tekintete, s mikor virágkertészetre gondolt itt az Alföld közepén, az dolgozott benne, hogy kötelességet teljesít: valami újat kell produkálni.”

„Érezte, hogy volna benne képesség arra, hogy az emberek lelkét megboszorkányozza, hogy magával repítse, hogy valaki legyen belőle a hegedű által. De tanulni?... amit mások apró kottafejekbe leírtak... Azt nem...”

„Volt benne valami nagy vágy, hogy felfogja s felemelje az új idők zászlaját, de ez a zászló oly távol volt, hogy csak látta, még látni is csak ritkán látta, de megragadni sohase

lett volna képes.” Nincs meg benne a cselekvéshez szükséges erő, mert úgy érzi, hiányzik életéből a biztos családi háttér. Tiszteli, szereti feleségét, de hiányolja támogatását nagy álmai megvalósításához.

A többi szereplő (pl. Lekenczey Muki, Csörgheő Csuli, Borbíró) lényegében nem különbözik egymástól. Nincsenek távlatos elképzeléseik, számukra csak a jelen létezik. Mindnyájan a változatlansághoz szoktak, ugyanazt a dzsenti életmódot folytatják, és tréfákkal, mulatozással fedik el a valóságot: „Mert a nagy alföldi város, a maga mogorván primitív képével egy gazdag és csodálatos lápvilágot takar. Annyi élet fojtódik itt el, s lesz kívülről egyszínűvé... .. ahogy lekerülnek az Alföld porába, a fátlan és porban fürdő városba, összetört ambícióval, magukra maradva, a családi élet kis kalitkájába zárva, fokról fokra törnek le, mint ahogy a madárnak a fogságban elhullanak a tollai, s elgyengülnek a szárnyizmai...”

Zoltán és a nők viszonya: Eszter és Rozika

Zoltán „szent asszonyként” tekint feleségére, mélységesen tiszteli őt, aki viszont a szerelemben nem tud társa lenni. Eszter ki akarja sajátítani férjét, és azért akadályozza tanyai gazdálkodását. Úgy érzi, az eltávolítja tőlük, a családtól. Féltékenysége fojtogatja a férfit, aki fájlalja, hogy Eszter nem támogatja nagy terveit. Ő Édent akar varázsolni, de mivel Eszter ezt nem érti meg, Rozika felé

fordul, rá pazarolja érzelmeit. Vonzódik a testéhez, a lelkéhez viszont nem, ezért ábrándul ki belőle. A két nő miatti vívódás Zoltánt a bukás felé sodorja.

A nők ábrázolása jó alkalmat kínál az órai megbeszélésben, hogy újra felidézzük Móricz életét és a nőkkel kapcsolatos küzdelmeit, melyeket köztudomásúan beleírt regényeibe.

A regény tere: a poros Alföld világa

A műben megjelenített helyszín nincs megnevezve. Tipikus város ez valahol a Körös és Berettyó vidékén, a poros Alföldön, ahol elhalnak a nagy kezdeményezések: „a nagy alföldi város, a maga mogorván primitív képével egy gazdag és csodálatos lápvilágot takar. Annyi élet fojtódik itt el, s lesz kívülről egyszínűvé...” Az általános tespedést legjobban Nyomorlak érzékelteti, de mindegyik megjelenített tanyán ugyanez a kilátástalanság figyelhető meg.

Móricz stílusa és ábrázolásmódja

A regény megismertetésének lezárásaként azokat az írói jellemzőket emeltük ki, amelyek Móricz más műveiben is tetten érhetők. Ilyen a pontos, realista ábrázolásmód. Az Úri muriban megjelenített adomázó világ nem csupán a valóságot festi le hűen, hanem a magyar lélek ismeretéről is tanúskodik, egyben ítélet arról is, milyen lehetőségek vesznek el. A regényben az akarat és cselekvés hiánya, az

általános tehetetlenség uralkodik. A szándékokat és azok megvalósításának kudarcos kísérleteit a belső és külső nézőpontok váltakozása, a szabad függő beszédben felidézett szereplői gondolatok és a háttérbe húzódó elbeszélő együtt jelenítik meg. Sajátos móríci vonás a tájnyelvi elemek alkalmazása (pl. vinkó (ócska bor), csiger (gyenge lőre), iberciger (kabát), ámbitus (tornác), csikasz (sovány), vigéc (utazó ügynök), lingár (nyurga)), amelynek segítségével a nyelvtani tananyaghoz, a szókészlet változásához is kapcsolódhatunk.

Móricz - felnőtt szemmel

A regényfeldolgozás végén őszintén mondtam el a gyerekeknek, mennyire más szemmel láttam az író világát ma, mint iskolás koromban. Az akkori ellenszenvemet mára döbbent ámulat váltotta fel. Most már lenyűgöz, Móricz mennyire pontosan ragadott meg olyan vonásokat, amelyek ugyanúgy megfigyelhetők a magyarság életében, mint száz éve. Ezután a gyerekek mondták el véleményüket, tapasztalataikat. Jellemző volt, hogy akik olvasták a regényt, azok sem élvezték, unalmasnak, fárasztónak találták. Mégis vissza-visszatért a felvetés, hogy a magyarok ma is gyakran viselkednek vagy gondolkodnak úgy, ahogy Móricz mutatja.

A Pillangóról és az Úri muriról hasonló reakciók születtek. Gyerekként aligha könnyű azonosulni Móricz kíméletlen realizmusával, pontos valóságábrázolásával. A pörgéshez szokott diákok az ehhez szükséges lassú tempót sem élvezik. Ami egy feszült novellában még érdekes számukra, a regény műfajban már nehezebben befogadható. Felnőtt fejjel, nagyobb élettapasztalattal viszont sokkal érdekesebb felfedezni azokat a sajátosságokat, amelyekkel már magunk is találkoztunk. Móricz regényeinek pedig mind témája, mind megjelenített világa sok ismerős motívumot tartalmaz.

Az iskolai irodalomtanításban mindenképpen fontos megismertetnünk Móriczot. Jó lenne azonban, ha igazodhatnánk a gyerekek érdeklődéséhez, és több novelláját olvashatnánk, és nem lenne mindenképpen kötelező a regényekhez ragaszkodnunk. Ha meg tudjuk mutatni, miért érdekes és modern író, reménykedhetünk, hogy az olvasást megkedvelő tanítványaink kellő élettapasztalattal maguk is felfedezik majd regényei szépségét.

8. A kis herceg mint kötelező olvasmány

Az írás keletkezésének éve: 2024.

Idén július 31-én éppen nyolcvan éve annak, hogy Antoine de Saint-Exupéry gépe eltűnt a második világháborúban. Pontosán nem tudják, mi történt az íróval, csak a repülője roncsai kerültek elő. Életműve – és mindenekelőtt A kis herceg című regénye – mégis a legelevenebb szerzők közé emelik. Kicsik és nagyok számára egyaránt sok tanulsággal szolgál. A kis herceg iskolai feldolgozása pedig magyartanárként is örömteli pillanatokkal ajándékozott meg.

Hatodikos „kötelezők”

A 2020-as NAT 6. osztályos magyar nyelv és irodalom kerettantervében az utolsó irodalmi témakör a „Választható világirodalmi ifjúsági regény”, amely két alternatívát kínál. Vagy Daniel Defoe Robinson Crusoe című regényét kell kötelező olvasmányként feldolgozni, vagy Antoine de Saint-Exupéry A kis herceget. Hatodikosaimnak én az utóbbit választottam. Igazság szerint a Robinsont sosem kedveltem igazán, de döntésem nem ez határozta meg, hanem személyes érintettségem. A kis herceget ugyanis nagyapám, Rónay György fordította franciából, és munkája azóta számtalan kiadást ért meg. Ezt a családi „örökséget” pedig kellő elfogultsággal kamatoztattam tanári munkámban.

A kis herceg joggal került be a tantervbe. Ez a könyv elképesztően népszerű: világszerte több mint száznegyvenötmillió példányban kelt el, ebből tizenkétmillió Franciaországban. Ötszáznyolcvanhét különböző nyelvre és dialektusra fordították le, ami azt jelenti, hogy a Biblia után ez a legtöbbet fordított mű a világon. Nem véletlen, hogy sok helyen lett a tanterv része. Franciaországban a 10-11 éves gyerekeknek tanítják, de a tanárok egy része kételkedik abban, megértik-e ilyen korban a művet. Külön online fórum is foglalkozik a kérdéssel, ahol a tagoknak tapasztalatcserére és a regény

tanításával kapcsolatos szakmai segítségre nyílik lehetőségük. Nálunk „ifjúsági regényként”, tehát a hosszabb szövegek olvasását és értelmezését fejlesztő témaként szerepel a tantervben. A regények tanulmányozása a NAT szerint „segíti a tanulót annak felismerésében is, hogy az irodalmi művek nem csupán távoli történetek, hanem ezek a szövegek saját élete kérdéseihöz is kapcsolódnak”. Éppen ebben a szellemben dolgoztuk fel a művet. Nem gondoltam, hogy igaza lenne azoknak, akik 10-11 évesekkel nem olvastatnák ezt a szöveget. A könyv népszerűségének egyik titka pontosan az, hogy minden korosztály élvezheti, és saját világismeretének megfelelően értelmezheti. Inkább arra helyeztem a hangsúlyt, hogy az olvasottakat a gyerekek minél bátrabban kapcsolják a saját élettapasztalataikhoz. Úgy láttam, ez a megközelítés kifejezetten tetszett nekik, és megszerették a művet.

A tantervi két utolsó témakörben regényfeldolgozás a feladat. Előbb Gárdonyi Géza Egri csillagok című könyvével foglalkozunk, majd ezt követi az ifjúsági regény. Nyilvánvaló volt, hogy a két mű más megközelítést kíván. Az általam tanított osztály kifejezetten szétszórt, mindig egyszerre több dolog köti le a gyerekeket, ezért változatos tevékenységekkel kell megküzdennem figyelmükért. Ha azonos típusú feladatokat kellene megoldaniuk, a két egymás utáni regényfeldolgozást biztosan hamar

megunnák. Éppen ezért egész más dolgokat emeltem ki, és a művek megismertetését is másképp építettem fel. Az Egri csillagok a szövegértelmezés gyakorlása mellett nagyon jó lehetőséget kínál a magyar történelem élményszerű felfedezésére, egyes irodalmi fogalmak tanítására, epikus művek sajátosságainak megismertetésére, és ezek alapján önálló írásbeli szövegalkotásra. A kis herceg viszont, amelyet már alsó tagozatról ismertek a gyerekek, a szóbeli kifejezéshez és önálló véleményalkotáshoz teremtett remek alkalmakat. Ezek során felfedezhették, hogy a műben megfogalmazott történetek és gondolatok saját életükben is visszaköszönnek.

Az Egri csillagok terjedelmes regény, amelynek olvasása sok mai hatodikos gyerek számára komoly, nehezen elvégezhető „munka”. Hamar ki is derült, hogy egyáltalán nem mindenki olvasta végig a könyvet. A feldolgozás során ezért lassan haladtunk, hogy fokozatosan legyen idejük behozni a lemaradást. Fejezetenként léptünk előre, és mindig kijelöltem, meddig kell eljutni. Bár így sem mindenki végzett, úgy látszott, ez a megoldás célravezető. Mindig támaszkodhattam azokra, akik már végigolvasták a regényt, akik pedig csak részben ismerték, azok is kapcsolódhattak hozzájuk. Így tudtuk felfedezni a regény és történelmi regény műfajt az olvasottakra alapozva. Kiemeltük a valós és fiktív elemek szerepét, a 16. századi

magyar történelemből ismert szereplőket és kérdéseket, illetve azokat, amelyek az írói képzelet szüleményei. Jellemeztük a főszereplőket és néhány mellékalakot, figyelve arra, hogy a gyerekek ne csak véleményt fogalmazzanak meg, hanem érvekkel támasszák alá állításaikat. Megfigyeltük a regény cselekményét és szerkezetét, Bornemissza Gergely vitéz hadnaggyá és felelős családapává érésének folyamatát, valamint a történet ismétlődő elemeit és jelképeit. Gárdonyi komoly kutatómunkájáról is szót ejtettünk. Kiemeltük, hogy a történelmi hűség kedvéért rengeteget olvasott, felkereste a regénybeli helyszíneket, tanulmányozta az egri várostrom dokumentumait, sőt a török életformával, szokásokkal és nyelvvel is ismerkedett. Végül megnéztük a Várkonyi Zoltán rendezte filmet, és összehasonlítottuk a regényt és az adaptációt. Ehhez segítségemre volt egy tanári segédanyag. A megbeszélte dolgokat minden óra végén kivetített vázlatban összegeztük, és az ismeretekhez kapcsolódva sok írásbeli feladatot adtam. A feldolgozás végén a gyerekek – témazáró dolgozat helyett – az órákon végzett munka, illetve a szövegalkotások és feladatmegoldások alapján kaptak összefoglaló jegyet. A hetekig tartó program jól sikerült, láthatólag élvezték is. Közben azonban beköszöntött a meleg idő, közeledett a tanév vége, és a türelmük rohamosan fogyatkozott. Nyilvánvaló volt, hogy A kis herceget nem lehet ugyanígy

tanulmányozni, amit pontosan érzékeltetett bevezető kérdésük: „Megnézzük filmen?” A regényt éppen ezért nem tananyagként, hanem irodalmi élményként akartam megismertetni.

A kis herceg újrafelfedezése

Amint szóba került a mű, többen méltatlankodtak, hogy ők ezt már alsóban olvasták, vagy otthon a szülők mesélték nekik. Jeleztem, ez csak jó, mert majd sokat hozzá tudnak szólni, és hátha így több ötletük lesz a könyvvel kapcsolatban. Úgy látszott, ezt elfogadták. Jó kiindulópont volt ez számomra is, mert hangsúlyozhattam, hogy ők már nagyok, sok mindent ismernek, és minden gondolatuk érdekes és fontos.

Éppen ezért az első órára a hátizsákkal mentem be, amelyet a kis herceg és a róka képe díszít. Ez felvillanyozta többüket, különösen a lányokat: „De cuki!”, „Jaj, ezt már láttam a múltkor a tanárnőn, nagyon aranyos!” A lelkesedés jó kezdetet jelentett. Azzal indítottam a beszélgetést, vajon miért tették a táskára a kis herceget. „Mert cuki” – hangzott újra a megállapítás. Tovább érdeklődtem, mit gondolnak. Így jutottunk el oda, hogy a könyvet kicsik és nagyok, gyerekek és felnőttek is szeretik. Kiderült, ők is találkoztak már kis herceges tányérral, bögrével vagy a Covid idején maszkkal.

A képen kiegészítő, táska, Poggyász és táskák, Kézipoggyász látható Automatikusan generált leírás

Elmeséltem, én magam azért is szeretem hordani a hátizsákot, mert a nagyapám ültette át magyarra a művet. Ez lenyűgözte őket, kikeresték a könyvből, hogy hívták, és ekkor az is kiderült, van, akinél más fordító szerepel. A legtöbben mégis a Móra Kiadó Rónay-féle fordítását tartották kezükben. Azt is megtudtam, hogy többen rövidített, kis méretű kötetet hoztak. Így meg tudtuk beszélni, hogy egy-egy művet az idők folyamán többen is lefordítanak, illetve kisgyerekek kedvéért egyszerűsített változatokat is kiadnak. Viszont az is világossá vált számomra, hogy az általam tervezett órai olvasás nem lesz olyan egyszerű, tehát az okostáblára majd mindig ki kell vetítenem a szöveget, hogy ne zavarodjanak össze azok,

akik nem a Móra kiadását hozzák.

Bevezetésül elmondtam nekik, órákon fogunk közösen olvasni és gondolkodni. Néhányan aggodalmaskodtak, kell-e majd megint szövegeket írni, mint az Egri csillagok feldolgozása során, de megnyugtattam őket, csak beszélgetünk. (Erre fellelegeztek, és innentől kezdve a júniusi melegben is többé-kevésbé hajlandóak voltak a művel foglalkozni. Igaz, hatodik órákban már többet beszélgettünk, kevesebbet olvastunk. A nap elején viszont még a megbeszélteket összefoglaló vázlat írásától sem ódzkodtak, ami év végén igazán örömteli tapasztalat.) Kiemeltem, azt próbáljuk megfigyelni, miért ilyen népszerű a regény, hogy a szereplőivel tárgyakat díszítenek. Mi az, ami minden korosztály számára szerethetővé teszi? Végül Török Sándor Gilikoti című kötetéhez fűzött ajánlását idéztem: „Egészen kicsi Gyerekeknek és egészen nagy felnőtteknek”. Hozzátettem, ugyanez érvényes Saint-Exupéry művére is, amit a szerző barátjának, Léon Werth-nek szóló bevezető ajánlása egyértelműen sugall. Ebben a gyerek- és felnőttlét kettősségét és összetartozását hangsúlyozza: „Mert előbb minden felnőtt gyerek volt. (De csak kevesen emlékeznek rá.) Ajánlásomat tehát kijavítom, ilyesformán: Léon Werth-nek, amikor még kisfiú volt.” Az óra végén ezt az ajánlást olvastuk el, és arról beszélgettünk, vannak-e olyan élményeik, amikre ma másképp emlékeznek, mint amikor megélték őket. Nagy

élvezettel meséltek velük történt eseményekről, és ez a derű megalapozta a további műértelmezést.

A következő óra elején Léon Werth nevéhez visszatérve az íróra és a regény megírását ihlető repülőbalesetre irányítottuk figyelmünk. Megbeszéltük, hogy Saint-Exupéry francia író volt, aki a második világháborúban pilótaként szolgált, repülőbalesetet is szenvedett, majd egy repülése során tűnt el. A kis herceg a balesethez kapcsolódó történet. Felolvastam nekik az első két fejezetet, amelyek alapján megállapítottuk, hogy a regény egyes szám első személyű elbeszélője a pilóta, aki a Szaharában balesetet szenvedett, tehát önéletrajzi ihletésű a szöveg. Saint-Exupéry a kis herceget, a címszereplőt is saját emlékeiből alkotta meg, ezt jelzi, hogy ő ugyanazt látja, amit az elbeszélő gyerekként: elefántot óriáskígyóban. Ő szólaltatja meg tehát a szerző gyerekkori gondolatait, míg a pilóta-elbeszélő a felnőtt énje reakcióit.

Itt ismét lehetőség kínálkozott arra, hogy a gyerekeket beszéltessem. Olyan helyzeteket kellett említeniük, amikor a szüleik valamit egészen más szemmel néztek, mint ők, vagy teljesen máshogyan értékelték, mint ők. A kérdés annyira megmozgatta őket, hogy a maradék 15-20 percben végig csak meséltek. Nagyon sokan mertek megszólalni, szívesen végig is hallgatták egymást, úgyhogy ezt az órát már A kis herceg sikereként éltem meg.

A következő óra elején rövid vázlatot készítettünk a korábban megbeszéltekről, hozzátéve, hogy a kötet rajzait maga a szerző készítette, ami a könyv elején fel is van tüntetve. Jeleztem, hogy a későbbi kiadásokban a jobb elrendezés érdekében egy kicsit módosítottak az eredeti képeken, de Saint-Exupéry rajzaira alapoztak. A továbbiakban a második fejezetről gondolkodtunk. „Így éltem magányosan”. „Elhagyatottabb voltam, mint tutaján a hajótörött az óceán közepén.” A pilóta magányához jól illik a helyszín, a szaharai sivatag. Ennek kapcsán kezdtem megmutatni, hogy a regényben sok a jelkép. A következő fejezetben még egy szimbolikus elemet fedezhettek fel, azt, hogy a kis herceg „egy másik bolygóról való”. Ő tehát „más”, máshonnan való, másképp lát, és életszemlélete különbözik az átlagétól, a hétköznapi gondolkodásmódtól. A más bolygó azt is jól érzékelteti, hogy az emberek is különbözőek, és egymás megismeréséhez idő és türelem kell. „Hosszú időbe tellett, míg megértettem, honnét jött.” A pilóta fokozatosan fedezi fel a kis herceg világát. Hiába kérdezgeti, „az emberke” nem a kérdésekre felel. Máskor viszont váratlanul avatja be a pilótát élete titkaiba, de ehhez időt kell tölteni vele. Ezek után kértem, meséljenek olyan történeteket, amikor fokozatosan ismertek meg vagy fogadtak el valakit. Megint szívesen beszéltek. Többen számoltak be összebarátkozásaik folyamatáról. Volt, aki azt mesélte el, hogyan „szelídült meg” a kutyája, amire

később, a rókáról szóló fejezet olvasásakor tudtunk visszautalni. Összegzésként végül kiemeltem, hogy emberi kapcsolataink alakulnak, és egymás megismeréséhez és megértéséhez időre van szükség.

A megismerés első lépéseinek folyamatát fedezhettük fel a 4. fejezetben. A felolvasás után kértem, gyűjtsék össze, milyen információkat tudtunk meg a kis hercegről és a pilótáról. Szavaik alapján írtuk a vázlatot: a kis herceg a B-612-es kisbolygóról származik, és a pilóta hat évvel korábban találkozott vele, mint ahogy elmeséli a történetet. Arra is fölfigyeltek, hogy a fejezetben a gyerekek és felnőttek látásmódjának különbségei is megjelennek. Míg a felnőttek a számokat, adatokat és kézzelfogható dolgokat értékelik, „mi, akik megértjük az életet, mi bizony fütyülünk a számokra”. A gyerek számára inkább a képzelet- és mesevilág, az érzelmek és a lehetőségek világa fontos. A kis herceget is sokkal kifejezőbben jellemzi a pilóta, ha egy mese kezdeteként ábrázolja: „Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy kis herceg. Ez a kis herceg egy parányi bolygócskán lakott, olyan parányin, hogy a bolygója alig volt nagyobb nála; ezen a bolygón élt, és nagyon szerette volna, ha van egy jó barátja...”

A barát az, aki időt és energiát szán a kis herceg megismerésére. A pilóta naponta tud meg róla valamit. Az

5-9. fejezetek fokozatosan mutatják be az olvasónak, hogyan élt a kis herceg. Először a majomkenyérfák példázatát olvastuk el. A kis herceg parányi bolygóján is éltek jó növények és rossz növények, illetve jó magvak és rossz magvak. Ez utóbbiak közé tartoztak a majomkenyérfa-magvak, amelyekből ha fák sarjadnak, azok teljesen behálózzák és tönkre teszik a bolygót. A kis hercegnek ezért naponta kellett gyomlálnia a majomkenyérfa veszedelmes magvait. Kértem a gyerekeket, mondják el, szerintük mit kell gyomlálnia az embernek az életében. Mik lehetnek ezek a „rossz magvak”? Nagyon sok jó ötlet hangzott el, amelyeket összefoglalva a vázlatunkba jó- és rossztetteket, illetve az erényeket és bűnöket írtuk be. Hangsúlyoztam, hogy megint jelképekkel találkoztunk a szövegben. A következő órán a 6-7. fejezeteket olvastuk el, amelyek a kis herceg értékrendjét tárják fel. Azt, hogy mi a fontos. Míg a repülőjét javító pilóta úgy gondolja, „komoly dolgokkal” foglalkozik, a kis herceg egészen mást tart fontosnak. Nem aktuális, napi problémát, hanem a tartós, örök dolgokat. „És ha én tudok egy virágot, egy egyetlen virágot az egész világon, olyat, amelyen sehol másutt nem létezik, egyedül csak az én bolygómon, aztán egy báránynak egy csapásra megsemmisítheti, csak úgy, anélkül, hogy akár csak sejtené is, hogy mit művel: ez talán nem fontos?” „Ha valaki szeret egy virágot, amely csak egyetlen példányban

létezik a csillagmilliókon: ez épp elég neki, hogy boldog legyen, ha a csillagokra pillant. ‘Ott van valahol az én virágom’ - gondolja magában. De ha a bárány megeszi a virágot: ez az ő számára olyan, mintha hirtelen valamennyi csillag kialudnék. És ez talán nem fontos?” A kis herceg tehát a napi gondok megoldásával a szeretetet állítja szembe.

A szeretett rózsza története a 8-9. fejezetekben rajzolódik ki. Ezek olvasása közben meg-megállva beszélgettünk a kis herceg és a virág kapcsolatáról. A kis herceg bolygóján növekedő rózsza fokozatosan mutatta meg magát, lassan bomlott ki virága teljes szépsége. Nem kevés türelem kellett hozzá, mert kényeskedve szolgáltatta ki magát, szavaival pedig kegyetlenül tudta bántani a kis herceget, aki törődött vele. Zaklatta „az ijedős hiúságával”. Ő emiatt elszomorodott: „hiába volt tele jóakaró szeretettel, előbb-utóbb mégiscsak megrendült a bizalma a virágban. Minden lényegtelen megjegyzést a szívére vett, és kezdte nagyon-nagyon boldogtalannak érezni magát.” Úgy döntött, elhagyja a rózsát. Csak később értette meg, hogy az is szerette őt, csak nem tudta kimutatni. „A tetteiből kellett volna megítélnem, nem a szavaiból – mondja a pilótának a kis herceg. – Beburkolt az illatával, elborított a ragyogásával. Sosem lett volna szabad megszöknöm! Szegényes kis csalafintaságai mögött meg kellett volna éreznem gyöngéd szeretetét. Minden

virág csupa ellentmondás. De én még sokkal fiatalabb voltam, semhogy szeretni tudtam volna!” A szeretet időt és türelmet kíván, de a kis herceg nem volt elég türelmes a rózsával. Indulása előtt elbúcsúzott tőle, és a virág akkor árulta el neki, hogy szereti, ami később lelkiismeret-furdalást okozott a kis hercegnek. Utazása során értette meg, hogy a rózsa szeretete a legfontosabb számára.

Az olvasás közben megkérdeztem a gyerekeket, mit szólnak a rózsa viselkedéséhez, illetve egyetértenek-e a kis herceggel, hogy elhagyta. Szívesen fogalmazták meg véleményüket, egymáshoz kapcsolódva fűzték a gondolatok fonalát, és aminek kifejezetten örültem, nem vágtak egymás szavába, hanem meghallgatták, mit mond a másik. Élethelyzetüknek és vérmérsékletüknek megfelelően reagáltak, ki türelmesen, ki vehemensen, ami nagyon élvezetes beszélgetést eredményezett.

Utazás a „bolygókon”

A következő órákat a kis herceg utazásának, a 10-16. fejezeteknek szenteltük. A király, a hiú és az iszákos bolygójának olvasása után tisztáztuk, hogy ezek a „bolygók” ugyanúgy jelképek, mint a sivatag vagy a jó és rossz magvak. A bolygókon különféle emberekkel ismerkedik meg a kis herceg. A királlyal, aki csak parancsolni akar, ezért magára marad; a hiúval, aki nem figyel senki másra, csak azt igényli, hogy őt dicsérjék; vagy az iszákossal, aki – bár szégyelli magát – nem változtat életén, hanem újra iszik, hogy felejtse. A kis herceg mindhárom találkozásból arra következtet, hogy „a fölnőttek rettentően furcsák”. Ugyanezt tapasztalja a következő bolygón, ahol az üzletember él. Ő folyton csak számolja a csillagokat, mert így akarja birtokolni őket, noha semmi haszna nincs abból, hogy az „övéi”. Hozzá képest lényegesen hasznosabbnak tartja a lámpagyújtogató munkáját a következő bolygón. Ő ugyanis hűséges, és nem csak magával törődik: „szerintem ő az egyetlen, aki nem nevetséges. Talán mert mással törődik, nem saját magával.” A kis herceg végül a geográfus bolygójára jut el. Ő a kutatók elbeszéléseit írja le, és csak azzal foglalkozik, ami nem „múlékony”. Ez ébreszti rá a kis herceget, hogy az ő rózsája előbb-utóbb megsemmisül, és lelkipurdalás kezd gyötörni, amiért magára hagyta. A geográfustól kér tanácsot, merre folytassa útját, és az ő

javaslatát megfogadva jut el a Földre, amely az előző bolygókhoz képest hatalmas. Ezt érzékelteti az elbeszélő a sok számnévvel, amit a gyerekekkel közösen gyűjtöttünk össze a szövegből, hogy a szófajokat is gyakoroljuk észrevétlenül: „Van rajta száztizenegy király (...), hétezer geográfus, kilencszázezer üzletember, hét és félmillió részeges, háromszáztizenegymillió hiú, vagyis körülbelül kétmilliárd fölnőtt.”. A lista arra is rámutat, hogy míg a kis herceg által korábban megismert emberek tevékenysége egyedi, a Földön sokan élnek ugyanúgy. Az itt lakók egyedisége tehát nem attól függ, mivel foglalkoznak, hanem valami mástól.

A bolygókról szóló fejezetek felolvasása közben kevesebbet beszélgettünk, inkább azt kértem tőlük, figyeljenek, és közben rajzoljanak azokról a dolgokról, amik megragadták őket. Az órák végén bemutathatták a képeket, kiemelve, miért tetszett meg nekik az adott hely vagy szereplő. Mivel itt nem volt jó vagy rossz válasz, csak a saját véleményük számított, szívesen szólaltak meg.

Emberi kapcsolatok és jelképek

A kis herceg földi találkozásainak olvasásakor a jelképekre és a szeretettel kapcsolatos gondolatokra fordítottunk nagyobb figyelmet. A kis herceg először a kígyóval ismerkedik össze. A rész felolvasását követően fölvettem a kérdést, miért nem fél tőle. A gyerekek sokféle választ adtak, amelyekből szépen kirajzolódott, hogy a kis herceg érdeklődő, mindenkre figyel, akivel találkozik, és a kígyó sem alattomos ebben a jelenetben, hanem meglepően őszinte. Volt, aki a történet végének ismeretében azt is felvetette, hogy ha ez a beszélgetésük nem lett volna ilyen, a kis herceg nem bízott volna meg benne, és nem juthatott volna vissza a rózsájához. Ezután azt is megfigyeltük, hogy nemcsak a kígyó ábrázolása ellentétes a megszokottal, hanem egyéb érdekes szembenállások is megfigyelhetők. A földi sivatag üres, de a kígyó szerint az emberek között sincs kevésbé egyedül az ember. A sivataggal szemben viszont az égen ott világítanak a csillagok, ahol mindenki megtalálhatja a magáét. Ugyanúgy a kígyó is kicsi, mégis bármelyik király ujjánál hatalmasabb. Lába sincs, viszont senki nem tudná nála messzebbre juttatni a kis herceget. Ezek az ellentétek ráirányították figyelmünket, hogy a könyv a különböző nézőpontok és értékek különbségét emeli ki. Végül arról is beszélgettünk a fejezet kapcsán, milyen jó valakivel együtt hallgatni. Az elbeszélő többször kiemeli, hogy a kis herceg és a kígyó hosszan „sokáig

hallgattak”, majd „hallgattak tovább”, ami jelzi, hogy odafigyelnek a másik szavára, átgondolják az elhangzottakat. Sokszor a közös hallgatás azt érzékelteti, hogy megértjük egymást, és nem kell mindig beszélnünk a jó kapcsolat bizonyításához.

A további földi találkozások is a kapcsolatok lényegét világítják meg. A „háromszirmú, semmi kis virág” rámutat, hogy az embereknek „nincs gyökerük”. A visszhang csak azt szajkózza, amit mondanak neki, nincs benne semmi különleges. A kis herceg mindezek nyomán a saját, különleges virágára gondol: „Nekem otthon volt egy virágom: mindig ő kezdte a beszélgetést...” Ezután találkozik viszont a rózsákkal, és nagyon elkeseredik: „Azt hittem, gazdag vagyok, van egy párjanincs virágom; és lám, nincs, csak egy közönséges rózsám”.

Ekkor jelenik meg a róka, aki megérteti vele a kapcsolat, a barátság, a szeretet lényegét. A kis herceg háromszor teszi fel a kérdést, mit jelent a róka kifejezése, a „megszelídíteni”. Az ő magyarázata a regény kulcsmondata: „Te pillanatnyilag nem vagy számomra más, mint egy ugyanolyan kisfiú, mint a többi száz- meg százezer. És szükségem sincs rád. Ahogyan neked sincs énrám. Számodra én is csak ugyanolyan róka vagyok, mint a többi száz- meg százezer. De ha megszeliédítesz, szükségünk lesz egymásra. Egyetlen leszel számomra a

világon. És én is egyetlen leszek a te számodra...” Itt visszautaltunk a megszelídítéssel kapcsolatos korábbi beszélgetésre és arra a kutyára, amelyről egyikük mesélt, majd végigolvastuk a fejezetet. Csodálatos tapasztalat volt, hogy a végén csak annyit mondott egyikük, hogy „ez olyan szép”. Ez feleslegessé tett bármilyen magyarázatot. Csak elismételtem: „jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.”

A további részeket olvasva egyrészt a jelképeket gyűjtögettük: sivatag, vándorlás, éjszaka, csillagok, szomjúság, kút, forrás. A gyerekek egyre könnyebben találtak rá ezekre. Beszélgettünk arról is, mit jelent szívvel látni, vagy mi tartozik a felelősség fogalmába. Szóba került az is, hogy ez nem könnyű, sőt fájdalmas is lehet: „Aki hagyja, hogy megszelídítsék, az a sírás kockázatát is vállalja vele...” Végül elolvastuk a kis herceg búcsúját és a pilóta zárszavát, ami után egyikük őszintén sóhajtott, „kár, hogy vége”. Kell-e több egy regény feldolgozásának végén?

Saint-Exupéry műve azonban nemcsak nekik okozott örömteli irodalomórákat, hanem nekem is. Rég olvastam a regényt, és most új élményt jelentett. De még nagyobb élvezet volt látni, hogy tud megragadni egy szöveg serdülőket, akik kézzel-lábbal tiltakoznak az ellen, hogy ők kisgyerekek. Szívesen beszéltek a gondolataikról, komolyan fogalmazták meg véleményüket, és örömmel

olvastak. A közös munkában pedig együtt éltük át azt, ami „a szemnek láthatatlan”.

HÁTTÉRGYÁR

Hogyan szólaltathatók meg újra a klasszikusok az irodalomórán?

Mona Krisztina tanulmánykötetének harmadik része azt mutatja meg, miként válhatnak a klasszikus művek valódi olvasmánnyá a mai diákok számára. A kötet a magyartanítás gyakorlatából indul ki: tanórai tapasztalatokból, diákreakciókból, értelmezési nehézségekből és sikeres pedagógiai megoldásokból.

Az írások Vörösmarty, Madách, Mikszáth, Ady, Kosztolányi, Móricz és Saint-Exupéry műveihez vezetnek közelebb, és arra keresik a választ, hogyan lehet a kötelezőként tanított klasszikusokat személyes élménnyé, beszélgetéssé és gondolkodási tapasztalattá formálni. A kötet külön értéke, hogy Rónay György nevét és *A kis herceg* magyar hagyományát is bekapcsolja ebbe az irodalmi párbeszédbe.

A klasszikus irodalom a magyartanításban gyakorlati támpontokat kínál magyartanároknak, pedagógusjelölteknek és minden érdeklődő olvasónak, aki hisz abban, hogy a klasszikus irodalom ma is eleven, megszólító és alakító erejű találkozás lehet.

*A klasszikus mű
attól él, hogy mindig
újra megszólít.*

ISBN 978-615-6758-03-1

9 786156 758031 >

H
HÁTTÉRGYÁR